FII AI NEAMULUI ROMÂNESC

PATRIOTUL

BADEA CÂRȚAN

FII

AI

NEAMULUI

ROMÂNESC

OCTAVIAN METEA

PATRIOTUL
BADEA CÂRȚAN

EDITURA MILITARĂ — 1972

CUVÎNT ÎNAINTE

L-am îndrăgit pe eroul acestei cărţi — pe minunatul George Cârţan, intrat în istorie sub numele de Badea Cârţan, „luptător pentru eliberarea naţională a românilor din Transilvania şi răspînditor de cărţi româneşti la sate“ — din fragedă copilărie, cînd ascultam povestirile bunicilor şi ale tatălui meu, care l-au cunoscut personal şi l-au adăpostit, nu o dată, de prigoana autorităţilor austro-ungare.

Am conceput cartea de faţă ca pe un neîntrerupt dialog între erou şi destinul său, convins fiind că „ciobanul transilvan“ şi-a cîştigat dreptul la recunoştinţa contemporanilor şi la preţuirea plină de afecţiune a urmaşilor.

În conturarea vieţii şi activităţii lui Badea Cârţan am folosit lucrările ce i-au fost consacrate în decursul timpului, articolele din presa vremii şi amintirile celor ce au venit în contact direct cu dînsul. În măsura în care mi-a stat în putinţă, am străbătut drumurile urmate de Cârţan prin ţară, am poposit în munţii unde şi-a făcut ucenicia în treburile ciobăniei, am stat de vorbă cu nepoţii săi Nicolae Cârţan şi Ana Grovu din

Cîrţişoara, precum şi cu bătrînii satului său natal.

Atunci cînd datele de amănunt mi-au lipsit, am căutat să definesc momentele mai semnificative, în esenţa lor, dedusă din analiza atentă a informaţiilor de ansamblu pe care le-am deţinut.

Pentru a asigura o anumită cursivitate lecturii, am renunţat la indicarea în subsol a izvoarelor folosite, dînd lista celor mai importante dintre ele la sfîrşitul lucrării.

În încheiere, ţin să mulţumesc tuturor, şi în mod deosebit cercetătorilor V. Curticăpeanu şi Octavian Neamţu, care prin informaţiile puse la dispoziţie şi prin sugestiile făcute m-au ajutat în elaborarea cărţii de faţă.

AUTORUL

CÎRŢA ŞI CÎRŢIŞOARELE

Satul Cîrţa s-a înfiripat pe malul Oltului, în locul unde acesta se uneşte cu rîul Cîrţa. Aici valea este largă şi pămîntul adus de viituri, roditor.

Numele aşezării este pomenit în documente încă din anul 1223.

Într-o zi — spune tradiţia locală — ciobanii Oprea şi Streza din Cîrţa şi-au luat familiile şi au pornit-o spre munte, la locul unde pîrîul Bîlea se întîlneşte cu Laita cea zgomotoasă.

Cei doi capi de familie au căzut la învoială : Streza cu oamenii lui s-au statornicit în dreapta rîului şi au întemeiat satul Streza Cîrţişoara, iar Oprea a rămas în stînga, ctitorind satul Oprea Cîrţişoara *. Astfel sub poalele pădurilor, pe un podiş întins, s-au împărţit ogoare şi delniţe pe care hărnicia oamenilor le-a îmbrăcat cu lanuri de secară, de orz şi de porumb. Pe lîngă aceasta împrejurimile erau bogate în păşuni.

Au trecut anii şi satele au prins cheag. Fiecare familie a ajuns să aibă un „ciopor“ de 50-60 de oi, vaci, porci, paseri.

* Astăzi cele două sate sînt contopite sub numele de Cîrţişoara (judeţul Sibiu).

Dar a venit o zi în care o parte din ogoare a fost luată de oamenii grofului Teleki. Stăpînul vremelnic şi-a clădit în mijlocul satului Oprea Cîrţişoara o casă boierească, împrejmuită cu ziduri groase de piatră : o adevărată cetate.

De acum înainte în casele paşnicilor locuitori ai Cîrţişoarelor au început să se simtă tot mai mult lipsurile. Mulţi ciobani au plecat departe de sat, ajungînd cu oile pînă pe Bărăgan şi în luncile Dunării.

Familia lui George Cârţan, personajul acestei cărţi, îşi are leagănul în satul Oprea Cîrţişoara, iar stirpea ei porneşte de la ciobanul Oprea, întemeietorul aşezării.

Nicolae Cârţan, tatăl lui Badea Cârţan, s-a născut, probabil, în anul 1810. La o vîrstă destul de înaintată s-a căsătorit cu Maria Budac, construind pe Uliţa Bisericii o căsuţă de lemn, cu două încăperi, acoperită cu snopi de paie. Din această căsătorie s-au născut şapte copii : Măriuţa, George, Nicolae, Chiva, Ion, Avram şi Arsene. Din familie mai trăiesc azi doi nepoţi ai lui Badea Cârţan : Ana Grovu şi Nicolae Cârţan.

CIOBĂNAŞUL SE NAŞTE-N FURTUNĂ

...24 ianuarie 1849. Un vînt rece şi aspru străbate văile înguste ale munţilor Făgăraşului, croindu-şi drum de-a lungul Laitei. Deasupra satului Oprea Cîrţişoara, viscolul răscoleşte nămeţii de pe fruntea caselor de lemn acoperite cu paie. Fumul ce răzbate prin acoperiş este răsfirat peste pînza de zăpadă, înnegrind-o.

E o iarnă cumplită, cum nu apucaseră nici bătrînii. Toată noaptea a nins cu fulgi mari iar acum, dimineaţa, s-a pornit un viscol care spulberă zăpada.

În curtea lui Nicolae Cârţan dulăii Ursar şi Burcuş se plimbă cu paşi de „santinele" în jurul gardului de mărăcini. Aici, la marginea satului, lupii, flămînzi şi îndrăzneţi, dau tîrcoale. Acolo unde cîinii sînt fricoşi, înhaţă cîte o oaie şi fug cu ea în hăţişuri ca s-o mănînce în linişte. Arme în sat nu sînt decît la curtea grofului. Oamenii au furcile.

Cârţan a curăţat zăpada din jurul casei, a croit pîrtie pînă la poartă şi la adăpostul oilor, apoi a plecat în vecini, după noutăţi. În odăiţă e linişte. Raşila, cumnata lui, întreţine focul din vatră ; în ceaun clocoteşte apa pentru mămăligă şi pentru alte nevoi. În

pat Maria, soția lui Nicolae, geme ușor: așteaptă să nască.

În sat oamenii discută cu aprindere veștile despre mișcările revoluționare care au prins în vîlvătaia lor țările Europei. Valul revoluționar a ajuns și în Transilvania, aflată atunci sub stăpînirea habsburgică, unde mocneau de multă vreme nemulțumirile poporului asuprit de grofi. Groful Teleki, din Oprea Cîrțișoara, de cum a simțit că se apropie primejdia, a plecat cu familia la Viena. În comitatele transilvane poporul s-a pus în mișcare; se țineau adunări în orașe, aveau loc manifestări împotriva asupritorilor. Ajunsese vestea la Cîrțișoara că în unele locuri s-au doborît stîlpii cu pajura împărătească și că la Brașov s-a ținut o adunare în care s-a cerut schimbarea constituției și punerea românilor în toate drepturile.

Soseau vești despre luptele țăranilor din Munții Apuseni, conduși de „crăișorul" Avram Iancu, care cereau dreptate pentru iobagi.

Cu toate că evenimentele se desfășurau departe de Cîrțișoara și de Țara Făgărașului, oamenii din sat abia așteptau să audă „pușcături", fiind gata să pună și ei mîna pe coase, pe furci și pe topoare și să pornească la luptă pentru dreptate și slobozenie.

Simțind primejdia, autoritățile au trimis în sat cîțiva jandarmi care să patruleze pe ulițe și să împrăștie oamenii adunați la vorbă. Vechilul grofului, Oliver Boer, a părăsit și el comuna ducîndu-se la Cluj, la fiica sa.

Despre toate acestea vorbeau oamenii din Oprea Cîr-țișoara în vremea cînd Fira Cândea, moașa satului, se îndrepta cu pași repezi spre casa lui Nicolae Cârțan. Și în timp ce vîntul șuiera printre grinzi, iar în țară furtuna revoluției era în toi, Maria, soața lui Nicolae, aducea pe lume un băiat voinic, care va primi numele de George.

Nicolae îl privea drăgăstos, fericit că are acum un băiat care să-l ajute în treburile ciobăniei. El nu avea cum să știe că mogîldeața din copaie va ajunge un om vestit.

Ciobănașul s-a născut în furtună.

PE MALUL LAITEI — CU VACA PE IMAŞ

În familia lui Nicolae Cârţan copiii au sosit într-o ordine firească. După *Măriuţa* şi *George*, în vara lui 1851 s-a născut *Nicolae*, în toamna lui 1853 *Chiva*, în iarna lui 1855 *Ion*, urmat de *Avram* şi de ultimul vlăstar, *Arsene*.

George, mîndria ciobanului, creştea văzînd cu ochii. La cinci ani cunoştea vecinătăţile satului ca-n palmă. Cît era ziua de lungă colinda crîngurile, căutînd cuiburi de păsări, culegînd alune, mure şi zmeură. Copilăria lui se desfăşura fără griji. Uneori se întorcea acasă seara tîrziu, după ce tuşa Raşila, sora mamei lui, îl căutase disperată prin crîng.

Dar toate pînă la un timp ; vaca trebuia dusă la păşune, cele cinci oi care n-au fost luate la munte trebuiau scoase la păscut pe imaşul din marginea satului.

George a început să îndrăgească îndeletnicirile ciobanilor. În crîng mai erau şi alţi copii cu vitele. De la cei mari a deprins „tainele" ciobăniei : lăsau oile singure iar ei plecau după zmeură sau mure, făceau baie în Laita, prindeau peşti.

Copilul creştea în deplină libertate ; nimeni nu-l stingherea. Tatăl lui era plecat în munte cu oile, mama

era ocupată cu ceilalţi copii şi cu grijile gospodăriei, bunicul, împovărat de ani, nu se putea ţine pe urmele lui. Doar tuşa Raşila îi mai ţinea răbojul isprăvilor, dar ea era bună ca pîinea caldă.

Petrecîndu-şi copilăria departe de oameni şi de sat, George s-a obişnuit cu singurătatea. Se întindea pe iarbă, privea cum pasc oile, cum zboară ulii. Se vedea cioban adevărat, păzînd o turmă de oi.

Uneori se înţelegea cu Nică a'lui Vulcan, tovarăşul său de ciobănie, ca Nică să rămînă cu vaca şi cu oile iar George să urce la Cascada Bîlii, ca să culeagă afine, căci pădurea oferea cu dărnicie, pînă toamna tîrziu, roadele ei parfumate.

George îl iubea mult pe unchiul său după mamă, Avram Budac, om umblat (zicea că a fost şi în Franţa), care ştia multe şi-i povestea nepotului fel de fel de întîmplări minunate.

Cîteodată, înnopta la bunicii săi dinspre tată, care locuiau în Uliţa Morii. Bunica Ludovica torcea pînă noaptea tîrziu, iar bunicul îi spunea poveşti.

Într-o seară, — George să fi avut pe atunci opt ani — bunicul Avram l-a luat deoparte şi i-a vorbit cam aşa :

— Nepoate, ne-am gîndit să te trimitem la şcoală, în Pojorta, că-n sat la noi nu e. Nici eu, nici tat-to n-avem ştiinţă de carte. Aşa au fost vremurile, am rămas proşti. Acum lumea s-a schimbat. Fără ştiinţă de carte, nu răzbeşti în lume. Unchi-to Arsene ştie un

pic de carte, a ajuns cîntăreţ la biserică. Celalt unchi, Vasile, de-i cătană în Italia, bagsama a învăţat ceva, că ne scrie cărţi. E păcat să numeri oile pe răboj, ca mine şi ca tat-to. Dacă am avea putere, a mai zis bătrînul, te-am trimite la şcoala din Recea or din Făgăraş. Eşti copil isteţ, ager la minte, la şcoală ar scoate om din tine. Dar n-avem bani ; Pojorta-i aproape, te duci pe jos, numai opinci îţi trebuie şi mîncare-n traistă.

— Nu mă duc, moşule. Ce-mi trebuie mie şcoală ? Nu mă fac dascăl ori popă, mă fac cioban ca tata ; ce să fac cu învăţătura ? Oilor le trebuie cioban, nu dascăl !... Văd că dumneata n-ai umblat la şcoală şi tot ştii poezii, cîntece, ba şi puţină istorie !

— Ca cioban am umblat prin ţară, am fost pe Bărăgan, iar în tinereţe am ajuns pînă-n munţii Hemului şi în Caucaz. Am cunoscut mulţi oameni, am văzut multe. Unele le ştiu de la bacii cei bătrîni, altele de la negustorii care veneau în munte să cumpere lînă şi caş. Cîntecele le-am învăţat în revoluţia de la paşopt şi nu le voi uita niciodată...

Îndemnurile bunicului de a merge la şcoală au rămas fără ecou în sufletul lui George. Tatăl său îi promisese să-l ia cu el la munte şi această promisiune valora mai mult decît ştiinţa de carte.

Dorinţa de învăţătură îl va încerca peste vreo zece ani, dar ea va porni din alt îndemn şi dintr-o altă înţelegere.

CIOBAN LA MUNTE

În primăvara anului 1860 tatăl său i-a promis lui George că îl va lua la munte, ca să facă ucenicia la stîna baciului Axinte.

De cînd așteptase el clipa aceasta !

În mintea lui, viața de cioban i se arăta măreață, așternută cu iarbă verde, presărată cu bujorei de munte. Totul era limpede și frumos în închipuirea lui.

> Măi ciobane, de la oi,
> Măi ciobane, măi.
> Tu n-ai grijă, n-ai nevoi,
> Măi ciobane, măi !

Stîna de la Curmătura Bîlii, dată în seama baciului Axinte, avea șase ciobani și 2 000 de oi, împărțite în trei turme. Cea mai mare parte a turmei era proprietatea grofului și vechilului său, iar un sfert dintre oi erau ale oamenilor din sat. Oile mînzări alcătuiau avuția stînii, căci ele dădeau laptele pentru caș și brînză. Mînzările erau păzite de doi ciobani, trei cîini și un măgar. Oile sterpe erau ținute separat, fiind folosite doar pentru carne și lînă ; turma lor avea doi ciobani, patru cîini și un măgar pentru purtarea samarelor. Pentru cîrlani, pepiniera turmei, era rînduită aceeași pază.

Plecarea turmelor la munte se făcea în fiecare an la 23 aprilie.

Nerăbdător, George întreba seară de seară pe bunic, cît mai e pînă la plecarea turmelor. A învățat și o poezie, făurită de un rapsod anonim, închinată acestui eveniment.

De la Făgăraș la vale
Busuioc mîndru răsare.
Cine mi l-a semănat ?
Ciobanii cînd au plecat.
Cine mi l-a răsădit ?
Ciobanii cînd au venit.

Viața în satul Oprea Cîrțișoara era tristă, cenușie, doar duminica prindea puțin farmec, cînd în jurul horei se adunau cu toții ca să mai scape de monotonia din timpul săptămînii. Veneau la horă și copiii. George mergea la horă cu Nică Vlad, vecinul și tovarășul lui de joacă.

Flăcăiandrii de vîrsta lui se învîrteau în jurul horei, iar cei mai mici se jucau de-a v-ați ascunselea sau de-a baba oarba. Cei mari, maimuțăreau pe flăcăi : săreau ca feciorii, chemau fetițele la joc, chiuiau ; învățaseră și strigături.

În verile cînd a păzit vaca pe malul Laitei și pe Dealul Morii, George a învățat „fecioreasca" și „învîrtita", în tovărășia Anuței lui Gheran, care păzea și ea vitele. Dar aici, în văzul oamenilor din sat, lui George

nu-i venea la îndemînă să bată opincile sau să strige ca feciorii ; se simțea intimidat.

George nu hoinărea seara prin sat ; nu avea poftă să se întîlnească cu jandarmii — spaima oamenilor. În fiecare săptămînă jandarmii urcau spre cazarma lor de la munte sau se prezentau la „ștabul" din Arpașul de jos. Cînd se opreau în sat, lumea știa că nu-i de bună.

„Victimele", legate cu funii de mîini, erau duse la judecătoria din Arpașul de jos și date pe mîna judecătorului Török, care abia aștepta să-și arate „puterea", să le aplice „calapodul legii". Ce făcuseră bieții oameni ? Unii au adus lemne din pădure, ca să-și încălzească pruncii, dar fără „otorizație" ; alții au luat doi, trei snopi de pe holda grofului sau a vechilului. În fiecare primăvară jandarmii căutau pe feciorii ascunși ca să scape de cătănie.

Unii dintre aceștia fugeau dincolo de munți, în „țară", la frații liberi. Pentru transilvăneni „țara" era România veche, care se întindea dincolo de crestele Carpaților, munți care niciodată n-au despărțit pe români. Dar acum pe culmile lor se stabilise o așa zisă „graniță".

După cum este lesne de înțeles, la vîrsta aceea, în mintea flăcăiașului nu era încă limpede de ce românii din Transilvania erau supuși „cezaro-crăiești" și asupriți de împăratul de la Viena, iar ceilalți trăiau liberi. Atîta putea înțelege deocamdată că jandarmii și va-

meșii erau cei care păzeau această rînduială care împărțeau pe oameni în două părți, de aceea tînărul îi ura din tot sufletul pe acei jandarmi.

...A sosit, în sfîrșit, și mult așteptata zi de 23 aprilie 1860, zi de plecare la munte.

Mamă-sa i-a pregătit lui George desaga cu îmbrăcămintea de trebuință : două cămăși, două izmene, o pereche de opinci, obiele, cioareci, un șerpărel, o zeghe și căciula. Cojoc n-avea, căci era prea greu pentru un „flăcău" de unsprezece ani care pleca pentru prima dată în munte.

George a tăiat dintr-un alun o ramură lungă și dreaptă, din care și-a cioplit, cu briceagul primit de la unchiul său, un toiag.

Turmele de oi din Oprea Cîrțișoara au pornit spre munte după datina moștenită din moși-strămoși. În frunte mergeau, leneși, măgarii turmei. Pe samare purtau merindele, cojoacele și căldările pentru făcut mămăliga, pentru fiert laptele și pregătit cașii. După ei veneau berbecii, cu clopote de aramă la gît. Urmau mieii și, după ei, grosul turmei : mînzatele — oile cu lapte, „puterea stînei", și sterpele — oile care dădeau lîna și carnea. În jurul turmei mergeau cîinii.

Baciul Axinte, mai marele stînii, purta de căpăstru calul său mocănesc. Lîngă el mergeau Nicolae Cârțan și Ion Șofariu. Cel mai tînăr cioban — Victor Vodă al

Dinului — se ţinea în dreapta turmei, iar Ion Vlad în partea dinspre Avrig. În urmă veneau Ion Cînduleţ şi Miron Budac, care îndemnau oile ostenite sau rănite la copite.

Turma înainta agale pe drumeagul care însoţeşte rîul Laita spre Curmătura Bîlii, ciugulind iarbă şi smocuri de buruieni.

George Cârţan, ciobănaşul de unsprezece ani, alerga sprinten cînd spre capul turmei, cînd înapoi, îndemnînd spre turmă cîrlanii şi oile rămase-n urmă să ciugulească iarbă. Era fericit că a fost primit în rîndul ciobanilor, cu toate că n-avea încă cojoc şi nu-şi făcuse ucenicia. Învîrtea ciomagul deasupra capului, fluiera şi striga după oile întîrziate: „Br, oaie! Br!... Haida, mă... Br!..." Cîinele Burcuş îl urma, credincios. Tălăngile berbecilor împrăştiau cu dărnicie glasul lor de aramă pe cele două maluri ale Laitei şi se auzeau pînă sus la creastă.

Călătoria ciobanilor pînă la stîna din Curmătura Bîlii a ţinut trei zile. Stîna era ridicată la marginea unei poieni largi. Era o construcţie mătăhăloasă din bîrne, acoperită cu cetină şi scoarţă de brad.

Aici vor rămîne, după rînduielile ciobăniei, pînă la 26 octombrie, cînd vor coborî din nou în sat.

În poiană, la cîteva sute de metri de stînă, au rînduit tîrlele celor trei turme şi le-au împrejmuit cu trunchiuri uscate de brazi.

Dimineața, baciul Axinte a împărțit mîncare ciobanilor, iar după ce au terminat cu mulsul, cele trei turme, însoțite de cîini, au plecat la pășunat spre poienile și coastele cu iarbă, recunoscute din timp.

Tînărul Cârțan a rămas trist la stînă. Oare n-au încredere în el, nu e încă vrednic să păzească cîrlanii? Baciu l-a încurajat:

— Nu fii trist, George. Trebuie să te deprinzi cu viața de cioban, ești pentru prima dată în munte.

Flăcăul a ajutat pe baciul Axinte să diretice prin stînă, să rostuiască pe polițe sacii cu mălai, sculele ciobănești, bolovanii de sare. Au spălat vedrele pentru muls, ciuberele pentru lapte și le-au așezat la soare să se usuce. Pe la prînz au terminat lucrul și, ca răsplată, George a primit un bulz de brînză și mămăligă.

Pe măsura trecerii timpului, George a început să pătrundă în tainele îndeletnicirii de cioban, care nu era, cum și-o închipuise el, fără griji și fără trudă. Iată, în primul rînd, mulsul oilor, dimineața și seara, treabă care cere multă îndemînare. Mulsul este cea mai istovitoare muncă a ciobanului, mîinile lui ajung să se miște automat. Donițele cu lapte sînt golite în ciubere, unde se pune și laptele muls dimineața, apoi începe truda baciului. De asemenea, ciobanul trebuie să învețe să tundă oile, să le oblojească pe cele care alunecă pe stînci sau scapă vii din labele ursului.

Jivinele se strecoară noaptea în jurul tîrlei, de aceea ciobanul doarme „iepurește". În nopțile întunecoase, ur-

sul se apropie hoţeşte de tîrlă, de nu-l simt nici cîinii, şi dă iama în bietele oi.

Viaţa ciobanului în munte cunoaşte şi zilele şi nopţile cu ploi, cu furtuni, cu fulgere şi trăsnete. Stihiile naturii se dezlănţuiesc, copacii sînt smulşi din rădăcini, iar norii aruncă fără încetare găleţile cu apă asupra pădurii. Şuvoaiele coboară năvalnic de pe crestele munţilor, tîrînd cu ele copaci, rădăcini, bucăţi de stîncă. Cerul pare una cu pămîntul. Oile, speriate, se vîră una în alta, tremurînd. Ciobanii au opincile pline cu apă, cojoacele ude.

Uneori ploaia ţine zile în şir. Frigul şi umezeala pătrund pînă la oase. Oile cu lîna îmbibată de ploaie, tremură în tîrlă sau la rădăcinile molizilor. Cîinii slăbesc paza şi caută şi ei adăpost.

Dar natura îşi are rînduielile ei. După furtună se-ntorc zilele frumoase, apele se retrag, iarba se zbiceşte, pădurea îşi scutură ramurile. Hainele, cojoacele sînt puse la uscat. Feţele ciobanilor de la stîna din Curmătura Bîlii se înseninează. În poieni se simte din nou aroma fructelor de munte.

Tînărul Cârţan vrea să cunoască tainele naturii, fenomenele care l-au spăimîntat. Baciul Axinte trebuie să-i răspundă la întrebări. Bătrînul îi explică, cum îl ajută mintea, despre ceaţă, nori, furtuni şi trăsnete.

Din tot ce i-a spus baciul, flăcăul a reţinut cîteva *învăţăminte* care au rădăcina în experinţa ciobanilor,

trecută din generație-n generație, de sute, poate de mii de ani.

De pildă : toți ciobanii știu că în timpul furtunilor nu trebuie să te adăpostești sub brazi (la munte) sau sub stejari (la șes) pentru că pe aceștia-i caută trăsnetul. Fagul e ocolit de trăsnet. De ce ? Nimeni nu i-a putut explica, nici cei bătrîni. Vîntul e puternic la creastă, iar ceața se formează pe văi, de unde dimineața e destrămată de razele de soare și se ridică spre culmi.

În zilele cu ceață norii se preling din înălțime pe spinarea stîncilor, pe coama pădurii, de unde coboară pe firul văilor spre pîraie.

În trei luni tînărul Cârțan a învățat să cunoască mersul vremii, aproape la fel de bine ca și ciobanii vîrstnici.

În nopțile senine, învelit în cojoc, privea cu interes cerul cu puzderia de stele. Tatăl lui, acest om minunat, i-a arătat Steaua polară, Carul mare și Carul mic, Calea lui Traian, Luceafărul și l-a învățat să se călăuzească după ele.

În aceste lecții primite de la tatăl lui, George a învățat că la munte te călăuzești ziua după mușchiul copacilor (așezat spre miazănoapte, de unde nu bate soarele) și după firul apelor. Cunoscîndu-le, ciobanul se strecoară prin desișul pădurii, prin tufișuri, ca o vulpe isteață. De te rătăcești, susurul izvoarelor de pe fundul văilor te scoate la liman.

Aşa treceau săptămînile şi lunile; viaţa de cioban îi punea mereu întrebări, pe care nu le putea tălmăci. Tatăl său îl trimitea la baciul Axinte, „că-i om bătrîn, ştie multe“, dar acesta ridica neputincios din umeri şi zicea: „Aşa e rînduit din veac“, şi cu asta credea c-o scăpat de întrebările acestui ciobănaş, dornic să le ştie toate.

În aceste clipe lui George îi părea rău că nu s-a dus la şcoală; ar fi învăţat să citească şi poate cărţile dau dezlegări la ceea ce-l frămîntă pe om. Dar regretele nu ajutau la nimic. Se întreba: oare popa Vulcan — cel mai învăţat om din sat — ştie ceva?

Pe măsură ce timpul trecea, George îşi dădu tot mai mult seama de greutăţile vieţii de cioban. Dar pentru că dorise cu aprindere această viaţă, era hotărît să ducă neabătut, pînă la capăt, aspra ucenicie pe care o începuse.

PRIMUL DRUM PESTE MUNȚI

...Au trecut doi ani de ciobănie. George Cârțan își terminase cu bine ucenicia și acum făcea parte din rîndul ciobanilor, cu toate că nu-i mijise încă mustăcioara.

Într-o seară de septembrie din anul 1863, ciobanii, după ce au isprăvit mulsul, s-au strîns în jurul focului. La îndemnul celorlalți, baciul Axinte Budac a început să le povestească legende și întîmplări din istoria neamului. Cu toate că nu umblase prin școli și făcea socotelile pe răboj, el știa o groază de povești.

Bătrînul povestea cu un farmec deosebit, mai cu seamă legendele privitoare la Stejarul din Borzești, la Aprodul Purice, la Movila lui Burcel ori la voievodul Radu Negru care-și avea cetatea — zicea Axinte — acolo, la Breaza, sub poalele munților Făgărașului.

Baciu le vorbea cu mîndrie despre Alexandru Cuza, care de trei ani domnea la București și care unise pe munteni și moldoveni într-o singură țară.

Cu toate că nu cunoștea încă rosturile „politicești", tînărul Cârțan întrebă dacă se poate trece dincolo, „în țară" ?

— Ehe, zise baciul, trebuie *păşuş,** altfel te opresc vameşii şi jandarmii.

— Da', sîntem cu toţii români, zise curajos flăcăul.

— Sîntem, nu-i vorbă, dar fără ţîdulă de la *viţişpanul*** din Făgăraş, nu putem *mere*. E adevărat că noi, ciobanii, mai trecem prin „vama cucului" pe „cărarea ursului" ***, că pe acolo nu sînt nici jendari, nici vameşi, trecem dincolo ca peştii prin apă.

În alte seri baciul le-a vorbit, cu graiul lui limpede şi curgător, de înaintaşii poporului nostru : de viteazul Decebal şi înţeleptul Traian, de voivozii cei puternici, de luptele lor vitejeşti cu otomanii şi mai ales de „fala neamului românesc", de Mihai Viteazul.

— *De ce nu sîntem toţi românii într-o singură ţară?* a întrebat într-o seară tînărul Cârţan.

— E greu să-ţi răspund, nu cunosc prea bine istoria. Dar poate întîlneşti *un om învăţat* — le zice istorici — întreabă-l pe el, musai să ştie.

La 14 ani, George Cârţan se strecura ca o pisică sălbatică prin Strunga Dracului, de sub coama Negoiului, cunoştea munţii, ca alţi copii de seama lui, abecedarul. Cutreiera pădurea ziua şi noaptea, nu se mai temea de urşi, avea sănătate de fier şi picioare de oţel.

* paşaport.

** subprefect

*** metafore prin care poporul indica locuri de trecere a graniţei fără pază, din cauza condiţiilor naturale.

Într-o zi din luna septembrie a anului 1864 şi-a stâmpărat focul care-i rodea inima de doi ani: *să treacă dincolo, să vadă ce români trăiesc dincolo de creasta munţilor.*

A lăsat turma în paza lui Victor şi a urcat piscurile munţilor spre locul unde era „graniţa". Pînă sus a făcut trei ceasuri, apoi, obosit, s-a aşezat pe un ţanc. A privit de acolo panorama Ţării Făgăraşului, cu satele sale ce păreau nişte grădiniţe cu pomi. Sub dealurile podişului ardelean, şerpuia firul de argint al Oltului.

Flăcăul şi-a înălţat privirea spre crestele golaşe ale muntelui, îmbrăcate în tufe de jnepeni şi bujorei.

— Unde-i „blestemata de graniţă" ? se întreba el. Nu văd nici un semn. Pînă unde-i Austria ? De unde începe România ? „Graniţa" trebuie să fie o scorneală a regilor şi a împăraţilor.

S-a ridicat şi, cu pas sprinten, a urcat un pinten pleşuv de munte şi a început să coboare spre miază-zi.

A pornit pe firul plăpînd al unui pîrîiaş, călăuzit de clinchetul tălăngilor unei turme de oi şi de lătratul unui cîine. La orizont se vedea cîmpia munteană şi, undeva departe, departe, se zărea firul de argint al Dunării.

Astfel, în această zi de 15 septembrie din anul 1864, George Cârţan făcuse primul drum dincolo de munte, la fraţii săi.

Începu să chiuie vesel. Ecoul îi purta glasul departe, pe urmele lui Negru Vodă, în țara Argeșului.

A coborît în poiană, unde se auzeau tălăngi. I-a ieșit în cale un cioban chipeș, rumen la față, cu mustăcioară neagră.

— De unde vii, voinice? l-a agrăit munteanul.

— Din Țara Făgărașului. Îs cu oile dincolo de creastă, la Curmătura Bîlii. Dar' mneatale, de unde ești?

— Din Corbișor, județul Muscel.

Cei doi ciobani s-au așezat la umbra unui brad și, preț de două ceasuri, și-au povestit viața, ca doi prieteni.

Spre seară, George a făcut cale-ntoarsă, la stînă.

Își potolise focul de la inimă, dezlegase taina „graniței“, fusese „dincolo“, a stat de vorbă cu un frate din același neam.

EVENIMENTE TRISTE

În primăvara anului 1865 s-a abătut asupra satului o secetă cumplită, cum nici bătrînii nu-și aminteau. Fîntînile au secat, iar pe albiile Laitei și Bîlii abia mai curgea cîte un firicel de apă.

Dar seceta a adus cu ea și altă pacoste. Într-o noapte s-a aprins casa lui Ghiță Damian din Ulița de sus. Vîntul a împins vîlvătaia peste sat și casele, acoperite cu paie, s-au aprins una după alta, mistuindu-se. Oamenii luptau din răsputeri să stăvilească focul, să-și salveze avutul. Cărau apă cu gălețile, de unde găseau, dar fără nici un spor. Două zile și două nopți s-au zbătut să stingă incendiul, dar fără folos. Abia în a treia zi o ploaie binefăcătoare i-a pus capăt pojarului. Puține gospodării n-au plătit tribut flăcărilor. Casa lui Nicolae Cârțan, fiind așezată la marginea satului, a scăpat din aria focului.

Pălălăile incendiului s-au văzut pînă la munte. Nicolae a coborît în sat. S-a bucurat că avutul lui a scăpat, dar era copleșit de milă pentru vecinii săi.

Autoritățile n-au dat nici un ajutor oamenilor să-și refacă gospodăriile. Subprefectul s-a mulțumit să ra-

porteze la minister că gospodăria grofului Teleki n-a suferit pagube. Atît.

În lunile care au urmat incendiului, oamenii s-au apucat să-şi pună pe picioare gospodăriile. Au început să strîngă pietre, var, nisip, să cioplească bîrne, să adune snopi de paie şi să-şi înjghebeze din nou casele.

Alături de năpăstuiţi, Nicolae Cârţan a ajutat ba pe unul, ba pe altul să clădească fundaţiile, să cioplească bîrnele, să ridice acoperişurile.

Fiind istovit de muncă şi bătrîn, n-a mai urcat la stînă ; îl avea pe George înlocuitor de nădejde.

Puterile bătrînului cioban scădeau cu fiecare zi. Viaţa petrecută la munte în ploi şi viscole lăsase urme în sănătatea lui : o tuse seacă-l încerca tot mai stăruitor, simţea palpitaţii la inimă. Cu sentimentul omului care şi-a împlinit datoria faţă de viaţă, Nicolae Cârţan era pregătit să înfrunte sfîrşitul.

Lăsa o bogăţie în urma lui : şapte copii harnici şi ascultători ; sămînţă bună care nu făcea neamul de ruşine. Măriuţa avea 20 de ani, se va căsători ; George împlinise 18 ani, era cioban isteţ şi priceput, om de nădejde pentru familie ; ceilalţi copii : Niculiţă, Chiva, Ion, Avram şi Arsene erau trecuţi de pragul copilăriei, se puteau descurca în viaţă, iar la nevoie o puteau ajuta şi pe bătrîna lor mamă.

Cînd îşi simţi sfîrşitul aproape, Nicolae Cârţan o chemă pe nevastă-sa, pe Ruţa (aşa-i zicea în tinereţe).

— Muiere... îmi dau seama că mă duc... Pe Măriuța s-o măriți cu feciorul lui Tovie Budac... Lui George, care m-a ajutat la ciobănit, îi las 50 de oi... celelalte 50 de oi, vaca și gospodăria... vă rămîn vouă, celorlalți...

La cîntatul cocoșilor, s-a stins ușor.

*

2 octombrie 1865 a fost ziua cînd ciobănașul George Cârțan s-a despărțit de tatăl său, dar și de tinerețe.

Coborînd în sat să ia parte la îngropăciune, se gîndea că bunul său tată a fost prea puțin în jurul lui. Doar iarna și vara la stînă, în ultimii cinci ani. Cu răbdare și dragoste l-a învățat ciobănitul. De multe ori, bătrînul îi spunea: *„Băiete, să ții la neamul nostru românesc, ca la ochii din cap!“*

La 4 octombrie, într-o duminică, l-au îngropat pe Nicolae Cârțan în cimitirul de lîngă biserică.

A doua zi ceilalți ciobani au coborît cu oile în sat.

„NU SLUGĂRESC PE NIMENI"

În iarna anului 1866-1867, membrii familiei Cârţan, împreună cu unchii şi mătuşile, au ţinut sfat ca să împartă „moştenirea lui Nicolae".

Împărţirea celor 100 de oi, a casei şi a grădinii n-a ridicat obiecţii din partea nimănui — dispusese asupra lor bătrînul înainte de a închide ochii. Gîlceava dintre ei s-a ivit cînd au încercat să hotărască cursul vieţii flăcăului.

Unchii şi mătuşile din partea tatălui şi a mamei ţineau cu tot dinadinsul să-l facă pe *George ciobanul familiei* — adică un fel de slugă fără simbrie — care să păzească oile Cârţanilor şi Budacilor. Ce şi-au zis ei ? De ce să ne dăm oile pe mîini străine, cînd avem un cioban tînăr şi priceput (George avea acum 18 ani, cunoştea munţii şi păşunile cele mai bune, era omul de care aveau nevoie. Pentru această idee cîştigaseră şi pe mamă-sa). Adunăm cele 300 de capete de oi ale noastre, iar cu suta de oi a voastră închegăm o turmă de 400 de oi, de mai mare dragul, iar tu, George, eşti ciobanul lor, ce zici ?

— Nu vreau să fiu slugă la nimeni, a răspuns flăcăul.

— La noi nu eşti slugă, faci parte din familie. Nu păzeşti oi străine, ci pe ale noastre, pe ale voastre.

— Tot slugă se cheamă, răspunse George hotărît. Am stăpîn, şi eu asta nu vreau!

— Bine, nepoate! Dar ce se alege cu oile voastre?

— Plec cu ele pe Bărăgan, acolo-i iarbă berechet.

— Şi noi cu ce trăim? intră-n vorbă maică-sa.

S-a încurcat de-a binelea — nu se gîndise la asta! — dar şi-a revenit, spunîndu-le că va pleca doar cu cele 50 de oi ale sale.

— V-am împrumutat la începutul iernii nutreţ şi sare pentru oi, cine le plăteşte? interveni unchiul Tove Budac, în numele familiei.

Două zile şi două nopţi au încercat neamurile să-l înduplece pe George să le rămînă cioban, dar n-au reuşit.

— Orice s-ar întîmpla, răspundea flăcăul cu hotărîre, eu plec.

Ca să înduplece pe maică-sa să-l lase să plece, a renunţat în folosul familiei la zece oi. Le mai promitea că după un an se va întoarce, le va mai da zece oi, iar după ce va vinde mieii şi lîna le va înmîna şi 100 de coroane.

— Mă, cu cine dracu sameni? zise furios unchiul Tove. Eşti încăpăţînat ca un catîr.

— Aşa-s unchiule, ce-mi pun în cap, nu mi-o scoate nimeni. Vreau o viaţă slobodă, să nu-mi poruncească nimeni. În Austro-Ungaria nu se cheamă că eşti liber, aşa că ştiţi!

— Ca să pleci cu oile în Bărăgan îţi trebuie acte, îi spuneau ai lui. Cine ţi le dă? Cătănia n-ai făcut-o, carte nu ştii, ca să închei învoielile cu proprietarii. Te înşeală vechilii, te fură hoţii *, ai să rămîi sărac, aşa să ştii.

Dar nimeni şi nimic nu-l puteau clinti pe George din hotărîrea lui.

În realitate flăcăul se interesase, ştia că actele pentru a trece „graniţa" le dă viţişpanul din Făgăraş. Prietenul său Victor Vodă îi spusese clar: ocoleşte „otorităţile" înainte de cătănie. Te dibuie că vrei să fugi, pun mîna pe tine şi atunci s-a isprăvit cu Bărăganul.

* Din cele mai vechi timpuri, ciobanii transilvani treceau cu turmele lor Carpaţii, coborînd pe Bărăgan, în luncile Dunării şi de aici în Dobrogea; unii ajungeau cu oile în Moldova. În aceste migraţiuni viaţa ciobanilor şi animalelor era îngreunată de privaţiuni şi încercări de tot felul, atît din partea naturii cît şi a oamenilor. Ciobanii ardeleni trebuiau să facă faţă lăcomiei vameşilor, vechililor şi administratorilor de moşii; la trecerea graniţelor sau la încheierea învoielilor fiecare dintre aceştia îi dijmuiau. Pe lîngă aceste necazuri, se iveau cazurile cînd hoţii şi tîlharii atacau stînile, prădîndu-i şi lăsîndu-i săraci. (*Cf.* Ştefan Meteş, *Păstori ardeleni în Principatele române*, Arad, 1925).

Ceorge nu avusese pînă acum de-a face cu autoritățile, ba nici cu jandarmii ; sfatul lui Victor era cuminte, chibzuit.

Ultima încercare de a-l reține acasă au făcut-o maică-sa și tușa Rașila, speriindu-l că-i fură hoții oile pe drum și rămîne sărac.

— Pe Bărăgan nu-s între străini, mamă. Sînt între frații mei, care mă vor ajuta ; ș-apoi nici eu n-o să las oile singure.

ÎN DRUM SPRE BĂRĂGAN

La 23 mai 1867, George Cârţan şi-a luat rămas bun de la mama sa, de la tuşa Raşila, de la fraţi şi de la surori şi a pornit cu turma sa de 40 de oi, în necunoscut. A luat cu el şi pe dulăul Burcuş, cu gîndul că, deşi cîinele era bătrîn, îi va fi de folos. Dacă ar fi avut şi un măgar, treaba ar fi fost cum nu se poate mai bună, căci ar fi avut cine să-i care avutul sărăcăcios.

Într-o desagă Cârţan înghesuise o pereche de cioareci, una de opinci, două cămăşi, două izmene, obiele şi căciula ; pe spate purta cojocul, iar în şerpar avea cei zece zloţi dăruiţi de mama sa „pentru nevoile drumului".

A pornit-o pe sub poalele pădurii, spre Drăguş. Oile ciuguleau iarbă pe marginea drumului, iar el, privea peisajul fermecător al Ţării Făgăraşului.

Spre miazăzi se întindea brîul de munţi cu crestele poleite cu zăpadă ; pe coaste pădurile de brazi şi molizi coborau pînă la poalele dealurilor. Văile munţilor erau brăzdate de rîuri şi pîraie care coborau sprintene spre albia Oltului.

Satele se înşirau pe malul rîurilor.

Aceasta era „ţărişoara" lui, aici a văzut el lumina zilei. Pleca de pe plaiurile ei, cine ştie pentru cîtă vreme: un an, doi sau poate zece. Dar orice se va întîmpla, el se va întoarce pe meleagurile natale, lîngă ortacii cu care a copilărit pe malurile Laitei, la cei care l-au învăţat ciobănitul, la mormîntul părinţilor şi moşilor săi.

A înnoptat la marginea satului Drăguş. Dimineaţa a plecat spre Breaza, de unde se spune că ar fi pornit şi Radu Negru peste munţi. La marginea unui crîng, a intrat în vorbă cu nişte oameni care uscau fînul. De la ei a aflat că e un cioban în partea locului care vrea să vîndă un măgar. L-a căutat şi, din două vorbe, au încheiat tîrgul. Cârţan a dat două oi şi Ioşca — aşa îl chema pe măgar — a intrat în stăpînirea lui.

Spre deosebire de alţi semeni ai săi, Ioşca se arăta blînd şi ascultător. „Nu dă cu copita-n stăpîn", zicea vînzătorul.

Călătoria spre Bărăgan începea bine. Măgarul era de mare folos, îi purta avutul.

A treia zi, feciorul din Cîrţişoara a înnoptat la marginea satului Berivoi, într-o poiană de arini, lîngă rîu.

Cu ocazia acestui popas, George Cârţan şi-a făcut rost — în schimbul unei oi — de un ceaun pentru fiert mămăliga şi de două „măsuri" de mălai.

Avea acum cele de neapărată trebuință.

La sfîrșitul lunii mai, Cârțan a ajuns în Țara Bîrsei. S-a oprit pe dealul Săcelelor, sub buza pădurii, unde erau pajiști bune pentru pășune. Aici a cunoscut pe *Ion Cotigă*, omul care va avea un rol hotărîtor în definirea cursului vieții lui George Cârțan. Ion Cotigă, un om chipeș, în vîrstă de vreo 30 de ani, cu o mustăcioară neagră, era stăpînul unei turme de o sută de oi. Avea știință de carte, ba era chiar învățat : urmase liceul și trei ani la facultățile de drept și filozofie. Din cauza unei boli de plămîni și-a întrerupt studiile. O vreme a ocupat o slujbă de stat, în nordul Transilvaniei. Pentru a-și reface sănătatea s-a întors în mijlocul naturii, făcîndu-se cioban. Tatăl său — subprefect în Moldova — nemulțumit de viața de hoinar a feciorului său, și mai ales de meseria de cioban, rupsese de vreo trei ani orice legătură cu el.

Cotigă era un intelectual ciudat, care putea fi luat foarte ușor drept „scrîntit" de cei care nu-l cunoșteau : om cu pregătire superioară să-și piardă vremea în urma turmei ? Dar el era fericit în mijlocul naturii, cu turma și mai ales cu cărțile sale. Măgarul său Damaschin purta pe samar desagii cu cărți de istorie, de filozofie, romane, o mică bibliotecă mereu împrospătată de la anticariat, cînd ajungea în orașe.

Întîmplarea a făcut ca pe dealul Săcelelor să se întîlnească „doi scrîntiți" care aveau aceeași meteahnă : să cutreiere țara în urma turmei de oi, să iubească

libertatea, amîndoi pasionați de trecutul poporului român, de faptele de glorie ale voivozilor. Cei doi s-au înțeles să ciobănească împreună, pe Bărăgan.

Pe Ion Cotigă întîlnirea cu tînărul Cârțan l-a bucurat: cîștiga un tovarăș ce părea harnic și priceput în ale ciobăniei. Timpul va arăta că nu s-a înșelat. Într-un fel se căutau și se completau unul pe altul: Cârțan își căuta dascălul iar Cotigă discipolul.

Pentru a-și arăta erudiția, Cotigă i-a vorbit despre filozofii greci: Platon, Socrate, Diogene, oameni celebri ai timpului lor, care luptau pentru schimbarea societății îmbătrînite, pentru întronarea dreptății și libertății. Dar iată — spunea Cotigă — au trecut de atunci peste două mii de ani și rînduielile lumii nu sînt mai bune. Sînt și acum popoare asuprite, oameni exploatați de cei bogați, nedreptăți la tot pasul. Cârțan asculta cuminte, dar nu înțelegea mare lucru. Nu întreba nimic, nu cerea lămuriri, dornic să afle cît mai multe.

Într-o zi, Cârțan l-a rugat pe „dascăl" să lase pe greci și să-i vorbească despre istoria noastră, a românilor.

Cotigă i-a vorbit vreme îndelungată despre începuturi: ce spun Herodot, Strabon, Iordanes, Dio Cassius, Tacit despre strămoșii noștri geto-daci. Regele Buerebista a unit tribunile răslețe de geți din cîmpia Bărăganului cu dacii din munții Transilvaniei. A reușit să-i organizeze și să-i disciplineze, făcînd cu ei dese

incursiuni peste Dunăre, în Tracia și Macedonia, în lumea romană.

— Nene Ioane, nu fi supărat pe mine, dar nu mai pricep nimic. Nu uita că sînt un biet cioban, m-ai obosit cu lucruri pe care mintea mea nu le înțelege. Mă întreb de unde păcatele știi atîtea ?

— Pe unele le-am învățat la școală, pe altele le-am cules din cărți ; am citit foarte mult. De aceea m-am făcut cioban, să am timp pentru citit și gîndit... Dar să ne întoarcem la istorie. „Părinții" poporului nostru au fost Traian și Decebal. Despre ei ți-aș putea vorbi zile-n șir...

Două săptămîni cît au stat pe dealurile Săcelelor, Cârțan a fost fermecat de bogăția cunoștințelor lui Cotigă și mai ales de felul cum povestea.

Seara, la marginea pădurii unde înnoptau cu turma, aprindeau focul și, după ce cinau, stăteau de vorbă pînă noaptea tîrziu. Povestea vieții lui Cârțan era scurtă. A plecat din Oprea Cîrțișoara, deoarece unchii lui voiau să-l facă sluga lor, să le păzească oile. A pornit-o spre Bărăgan hotărît să înfrunte viața de unul singur.

Cei doi au făcut legămînt să ciobănească împreună. Cîrțan l-a rugat pe Cotigă să-l învețe și pe el să citească și să scrie :

— Nu știu carte ! mi-e rușine, dar ce să fac ?

— Am bănuit că ești *analfabet* (Cârțan afla un cuvînt nou !) dar nu ești tu de vină, *ci regimul absolutist*

(ce-o mai fi și asta ? se întreba ciobanul) care n-a dat școli popoarelor. Omul din zilele noastre, ca să-și cîștige și să-și apere drepturile, trebuie să fie luminat și lumina se cîștigă din cărți, din citit. Omul fără carte nu este departe de animale. Noi, românii, trebuie să ajungem între popoarele culte și civilizate, la strălucirea și mîndria din trecut. Să fim cu toții o singură țară, dar toate acestea le cîștigăm numai dacă înlăturăm neștiința de carte și întunericul din suflete și din minți. Să deschidem școli cît mai multe, să cultivăm poporul. Poporul nostru a fost ținut de boieri și de grofi în întuneric, pentru că numai așa-l puteau exploata. A sosit timpul să-l luminăm. Pentru aceasta ne trebuie dascăli, oameni însuflețiți și cărți, multe cărți.

— Unchiul meu, cîntăreț la biserică, zise timid Cârțan, m-a învățat cîteva litere...

— Nu fi trist, George, că nu știi încă să citești și să scrii. Vremea nu-i pierdută. Te învăț eu carte. Cum ajungem pe Bărăgan, ne rostuim stîna, încheiem învoielile și, după o lună, începem școala. Dascăl sau popă n-o să ajungi, dar om luminat, de bunăseamă.

S-au înțeles ca turma să fie trecută prin vama Buzăului de către Cotigă, care avea acte și plătea taxele de vamă, iar el, Cârțan, „omul fără acte", să treacă prin „vama cucului".

Astfel, în zorii zilei de 5 iulie 1867, Cotigă și Cârțan au trecut în Muntenia, „țara" visurilor lor.

DASCĂLUL ŞI UCENICUL

Primul popas pe pămîntul Munteniei, cei doi ciobani l-au făcut într-o poiană, alături de care şopotea un izvor cu apă rece şi cristalină. Seara au pregătit un ospăţ de zile mari, jertfind un berbecuţ pe care l-au gătit „haiduceşte". După ce s-au ospătat aşa cum se cuvine, au pregătit focul pentru noapte, şi-au întins cojoacele la rădăcina unui brad, iar turma şi avutul au fost date în paza celor trei dulăi.

În zorii zilei de 6 iulie 1867, au pornit cu turma la drum şi după o săptămînă au ajuns la marginea Ciulniţei.

Aici, Cotigă s-a prezentat la primărie şi s-au înscris în „evidenţe", el cu 100 de oi, iar Cârţan cu 30, plătind taxele de păşunat pe anul fiscal 1867—1868.

Cu acest prilej, Cârţan şi-a dat seama că prietenul său Cotigă, în relaţiile cu autorităţile şi cu proprietarii, era isteţ şi întreprinzător. Se descurca în orice situaţie, ştia să vorbească cu oamenii, ba-i învîrtea pe degete pe boieri şi pe vechili. „Mare lucru să ştie omul carte, şi-a zis el, îşi cunoaşte drepturile, ştie să le apere. Pe omul neştiutor toţi îl înşală. Musai să învăţ şi eu carte, să fiu ca «dascălul» meu Cotigă".

Pe vremea aceea, erau încă mulți boieri în țară, dar numai vara stăteau pe la moșii ; în restul anului erau plecați la București sau în străinătate, să-și cheltuiască banii storși din truda țăranilor de pe pămînturile lor. Socotelile erau ținute de vechili care strîngeau bani grei pentru boier, dar păstrau pentru ei „partea leului". Și aici ca și în Transilvania, jandarmii și primarii erau de partea boierilor și împotriva țăranilor care roboteau pe moșiile acestora.

La sud de Ciulnița cei doi ciobani au închiriat, pe cinci ani, un teren pentru stînă și, în apropiere, imașuri pentru pășunatul oilor. Au construit o stînă cu două încăperi, din stîlpi de arțar și scîndură de brad, acoperită cu tablă. Alături, au făcut un coteț pentru păsări și un altul pentru porci, cu troci pentru zăr, și o strungă pentru mulsul oilor. La fiecare trei luni, mutau tîrla, ca să gunoiască terenul, potrivit învoielii încheiate cu proprietarii care, în felul acesta, erau în cîștig, căci li se îngrășau pămînturile.

Anii treceau și, o dată cu ei, creștea și turma. Primăvara plecau cu rîndul la Ciulnița sau la Călărași, la obor, să vîndă mieii, vara să vîndă lîna, cașii și brînza, iar toamna, oile pentru abatoare, și să tîrguiască cele trebuitoare stînii.

De cum începea toamna se apucau să facă pregătiri pentru iarnă. Strîngeau nutreț și-l așezau în clăi, lîngă stînă. Oile stăteau în tîrlă în bătaia crivățului și sub potopul zăpezilor, păzite de cîini. Pentru că lupii le

dădeau tîrcoale, nu numai noaptea ci și în timpul zilei, Cotigă a primit dreptul să țină o armă, ca să se apere de fiare.

În tot acest răstimp Cârțan n-a primit nici o veste de la Oprea Cîrțișoara, cu toate că el trimisese vorbă, prin alți ciobani, că s-a stabilit la Ciulnița, că îi merge bine și turma a crescut. Uneori se întreba cine mai trăiește din familia lui ? Dar nostalgia plaiurilor natale și dorul de frați și surori nu-l stăpîneau prea multă vreme, prins fiind de grijile stînii și de obligațiile turmei. Și nu erau puține, căci numai oile lui Cârțan ajunseseră la 350 de capete.

Conducerea stînii era în seama lui Cotigă, care purta socotelile, păstra banii, făcea cumpărăturile, prelungea învoielile. Potrivit înțelegerii dintre cei doi, în cheltuielile comune ale gospodăriei se cuprindeau și cele făcute pentru împrospătarea „bibliotecii". Pentru o carte rară Cotigă nu pregeta să plece pînă la București și nu se-ntorcea fără ea.

Într-o încăpere a stînii, rînduiseră rafturi pentru cărți ; au cumpărat două lămpi cu petrol și la lumina lor citeau pînă la miezul nopții. Astfel stîna devenise un fel de sală de lectură, dar numai cu doi cititori : dascălul și ucenicul său.

Cînd Cotigă era în toane bune — și în ultimul timp aceasta se întîmpla tot mai rar — el citea învățăcelului său, cu glas ridicat, pagini din cărțile care-l pasionau. Dar cînd ucenicul cerea prea des lămuriri,

„lectorul" își pierdea răbdarea și închidea cartea sau citea numai pentru el.

În primul an, Cârțan a învățat alfabetul. A ajuns să citească binișor cărți ușoare, cu poezii și povești. Ba de câteva ori încercase să treacă la lecturi „mai grele" dar, cum nu înțelegea mare lucru, a trebuit să renunțe pentru moment.

Într-o zi, văzîndu-l pe Cotigă cu fața luminată, l-a rugat stăruitor :

— Învață-mă, ca lumea, meșteșugul scrisului și cititului. Să pot pricepe orice carte ori cît de groasă. (Pe atunci învățăcelul aprecia valoarea cărților după grosime). Să n-o las din mînă pînă n-o dau gata, s-o pricep din doască-n doască. Ce am citit pînă acum ? Alexăndria și cărți pentru copii. Mi-ai zis, acum trei ani, pe dealul Săcelelor, că *mă faci om* ! Am acum douăzeci și unu de ani. Vreau să intru în rîndul oamenilor adevărați, și fără știință de carte nu-s om. Dacă mă înveți, nu te mai necăjesc cu întrebările. Mă înfund în paginile cărților, ca oile în iarba cea grasă, ș-apoi las' pe mine !

— Ai dreptate, George. Te-am învățat prea puțin. Știi doar să silabisești, să-ți scrii numele, să poți semna învoielile. *Destul* pentru un neștiutor de carte cum ai fost, *puțin* pentru un om ambițios ca tine.

— Nu rîde de mine, nene, zise Cârțan, cu modestie. Eu n-am ambițuri, nu vreau să ajung primar la Oprea Cîrțișoara sau notar la Arpașul de Jos. Dar vreau să

citesc cărţi, mai cu seamă cărţi de istorie, ca să pot cunoaşte trecutul poporului român „din doască-n doască".

— Asta chibzuiesc şi eu, zise Cotigă, vreau să te ajut. Dar să ştii că te aşteaptă muncă grea ; dacă ai însă voinţă şi răbdare, o vom scoate cu bine la capăt.

Începînd de a doua zi, stîna s-a transformat în şcoală. Au făcut rost şi de o tablă pe care făceau socoteli, cu creta. E adevărat că dascălul n-avea deprinderi pedagogice, dar această lipsă era suplinită de rîvna învăţăcelului. Mintea lui vioaie prindea repede cele explicate, iar ce-i intra în memorie nu mai uita.

După cîţiva ani, prin 1874, cînd flăcăul împlinise 25 de ani, ajunsese să scrie şi să citească bine de tot.

Cînd treburile turmei cereau, el pleca la Slobozia sau la Călăraşi, trecea pe la autorităţi şi rezolva problemele legate de prezenţa lor în regiune. Cu vechilii vorbea de la egal la egal, ţinea fruntea sus, conştient de valoarea lui, nu se umilea în faţa nimănui.

Era un flăcău chipeş şi voinic, purta mustăcioară şi părul în plete scurte, iar cămaşa, deschisă la gît, de i se vedea pieptul rumen şi păros. Faţa lui arsă de soare arăta încredere şi sănătate. Cu statura-i bine legată şi mai ales cu portul său ciobănesc părea a fi un dac din cei de pe columna lui Traian, pe care o văzuse reprodusă într-o carte de istorie.

Pînă la această vîrstă el citise destule cărţi ; pe unele le ştia pe dinafară. Îl pasiona istoria, se înflăcăra de

faptele glorioase ale strămoşilor, de măreţia lui Mihai Viteazul, de vitejia lui Ştefan cel Mare, de revoluţiile lui Horia şi Avram Iancu, era entuziasmat de patriotismul fierbinte al lui Nicolae Bălcescu.

Fotografia Columnei, întîlnită în paginile cîtorva cărţi, i-a deşteptat interesul pentru istoria mai veche, a strămoşilor. Cotigă i-a procurat de la un anticariat din Bucureşti, *Istoria Romei antice,* din care a învăţat mai ales părţile privind fundarea „cetăţii eterne" şi legenda privitoare la Romulus şi Remus. Tot din această carte a aflat amănunte despre viaţa şi faptele împăratului Traian, care s-a înfruntat cu Decebal. Citind şi recitind cartea, a ajuns să cunoască episoade întregi pe dinafară.

Într-o seară, după ce au terminat mulsul oilor, Cotigă i-a citit lui Cârţan, la lumina lămpii, cîteva pagini publicate de Nicolae Bălcescu în „Magazin istoric pentru Dacia" sub titlul „Campania românilor în contra turcilor de la anul 1595".

„Aduc aminte românilor una din faptele cele mai strălucite ale luptei părinţilor lor pentru libertate. Voi descrie acea campanie vestită care realţă demnitatea naţională, ne dede un nume şi o vază însemnată în Europa şi statornici pentru viitorime drepturile patriei noastre [...]"

— Ei, ce zici, George ? Îţi place cum scrie ?

— Mă unge la inimă ! De ce nu sîntem şi noi cei de astăzi ca strămoşii noştri ?

— Sînt sigur că urmașii noștri se vor ridica la virtuțile strămoșilor, fii sigur de asta... dar să-ți citesc mai departe :

„Moștenitori ai drepturilor pentru păstrarea cărora părinții noștri au făcut atîtea jertfe în veacurile trecute, fie ca suvenirea acelor timpuri eroice să deștepte în noi sentimentul datoriei ce avem d-a mări și d-a păstra pentru viitorime această moștenire părintească".

— Ai auzit, Cârțane ? *Acesta-i testamentul politic al lui Bălcescu : să păstrăm și să mărim moștenirea strămoșilor.* Să-ți intre la suflet, să-l spui tuturor, tineri și bătrîni, de cîte ori vei avea prilejul.

— Așa voi face, nene Ioane, să fii sigur de asta, zise Cârțan.

— Iată, Cârțane, învățături și adevăruri pe care trebuie să le cunoască toți, să le pună la suflet, să lupte pentru împlinirea lor.

Ascultînd cele citite de Cotigă, pe Cârțan îl prinse — prin cine știe ce resorturi ascunse — un dor fierbinte de plaiurile natale.

— Mi-au amorțit picioarele de cînd n-am mai urcat la munte, spuse el într-una din zile. Aicea-i șes cît vezi cu ochii. Nici un pinten de munte, nici o gură de aer primenit. Sînt ani de cînd n-am călcat pe covorul moale de mușchi. M-am săturat de iarbă uscată, de praf, de ciulini, de zăduf... Nene Ioane, fug puțin pînă la Oprea Cîrțișoara.

— Du-te, jandarmii te așteaptă să te înhațe la cătănie.

— Așa-i, arză-i focul ! La asta nu m-am gîndit.

Într-adevăr, în anul 1870, Cârțan împlinind vîrsta recrutării și neprezentîndu-se la organele de recrutare, autoritățile îl căutau de zor. La întrebările jandarmilor, tușa Rașila le spunea mereu același lucru : e plecat din sat, dar nu știa unde.

VOLUNTAR LA 1877

Unirea Principatelor a întărit autonomia internă a țării și a pregătit condițiile pentru înfăptuirea idealului secular al poporului român — cîștigarea independenței de stat — eveniment pentru a cărui realizare lupta cu însuflețire întregul nostru popor. Prilejul l-a oferit războiul ruso-turc, la care a luat parte și armata română.

În ședința din 9 mai 1877, Adunarea deputaților a proclamat independența de stat a țării. Cu acest prilej, Mihail Kogălniceanu declara: „*Sîntem independenți, sîntem națiune de sine stătătoare [...] sîntem o națiune liberă și independentă*".

Alături de populația țării, Cotigă și Cârțan priveau cu entuziasm pregătirile oștirii noastre, chemate să arate lumii că virtuțile străbune ale neamului nu s-au stins, că a sosit ceasul ca România să se afirme ca stat suveran și independent.

„Dorința noastră cea mai vie — scria ziarul „Românul" la 14 mai 1877 — este de a vedea armata noastră trecînd Dunărea și mergînd să contribuiască la nimicirea unei dominațiuni devenită odioasă unei lumi întregi. Voim ca românii să-și datorească lor înșiși independența absolută a patriei, o dorim pentru

că credem că ea va contribui la mărirea şi ridicarea patriei".

În satele din jurul Sloboziei şi Ciulniţei, Cotigă şi Cârţan deveniseră propagandişti înflăcăraţi ai luptei pentru neatîrnare, citeau oamenilor ziarele, le vorbeau cu înfocare despre evenimentul care chema poporul nostru la cucerirea independenţei de stat a ţării.

Masele răspundeau cu însufleţire la apelul făcut de autorităţi, contribuind cu bani şi cu diferite ofrande la sprijinirea luptei pentru neatîrnare.

Declanşarea războiului pentru independenţa naţională a trezit noi speranţe şi în sufletul transilvănenilor. Cu toate ameninţările şi piedicile puse de autorităţile austro-ungare, din Transilvania şi Banat soseau ajutoare şi voluntari. Gestul lor era menit să întărească lupta comună pentru înfăptuirea idealului unităţii naţionale.

Ziarul „Socialistul", din 26 mai 1877, scria: „Azi e timpul cînd românii, în avîntul şi entuziasmul suvenirilor trecute, iau armele pentru a-şi apăra independenţa".

Cei doi prieteni, Cârţan şi Cotigă, fără să mai stea pe gînduri, au hotărît să ia parte şi ei, după puterile lor, la efortul de război al ţării. S-au prezentat la „Comandamentul etapelor", aflat la Buzău, şi au predat armatei române, în cadrul rechiziţiilor, 1200 capete de oi şi nutreţul strîns pentru iarnă. Pentru stînă

au reținut doar 2 berbeci și 30 de oi, un nucleu pentru a porni, în toamnă, o nouă turmă.

La începutul lui septembrie 1877, Cârțan a luat o hotărîre entuziastă: va pleca voluntar pe front.

— Nene Ioane, a spus el lui Cotigă, plec voluntar. Nu pot sta cu brațele încrucișate cînd floarea țării luptă și sîngerează. Țara are nevoie și de voluntari.

— Te-ai gîndit bine, George. Eu de-acum sînt bătrîn, rămîn la stînă. Tu du-te voluntar. Cînd o să revii, ai să mă găsești tot aici.

Cârțan și-a pus în traistă un rînd de schimburi, o pereche de opinci bune și a pornit-o spre Roșiorii de Vede, unde fusese îndrumat. S-a prezentat la cazarma batalionului de linie, care-și avea sediul în localitate. Santinela l-a oprit la poartă și a chemat ofițerul de serviciu.

— Scriu gazetele că primiți voluntari. Iată-mă, am venit voluntar. Mă cheamă George Cârțan și sînt din comitatul Făgărașului.

— Armată ai făcut? l-a întrebat prietenos ofițerul.

— Doar n-am fost prost să cătănesc la *Franț Cătărambă* * !, a răspuns, hîtru, ciobanul.

A fost condus la cancelarie și trecut în controalele unității. Apoi i s-au dat haine militare și a fost repartizat la compania 3 de recruți.

* Poreclă dată de românii din Transilvania împăratului Franz-Iosif.

După o săptămînă de instrucție, într-un repaus, Cârțan s-a prezentat instructorului și l-a întrebat: cînd vor pleca „pe front“ la Plevna?

— Așteaptă băiete, să isprăvim instrucția, tragerile. Acolo e foc, nu joacă!

După terminarea instrucției individuale, au trecut la o pregătire mai amplă. Pe cioban îl treceau năduşelile. Zi de zi, uneori și noaptea, în lunile septembrie și octombrie 1877, au ținut-o numai în marșuri. Uneori, la temele de luptă, se tîrau pe burtă, ca șopîrlele, simulau atacul unor redute...

— Asta-i cătănia? se întreba ciobanul. A dracului meserie!

După cîteva luni, Cârțan a fost chemat la cancelarie, Comandantul l-a înștiințat că războiul s-a terminat și i-a mulțumit pentru voluntariat.

Omul și-a ridicat straiele ciobănești de la magazie și, modest cum venise, a pornit spre Ciulnița, unde și-a reluat ocupațiile obișnuite.

CĂTANĂ ÎN HAINE SURE

De la o vreme l-a prins iarăşi dorul de casă, de familie. S-a hotărît să treacă munţii, la ai săi.

În dimineaţa zilei de 12 iulie 1878, Cârţan a pornit pe valea Prahovei şi s-a îndreptat spre Rucăr. Călca sprinten, urca tinereşte potecile, amintindu-şi de timpul cînd ciobănise la munte.

După trei zile, prin valea Pojorţii, a coborît la Oprea Cîrţişoara. În pragul tinzii l-a primit tuşa Raşila cu lacrimi în ochi. Plecase un flăcău de optsprezece ani şi acum se întorcea un om plin de putere. Cârţan a aflat cu mare durere că mama sa nu mai era în viaţă.

După ce şi-au mai domolit focul din inimă, s-au aşezat cu toţii în jurul mesei pe care fusese aşezată ştiuta mămăligă aurie şi blidul cu lapte. George şi-a amintit cu duioşie de copilăria lui săracă, de zilele cînd el şi fraţii lui se repezeau, îndemnaţi de foame, cu lingurile de lemn asupra blidului cu lapte.

În zilele ce au urmat, casa lor a devenit un adevărat loc de pelerinaj: unii veneau, alţii plecau. Toţi erau dornici să afle cum şi-a petrecut George timpul pe Bărăgan şi, mai ales cereau ştiri asupra felului cum a

mers războiul la Grivița, la Rahova și Vidin. Cârțan le povestea faptele cu amănunte și oamenii nu se mai săturau ascultîndu-l.

După ce s-au mai rărit vizitele și tușa Rașila a găsit răgazul să stea de vorbă mai pe îndelete cu George, i-a adus aminte că a sosit vremea să se căsătorească, să aibă *copchii*, ca să nu se stingă spița Cârțanilor.

— Nu mă însor, a răspuns el. Eu am altă menire în lumea asta : să duc oamenilor cărți, să-i luminez. Noi românii sîntem un popor vrednic, dar stăpînii ne-au ținut în întuneric. Am arătat lumii, la Plevna, ce putem. Sosește vremea să ne unim toți românii într-o țară mare și puternică, așa cum am fost pe vremea lui Mihai Viteazul.

În fața acestor „vorbe mari“, bătrîna zise cu sfială :

— Te pomenești că pe Bărăgan te-ai făcut dascăl ! Că la școală n-ai umblat. Ce poți spune tu oamenilor ? Cum să pască oile și atît !

— Ehe, tușă, zise George cu mîndrie, nu mai sînt omul pe care l-ai cunoscut dumneata. În cei zece ani am citit o grămadă de cărți, am învățat de toate ; cunosc pe degete istoria poporului nostru, ba, ce să zic, o știu, știu ceva și din istoria lătinească. Apoi, o întrebă : Ai auzit de împăratul Trăian și de regele Decebal, tușă ?

— De un's-aud ? răspunse intimidată bătrîna. În sat, printre ciobani, cine o fi auzit de ei ?...

— Ştii oare de ce poporul nostru spune, despre un om bun că „e bun ca împăratul Trăian“ ? De ce valurilor mari de pămînt li se spune „troiene“ ? De ce brîului de stele care cuprinde cerul dintr-o parte în alta poporul îi zice „calea lui Traian“ ?... Pentru că poporul nostru nu l-a uitat pe marele împărat !... Uite, aici în desagă, am adus nişte cărţi în care scrie pe larg despre acest împărat şi despre multe altele. Să ştii, tuşă Raşilă, că aceste cărţi *sînt comoara mea*. Să mi le îngrijeşti ca pe ochii din cap. Să nu le roadă şoarecii, să nu laşi nepoţii să caute prin ele chipuri, că le rup şi le prăpădesc... Ei, şi acum după ce v-am văzut şi am tăifăsuit destul împreună, să ştii că eu plec la cătănie, că d-aia am venit acasă.

— Vai, dragul mătuşii, cît te-or mai *cotat jendarii,* vreo opt ani, dar apoi te-or lăsat în pace, bagsama or fi *chiert potrocoalele* în care erai scris. Sorţii tăi or trecut. Ortacii tăi de cătănie s-or întors de mult, sînt oameni însuraţi.

— Dacă vor, mă primesc şi acum, dacă nu, mă-ntorc acasă şi pace bună.

Cârţan îşi avea socotelile lui. Era hotărît să se lase de ciobănit şi să se ocupe în viitor cu răspîndirea cărţilor şi a altor tipărituri româneşti în Transilvania. Pentru aceasta îi va trebui însă autorizaţie pe care n-o va primi dacă nu avea stagiul militar îndeplinit.

Dimineaţa Cârţan a plecat la Făgăraş, la comisia de recrutare.

La oficiu l-a primit un ofiţer care ştia puţin româneşte. După ce l-a identificat, a aflat că leatul lui Cârţan se eliberase demult, că după rînduielile „cezaro-crăieşti", el, George Cârţan, născut în anul 1849, este nesupus la încorporare.

Dar în faţa ofiţerului nu se găsea un neştiutor de carte ci un om care cunoştea legile. Cârţan i-a spus cu hotărîre :

— Cum să fiu nesupus, domnule ofiţer, dacă am venit singur ? În anii ăştia am fost cu oile pe Bărăgan, am stat zece ani, de-aia n-am fost la recrutare.

Ofiţerul a raportat superiorilor săi. „Cazul Cârţan" părea complicat : nu s-a prezentat la recrutare timp de opt ani, iar acum se prezintă singur. Fusese şters din evidenţa nesupuşilor, fiind considerat dispărut, poate mort. În cele din urmă s-a ajuns la hotărîrea că, întrucît George Cârţan nu mai figurează în „urmărire" şi că omul s-a prezentat singur la recrutare, să fie trimis să execute stagiul militar.

A fost trecut în evidenţe şi trimis, chiar a doua zi, cu un delegat, la Regimentul 31 infanterie din orăşelul Semlin, situat la vreo 15 kilometri de Belgrad.

Astfel, în anul 1878, George Cârţan (trecut în controale sub numele de „Kertzan Georg"), îmbrăca pentru un răstimp de trei ani haina „sură" a cătanelor împărăteşti.

Timp de cîteva luni, pînă s-a obişnuit cu noua viaţă, cazarma îi părea închisoare. Santinelă la poartă, ziduri

groase și mohorîte, iar dormitoarele de la etaj — saloane de spital cu paturi de fier.

Instrucția se făcea în limba germană. În timpul serviciului în cazarmă și la terenul de exerciții nu se vorbea decît în această limbă.

Trupa unității — adevărat mozaic etnic — cuprindea soldați aparținînd tuturor naționalităților conlocuitoare aflate sub stăpînirea imperiului austro-ungar: români, sîrbi, croați, cehi, slovaci.

Cu timpul George Cârțan s-a obișnuit cu această nouă viață. Instrucția nu-i mai părea atît de obositoare; și-a dat seama că, în linii mari, pregătirea se asemăna cu cea făcută la Roșiori.

A cătănit din vara anului 1878 pînă-n vara anului 1881 — trei ani încheiați — el fiind cătana cea mai bătrînă din regiment.

Cum își vor aminti mai tîrziu ortacii săi de cătănie Tămaș Avisalom Cornea și Samoilă Metea, din comuna Ileni, comitatul Făgărașului, Cârțan a fost un ostaș disciplinat, care s-a purtat „cum scrie la carte". Era respectat și iubit de camarazii săi, ba chiar și de ofițeri și subofițeri. La orice întrebare răspundea scurt, cu fraze bine gîndite; uneori răspunsurile erau cu tîlc. Nu se lăsa încurcat în întrebări și nu rămînea nimănui dator cu răspunsul. În fața superiorilor își susținea demn și curajos părerile.

Comandantul companiei a prins o adevărată slăbiciune pentru Cârțan. Îi cunoștea viața în amănunte,

iar la lecţiile săptămînale de educaţie dădea ca exemplu pe acest „Soldat Kertzan Georg, von Kertz, Freiwillig der dritte Kompanie“ *.

Săptămînile şi lunile care au urmat s-au scurs pe nesimţite şi, la 8 mai 1881, George Cârţan a fost lăsat la vatră.

Din anii petrecuţi în oştire a rămas cu un cîştig : a învăţat binişor germana, împrejurare care-l va ajuta în călătoriile sale, de mai tîrziu, prin Europa.

* Soldatul Cârţan George din Cîrţa, voluntar în compania 3.

„LUPII" DAU IAMA-N TURMĂ

A sosit la Oprea Cîrțișoara în ziua de 12 mai. Tușa Rașila l-a primit cu dragostea de totdeauna. Seara i-a făcut zeamă de pești („crăieți și molăni") prinși de Arsene din Laita, pe care i-a gătit cu zeamă de varză și hrean, și a servit-o cu mămăligă caldă. Știa că-i mîncarea lui preferată.

— De zece ani mi-am dorit, mătușă, această mîncare. Nimeni n-o știe face ca'mneatale. Am mîncat ciorbă pescărească în Delta Dunării, bună și aia, n-am ce zice ; da'asta le taie pe toate !

A doua zi și-a luat toiagul și desaga și a pornit-o spre Ciulnița. A trecut prin Făgăraș, Ileni, Mărgineni, Buciumu, Șinca Veche, Zărnești și Bran. De aci, pe cărări de munte, a ajuns în Valea Prahovei și, după trei zile, a sosit la Ciulnița.

Din prima zi și-a dat seama că prietenul său Cotigă s-a schimbat mult. Căuta ceartă cu lumînarea.

— Ce, mă crezi sluga ta ? Hoinărești cu anii, ba voluntar la români, ba cătană la austrieci, și mă lași să-ți păzesc oile, să-ți înmulțesc turma ?

— Din asta n-o fi bai, nene Ioane, căuta să-l domolească Cârțan. Socotim omenește, ca între prieteni. Plă-

tesc pînă la un crițar ce-ți datorez ; mai bine să treacă de la mine. Nu sînt zgîrcit.

— Vezi, George, zise înduplecat Cotigă : turma-i mare, nu mai ține la doi stăpîni, unul cu osteneala, celălalt cu hoinăreala !

Pentru Cârțan era limpede : a sosit vremea să desfacă tovărășia, fiecare să-și ia partea din turmă și să plece în drumurile sale. Cotigă i-a spus că se retrage la Călărași, vinde oile, cumpără o căsuță și se pregătește pentru bătrînețe. Pe Cârțan l-a sfătuit să se retragă în Țara Făgărașului, acum e în regulă cu stăpînirea „cezaro-crăiască". Viața ciobanilor pe Bărăgan este tot mai strîmtorată, taxele de pășunat au crescut, nutrețul pentru iarnă s-a scumpit.

După cincisprezece ani de tovărășie și-au împărțit „averea", așa cum a crezut de cuviință Cotigă : acesta lua două treimi din oi, stîna și acareturile, 4 măgari și 6 cîini ; lui Cârțan îi revenea o treime, adică 400 de oi, 2 măgari și 2 cîini.

S-au despărțit prieteni.

În timpul anilor de cătănie, Cârțan și-a făurit un plan limpede asupra celor ce va urma să facă după terminarea milităriei : va vinde turma de oi ce-i revine și cu banii obținuți va cumpăra cărți și alte tipărituri românești, pe care le va duce prin satele din Transilvania.

În primăvara anului 1882, George Cârțan și-a luat turma de oi, tot avutul, și a pornit spre pasul Buzăului, pe unde intrase prima dată în Muntenia.

Călătoria a ținut două săptămîni. Mergînd în urma turmei, el își făcea tot felul de socoteli : cum să strîngă cărțile, unde să le păstreze, să le împartă gratuit, sau pe bani ? Țăranii noștri și copiii lor n-au bani — gîndea Cârțan — deci trebuie să le împart cărțile „pe omenie". Dacă-mi cer cărți și domnii, ăstora le dau pe bani, căci au de unde să plătească.

A trecut prin vama Buzăului — acum avea acte în regulă — a plătit taxele și a intrat cu oile în Țara Bîrsei.

Dar se vede că „pășise cu stîngul" : toate-i stăteau împotrivă. Necazurile se țineau lanț de capul lui. Pe Bărăgan oile pășteau pe o cîmpie fără margini, le păzeau doar cîinii iar el putea să-și vadă de alte treburi fără de nici o grijă. Aici, în Țara Bîrsei, pămînturile erau împărțite în ogoare, în grădini de zarzavaturi, grădini de pomi. Fiecare bucată de pămînt își avea proprietarul ei, care își păzea cu strășnicie semănăturile și recoltele. Ba, fiecare sat avea paznici de cîmp sau „jitari" care prindeau pe cei care aduceau stricăciuni semănăturilor. Turma de 400 de oi a lui George Cârțan nu putea fi menținută doar pe făgașul drumurilor și al șoselelor și silită să pască doar iarba din șanțuri. Oile se împrăștiau pe holdele și prin grădinile de pe marginea drumurilor și făceau, cum e firesc, pagube în

recolte. Ar fi trebuit patru ciobani, ca să le poată ţine la drum.

De aici necazuri la fiecare pas, în fiecare localitate. Primarii şi pretorii fixau amenzile şi despăgubirile, la plîngerea jitarilor şi proprietarilor păgubiţi, şi plata trebuia făcută pe loc.

Bietul cioban năduşea alergînd pe urma turmei şi pe la primării, unde îi zălogeau oile.

Poprirea oilor la primării ducea la dublarea amenzilor. Îl puneau să plătească paza şi hrana oilor, cu toate că erau ţinute în ocoale, flămînde. Ce să facă bietul Cârţan ? Cum nu avea bani, în contul despăgubirilor îi luau oile. În două săptămîni „lupii" în haină de primari şi pretori, i-au înjumătăţit turma. Omul n-avea cui să se plîngă, toţi erau împotriva lui.

A făcut vreo trei drumuri la Braşov, ca să facă întîmpinare la comitat, la căpetenia jandarmilor. Ştabii de aici îl ascultau cu atenţie, dar dreptate nu-i făcea nici unul. Îl purtau cu vorba, trimiţîndu-l dintr-o parte în alta. Fiecare cap de autoritate îi spunea că a încălcat ordonanţele, că oile au făcut pagube pe care el trebuie să le plătească.

— Eu nu mă plîng de plată, domnilor, mă plîng că *am fost jefuit la preţuirea pagubelor*. Ca să-mi poată lua oile mi-au pus în cîrcă pagube de zece, de douăzeci de ori mai mari decît cele adevărate. Asta-i plîngerea mea. Nu mă împotrivesc să plătesc pagubele, dar după dreptate !

— *Dura lex, sed lex* *, ziceau prefectul sau căpitanul de jandarmi.

— Va să zică : turcul te bate, turcul te judecă, se dumiri, înciudat, ciobanul.

A ajuns la Oprea Cîrţişoara, fără oi, copleşit de nedreptăţile ce i se făcuseră şi înăcrit de nepăsarea autorităţilor.

S-a hotărît să se adreseze primului ministru la Pesta, cerînd să i se facă dreptate. Dacă şi acesta ţine parte autorităţilor de la Braşov, atunci să se adreseze împăratului de la Viena. „Munca mea de atîţia zeci de ani nu poate fi mîncată în trei săptămîni de jupînii din Ţara Bîrsei“, judeca el.

Cârţan şi-a petrecut toată toamna anului 1882 scriind jalbe către toate autorităţile, de jos de la comitat pînă sus la împărăţie. Plîngerile sale aveau următorul cuprins :

„Eu, George Cârţan, cioban din Oprea Cîrţişoara, comitatul Făgăraşului, în primăvara anului 1882, cînd mă-ntorceam de pe Bărăgan cu turma de 400 de oi spre casă, în ţara Bîrsei mi s-au robit oile şi am fost păgubit, sub motivul că oile au intrat în holdele jupînilor. Eu am plătit pagubele dar primarii şi notarii m-au jefuit luîndu-mi oile, căci pagubele s-au socotit de zece, douăzeci de ori mai mult decît erau, mi-au

* Legea e aspră, dar e lege.

luat oile cu jendarii şi le-au dat proprietarilor. Lui Andraşu Fridericu din Prejmer, i-au socotit o pagubă de 584 florini, cît face toată recolta lui, oile n-au mîncat mai mult de o căpiţă de trifoi şi mi-au robit 101 oi. Lui Johanu Binder, din Hărman, o pagubă de 147 florini şi 76 criţari şi au luat 70 de oi. Lui Candit Vîlcu din Ghimbav o pagubă de 389 florini şi au robit 77 oi; lui Matei Klein din Cristian o pagubă de 297 florini, 82 criţari şi au robit 100 de oi; lui Peter Gross din Codlea o pagubă de 857 florini, mi-au luat 200 zloţi şi 27 de oi. Lui Dionisie Marcu din Ţînţari, o pagubă de 243 florini, mi-au luat 100 zloţi şi 20 de oi. Lui Ion Comşa din Vlădeni, o pagubă de 85 florini, 10 criţari, au robit 5 oi.

După ce primarii şi notarii m-au jefuit cu ajutorul jandarmilor, i-am arătat la comitat, dar în loc de judecători am găsit acuzatori!

M-am dus de trei ori la comitat, dar n-a folosit la nimic.

A treia oară, comitele a dat ordin, însă pretorii n-au vrut să ştie de ordinul lui. Primarii, notarii şi solgăbirăul. ziceau că nu le pasă, ei sînt miniştri, ei mă judecă. I-am arătat la ministru în Pesta, care a dat ordin să merg în faţa comitelui. I-am arătat al doilea. Am căpătat răspuns să merg la Făgăraş. Aici i-am spus judeţului că-l pîrăsc la împăratul, de nu-mi face dreptate. Zicea că nu ştie de împăratul, n-are treabă cu el.

Acum, la 10 octombrie, îi arăt a treia oară la împăratul şi aştept răspunsul, scriindu-mi numele

GEORGE CÂRŢANU".

Austro-Ungaria era ţara bunului plac, dreptatea era o vorbă în vînt, pe care o căutau cei naivi şi, deocamdată, Cârţan era un naiv care credea în dreptatea împărătească ! *

* Dacă plîngerile lui George Cârţan nu au avut nici un rezultat în cancelariile autorităţilor, ele au trezit ecou în rîndul oamenilor de bine, în opinia publică. Abuzurile autorităţilor au fost înfierate de dr. Valeriu Branişte în gazeta „Dreptatea" nr. 52/1895, în articolul intitulat *Un ţăran român la Viena;* de Sextil Puşcariu în revista „Semănătorul" nr. 86/1906, în articolul *Dor de ducă.* Gazeta „Liga ortodoxă" a publicat în nr. 45/1896 una din numeroasele plîngeri adresate de Cârţan autorităţilor aducînd astfel la cunoştinţa marelui public abuzurile săvîrşite de către autorităţi.

FAȚĂ-N FAȚĂ CU ÎMPĂRATUL

O toamnă tîrzie cernea discret asupra trecătorilor de pe bulevarde, frunze galbene de platani. Din grădini răzbătea aroma perelor bergamote și mirosul tare al gutuilor de toamnă.

De o săptămînă, un supus „cezaro-crăiesc", în straie ciobănești, colinda străzile Vienei. Se oprea în fața grilajelor de fier forjat, privea printre zăbrele clădirile cu două, trei caturi. În fața palatelor se întindeau alei de trandafiri, fîntîni arteziene. Cârțan s-a apropiat de palatul *Schoenbrunn,* unde aflase că stă împăratul. Dar, la cîteva sute de metri de poartă, polițiștii l-au oprit.

A doua zi, și-a încercat norocul la celalt palat, *Hofburg*, unde uneori împăratul — „omul invizibil" cum i se spunea — se ducea cu mare pompă, să se „odihnească".

Același rezultat.

Încăpățînat ca un catîr, Cârțan și-a zis: „Trebuie să vorbesc neapărat cu împăratul, să-mi facă dreptate, că d-aia l-am slujit la cătănie".

El nu știa că împăratul se înconjurase de un grup de înalți funcționari, un adevărat „cerc de fier" (Eisene-

ring), cum se spunea, care îl izola complet de supușii săi. Împăratul, nici nu bănuia poblemele din țară pe care era chemat să le rezolve, iar supușii săi nu știau ce se petrece în cercurile din jurul tronului.

Rătăcind pe bulevarde, Cârțan vedea palate de vis, în care trăiau în huzur familiile bogătașilor, irosindu-și timpul în serbări, recepții, baluri, vînători și plimbări cu caleștile prin pădurile din jurul Vienei. În serviciul aristocraților stăteau cîteva mii de oameni de serviciu, bucătari, vizitii, grăjdari, valeți și cameriste. Ciobanul a încercat să se apropie de lumea servitorilor, ca ei să-i înlesnească „audiența" în fața împăratului, dar n-a reușit.

A mai rătăcit cîteva zile prin parcul *Prater*. În fiecare după amiază era aici un du-te-vino. Sute de echipaje cu femei elegante, în toalete superbe, însoțite de ofițeri în fireturi strălucitoare, se scurgeau la pas, de-a lungul aleilor, luînd ochii trecătorilor, cu luxul lor.

Doar aleea din mijloc rămînea liberă pentru trăsurile imperiale, ale arhiduceselor și arhiducilor.

Cârțan spera că împăratul va trece într-o zi prin parc și că el, Cârțan, îi va ieși înainte iar monarhul va opri trăsura, ca să-i asculte păsul. Vise de cetățean naiv !

La birtul „Pisica Neagră", unde era găzduit și primea mîncare în schimbul unor servicii casnice, ca tăiatul lemnelor, căratul apei, al gunoaielor, Cârțan a aflat

unele amănunte asupra felului cum trebuie procedat pentru a obţine audienţă la împărat.

În articolul intitulat *Un ţăran român la Viena*, publicat în gazeta „Dreptatea“, nr. 52 din 4 martie 1895, dr. Valeriu Branişte povesteşte peripeţiile prin care a trecut George Cârţan cînd a vrut să obţină audienţă la palat.

„Într-o seară — scrie Valeriu Branişte — mă găseam la Casina română din Budapesta, răsfoind gazetele. A intrat un ţăran cu plete negre şi cu ţundră în spate. Omul mă cunoştea ; m-a salutat, apoi mi-a strîns mîna. Îl întreb ce caută pe la noi ? Mi-a spus că se întoarce de la *Beciu* (Viena — n.n.) unde s-a dus, cu două săptămîni în urmă, ca să se plîngă împotriva jandarmilor, primarilor şi solgăbirăului, care i-au robit oile şi l-au jefuit. Mai spunea omul, care nu era altul decît ciobanul Cârţan, că protestînd împotriva abuzurilor, jandarmii din Arpaşul de Jos l-au bătut crunt, aşa din senin. S-a dus la comitat, dar nu i s-a făcut dreptate şi atunci s-a gîndit să se înfăţişeze înaintea împăratului din Viena, care-i dator să facă dreptate supuşilor săi. În Viena — povestea omul — a fost îndrumat la *Societatea studenţilor români*, unde şi-a spus necazul şi băieţii i-au întocmit o plîngere şi l-au trimis cu ea la *Burg* (reşedinţa imperială — n.n.). Dar aici, cei de la cancelaria imperială i-au respins plîngerea pe motiv că nu-i bine redactată. Bietul om a plecat şi, întîlnind în oraş nişte «cătane române» le-a povestit toată tărăşenia şi aceş-

tia, miloşi, i-au făcut o altă plîngere. S-a prezentat cu ea la cancelarie, dar nici aceasta nu era bună. Cârţan nu şi-a pierdut răbdarea, s-a întors la studenţi şi aceştia i-au *„înciocălat“* o nouă plîngere aşa cum cereau cei de la cancelaria împăratului. «M-am întors la Burg — povestea ciobanul — hotărît să nu plec pînă nu *vorghesc* cu împăratul». Secretarul a citit plîngerea, a zis că acum e bună, dar să se prezinte a doua zi dimineaţă, la ora opt, că atunci poate vorbi cu împăratul. Dar dimineaţa nu l-au lăsat să intre în cancelarie. Ziceau să se întoarcă peste trei zile, că atunci are «odienţ». Să lase plîngerea la cancelarie. «Sătul de atîtea pertractări i-am zis secretarului că nu plec de acolo pînă nu *vorghesc* cu majestatea, am fost bătut de jendari de cinci ori, fără nici o vină. Musai să *vorghesc* cu împăratul, să mă plîng împotriva nedreptăţilor din împărăţie. Secretarul, furios, n-a mai vrut să mă asculte, a chemat poliţia, m-au dus cu hapca la comisariat şi m-au ţinut închis în beciurile poliţiei, şapte zile. La un loc cu hoţii şi tîlharii.

A opta zi, doi poliţişti m-au dus la gară şi m-au pus pe tren şi adus cu *şupa* (arestat — n.n.) la Peşta. Asta-i întîmplarea domnule Branişte»“.

Din călătoria la Viena, Cârţan s-a ales cu ceva: la un anticariat a găsit *Cronica Românilor* a lui Şincai, pe care o căuta de multă vreme.

Înapoiat la Oprea Cîrţişoara, oamenii din sat s-au strîns în jurul lui, rugîndu-l să le spuie cum s-a desfă-

şurat „odienţul“ la împărat, ce i-a spus, dacă i-a făcut dreptate, dacă jandarmii care l-au chinuit vor fi pedepsiţi ?

Cârţan, după felul lui obişnuit de a vorbi, le zicea :

— Apăi, oameni buni, am căutat dreptatea la împăratul. Aşa cum a încercat Horia şi Avram Iancu, dar cu ce folos ? Că împăratul e surd, n-are urechi pentru durerile poporului. Am încercat să ajung la el, dar nu te poţi apropia, e păzit al dracului. La porţi, la uşi, numai ofiţeri cu coifuri şi fireturi, cu săbii şi puşti. Poliţişti cîtă frunză şi iarbă. De ăştia nu te poţi feri că-s *ţivili*. Nu ştii cînd te trag de limbă. Zicea să fac rugare, cu toate că oile mi le-or luat fără rugare.

Călătoria la împăratul a încheiat viaţa *ciobanului* Cârţan.

De aici înainte începe viaţa lui BADEA CÂRŢAN, o viaţă dinamică, eroică, cu lupte, cu suferinţe dar şi cu izbînzi răsunătoare.

UN VÎNT DE SPERANȚE

Așa cum arăta Nicolae Iorga, Badea Cârțan era „un om făcut cînd asupra nației întregi a trecut un mare vînt de speranțe romantice. În numele originii glorioase, cu gîndul la frăția latină, se cerea dreptate pentru ai noștri cei supuși [...] și se credea că o protestare puternică împotriva tiranilor va ajunge, pentru ca neamul nostru de viță nobilă să reintre în stăpînirea drepturilor sale".

Era epoca eroică a *Memorandului* care marca lărgirea caracterului de masă al luptei politice pentru eliberarea națională și socială din Transilvania. Prin urmările sale, mișcarea memorandistă din anii 1892—1894 reprezintă un moment remarcabil al acestei lupte.

În această perioadă Badea Cârțan intră în mod activ în vîltoarea evenimentelor relatate mai sus.

„În anul 1881 — mărturisea el lui Aurel P. Bănuț de la redacția gazetei „Poporul Român" — m-am eliberat din armată : era tocmai Conferința din Sibiu [...]. Eu urmăream din doască-n doască daravelile politice [...]".

Conferinţa de la Sibiu, desfăşurată în zilele de 12—14 mai, a hotărît unificarea politică a românilor din imperiul austro-ungar *. În programul votat cu acest prilej se cerea : *„Revenirea la autonomia Transilvaniei, dreptul de folosire a limbii române în justiţie şi administraţie, numirea de funcţionari din rîndul românilor, asigurarea învăţămîntului în limba maternă, revizuirea naţionalităţilor, lărgirea dreptului de vot şi alte drepturi"*.

Acţiunea la care s-a angajat Badea Cârţan pentru răspîndirea cărţilor şi tipăriturilor româneşti — care erau interzise să circule în imperiul habsburgic — făcea parte din programul politic votat de români, la Sibiu, în anul 1881.

La 24 ianuarie 1891 se înfiinţase la Bucureşti *Liga culturală*, avînd drept scop să întărească activitatea şi lupta pentru unitatea naţională a tuturor românilor. În acelaşi an, Liga culturală a tipărit în mai multe limbi *Memoriul studenţilor universitari români privind situaţia românilor din Transilvania şi Ungaria*, prin care chemau tineretul european să sprijine cauza românească, în numele principiilor de libertate naţională.

În luna mai 1894 Badea Cârţan a plecat la Cluj ca să asiste, în sala „Reduta", la *Procesul Memorandu-*

* Hotărîrea prevedea unificarea Partidului Naţional Român din Banat şi Ungaria cu Partidul Naţional Român din Transilvania, formînd un singur partid cu numele celui din urmă.

lui, proces care frămînta întreaga suflare românească. La înapoiere a fost arestat și bătut de jandarmi, ca să spună: *cine* și *cu ce scop* l-a trimis la proces?

— Nimeni, răspundea el sub lovituri!

— Un cioban nu se duce fără să fie trimis... Spune cine te-a trimis acolo?

După trei zile, cu capul umflat ca o baniță, cu corpul acoperit de vînătăi, s-a urcat în tren și a plecat din nou la Viena, ca să se plîngă împăratului.

De astă dată a avut noroc: un militar din slujba Curții — Ion Șofariu din Drăguș — l-a ajutat să ajungă în fața lui Franz-Iosif.

Aici, interpretul — un român bănățean — i-a descoperit capul plin de răni și vînătăi.

Împăratul (care nu știa cum să dreagă greșeala politică de a fi respins pe memorandiști și de a fi autorizat pornirea procesului), văzînd sălbăticia jandarmilor, a spus:

— Du-te acasă, vom pedepsi pe jandarmi. Dar promisiunea era o vorbă-n vînt, ca toate promisiunile habsburgice.

În anii 1895—1896 Badea Cârțan a vizitat în mai multe rînduri pe memorandiștii aflați în închisoarea din Vác. Cu acest prilej a stat de vorbă și cu Valeriu Braniște, gazetarul din Timișoara, condamnat la doi ani închisoare pentru un pretins delict de presă.

LA BUCUREŞTI

În iarna anilor 1894—1895, Badea Cârţan a rămas la Oprea Cîrţişoara, citind pe îndelete diferite lucrări privitoare la istoria românilor. Nopţi la rînd, la lumina lămpii cu petrol, a întîrziat pe paginile „Cronicii românilor" a lui Gheorghe Şincai sau ale „Istoriei românilor sub Mihai Vodă Viteazul" a lui Nicolae Bălcescu.

În lungile nopţi de iarnă, în casa lor se făceau adesea şezători. Veneau femeile şi fetele cu furcile de tors, iar flăcăii şi bătrînii să asculte poveşti. Cârţan le citea din cărţile lui de istorie întîmplări şi fapte vitejeşti, de pe vremea lui Mircea cel Bătrîn, Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul. Vorbind oamenilor despre acele timpuri glorioase, el îi încuraja, le insufla încredere în „viitorul de aur" al poporului nostru.

Ascultîndu-i vorbele, cîte o bătrînă zicea cu admiraţie : „Bată-te norocul să te bată, George, că multe mai ştii spune".

— Ba ştiu puţine, răspundea el, dar sîntem datori, fiecare, să ne cunoaştem strămoşii şi trecutul poporului nostru şi, cînd cineva ne batjocoreşte, să-i spunem adevărul în faţă, aşa cum i-am zis-o şi eu primului-ministru Tisza, cînd am fost în odienţ.

— Nu ţi-o fost frică, bade ?

— Vezi că nu ! I-am zis : „Excelenţă, treabă-i că jendarii dumitale mi-au luat banii şi oile ?“ „De oi, zice, am auzit ; de bani, nu cred“.

— Săracă dreptate, bade !

— Dreptatea-i cum ţi-o faci. Dacă n-o apărăm o pierdem. Să vă spun o pildă : în jurul unui blid cu lapte şi mămăligă, aşezat pe masă, stau cinci flămînzi. Unul lacom — nici tu albă, nici tu neagră — răstoarnă blidul şi rămîn toţi cu buzele fripte.

— Apoi să apărăm blidul cu lapte, adică dreptatea, să nu-l răstoarne groful, că rămînem flămînzi, ziseră oamenii.

Pentru a le încălzi sufletele, Cârţan le citi o pagină din Bălcescu :

„Deschid sfînta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun înaintea ochilor fiilor ei cîteva pagine din viaţa eroică a părinţilor lor. Voi arăta acele lupte uriaşe pentru libertatea şi unitatea naţională cu care românii, supt povaţa celui mai vestit şi mai mare din voievozii lor, încheiară veacul al XVI-lea. Povestirea mea va coprinde numai opt ani (1593—1601), dar anii istoriei românilor cei mai avuţi în fapte vitejeşti, în pilde minunate de jertfire către patrie“...

Într-o seară a venit la şezătoare şi dascălul Matei Grovu, ca să împrumute ceva cărţi de istorie. Badea Cârţan se luă la întrecere cu el : care dintre ei cunoaşte mai multe amănunte din istorie.

Cei de față urmăreau cu desfătare „duelul“ dintre cei doi, minunîndu-se cîte lucruri a ajuns să cunoască Cârțan, de-a lungul anilor, din istoria românilor.

Intr-una din zilele lui ianuarie 1895, în plină iarnă, Cârțan, spre mirarea tuturor, și-a luat cojocul, traista cu merinde și toiagul și a pornit-o spre București. Trăise peste doisprezece ani în Țara românească și nu văzuse Capitala și statuia lui Mihai Viteazul !

A sosit la București cam pe înserate și a grăbit pasul ca să ajungă cît mai repede în piața Universității, unde se afla statuia marelui voievod.

Intrebînd pe unul, pe altul, a ajuns în cele din urmă în fața statuii. Și-a scos căciula, în semn de respect, și a început s-o privească cu atenție.

Cu un lucru nu se putea împăca din prima clipă : statuia era foarte mică, și doar Mihai a fost cel mai mare domn al românilor !

Din înălțime se cerneau fulgi de zăpadă care se topeau pe căciula lui Mihai, dar și pe a lui Badea Cârțan, potolindu-i emoția provocată de această întîlnire. Era o seară molcomă de iarnă. În șerpar avea 50 de zloți, putea găsi adăpost pentru noapte și o mîncare caldă la un han din apropiere, dar nu se putea dezlipi de lîngă statuie.

Ce-ar fi să rămînă peste noapte aici ? Are cojoc bun, e obișnuit să doarmă în aer liber, chiar în zăpadă. Ciobanul are doar pămîntul așternut și stelele pătură de învelit ; a înfruntat atîtea viscole...

S-a așezat lîngă soclu, și-a înfundat căciula pe cap și s-a învelit în cojoc. Cele trei zile de drumeție l-au obosit. Nu putea găsi un loc mai bun de odihnă decît „sub scutul lui Mihai", la picioarele calului său, care l-a purtat pe voievod spre cetatea Albei Iulii și spre Iași, de i-a unit pe toți românii.

A doua zi dimineața, Cârțan se trezi troienit. Se ridică din cojoc, își scutură de zăpadă căciula, se șterse pe față cu basmaua. Cînd deschise ochii, văzu că cineva îl privește mirat. După îmbrăcăminte părea să fie făgărășan.

Așa a făcut cunoștință cu Ion Grama, din Toderița, om de serviciu la Liga culturală.

După ce s-au cunoscut și Cârțan i-a împărtășit focul care i-a mistuit sufletul, făcîndu-l să bată atîta amar de drum în miez de iarnă, Grama l-a condus la locuința profesorului V. A. Urechia, președintele Ligii culturale.

Profesorul, un mare patriot, era și un prieten al transilvănenilor, pe care-i primea cu dragoste, fie la locuința sa fie la sediul Ligii, ajutîndu-i și interesîndu-se de stările de lucruri de peste munți.

— Ce necazuri te aduc prin București ? l-a întrebat pe Cârțan.

— Necazurile au fost multe, domnule. Am fost cioban pe Bărăgan timp de doisprezece ani. Cînd am plecat cu turma spre casă, spre Oprea Cîrțișoara, și am ajuns în Țara Bîrsei, am dat de bucluc. Primarii și jandarii mi-au zălogit oile pe motiv că ar fi

stricat holdele oamenilor, apoi mi le-au luat pe toate în contul despăgubirilor. M-au păgubit cu patru sute de oi... M-am plîns la autoritățile din Brașov, dar degeaba. Am fost și la Peșta, la Minister-Prezident, degeaba. Ba, m-au dus păcatele și la împărat, la Viena. Cu el am pățit-o întocmai ca Horia cu Iosif al II-lea, ca Avram Iancu, cu Franz-Iosif.

— De unde cunoști pățaniile lui Horia și Iancu, bade ?

— Am citit și noi prin cărți, domnule profesor. Că, umblînd după oi atîta amar de ani, am citit cărți de istorie, ba pe Șincai, ba pe Bălcescu. Mi-a plăcut istoria poporului nostru.

În timp ce stăteau de vorbă, în biroul profesorului Urechia a intrat colegul său de la Universitate, Grigore Tocilescu.

— Iacă, Grigore : *ai în fața ta un cioban care a citit pe Șincai !* Ce zici de minunea asta ?

— De citit l-o fi citit, întrebarea-i, ce-a înțeles ?

— O să ne convingem, a spus Urechia.

Badea Cârțan le explică celor doi profesori cum a ajuns să învețe carte, cum l-a ajutat în treaba asta Ion Cotigă, ciobanul. În cîteva minute, cu firea lui deschisă, Badea Cârțan i-a cucerit pe interlocutori.

Cei doi profesori erau bucuroși că omul din fața lor cunoștea bine pe doctorul Ion Rațiu, conducător al Partidului Național Român din Transilvania, pe părintele Vasile Lucaciu, luptător înflăcărat pentru unitatea

națională, că a vizitat la Vác pe memorandiști și că e primit, oricînd, de fruntașii politici ardeleni, de gazetarii români din Viena și Pesta.

Pentru scopurile Ligii culturale Badea Cârțan se dovedea omul potrivit.

— Cum te-a lăsat inima, omule, zice Urechia să nu vii pînă acum la București ? Să nu treci pe la Ligă ?

— Cum era să viu, cu turma de oi ? N-aveam unde să le las ; în București nu le puteam aduce. Trebuia să cumpăr fîn cu chila. Acum că nu mai am oi, iacă am venit ! M-am hotărît să mă fac „cioban“ la cărți.

— Cum adică ?

— Românii din Transilvania n-au școli proprii, n-au cărți după care să învețe. Foarte puțini dintre ei știu citi și scrie. Ba, cărțile românești sînt oprite să circule în cuprinsul monarhiei habsburgice. Oamenii trebuiesc îndrumați ce să citească, să-și cunoască drepturile, să cunoască istoria neamului nostru. M-am hotărît, zise Cârțan cu simplitate dar și cu fermitate, să fac eu treaba aceasta, cu ajutorul dumneavoastră și al oamenilor de bine. Să strîng cărți — că aici sînt destule — și să le duc în Transilvania, unde lipsesc. Blăstămații de jendari, cum te prind cu carte românească, te omoară-n bătăi, iar cartea o pun pe foc. Am pățit-o cu ei, de cîteva ori, dar nu mă las. Cărțile le duc cu desaga peste munți, prin „vama cucului“, cum e vorba românească, iar odată ajuns în Transilvania, noaptea, pe

furiș, le dau oamenilor. Și, doamne, cîtă lipsă-i de carte românească. După autorizație am bătut la toate ușile. Am fost la solgăbirău *, acesta mi-o spus că n-are putere. Am urcat și la fișpan **. M-a întrebat de unde iau cărțile ? I-am zis că din București, unde se găsesc destule. Mi-a zis că nu se poate ! Atunci i-am zis că nici copiii de școală n-au manuale și că le aduc eu. Nu mi-a dat slobozire. M-am dus atunci la ministerul învățămîntului. M-a purtat cu vorba două săptămîni, apoi m-a trimis acasă. Zicea : cum ajungi, a sosit și autorizația. Dar cum n-ați primit-o dumneavoastră, așa n-am primit-o nici eu. Nu m-am lăsat. Am trîntit o scrisoare la foaia „Tribuna", din Sibiu, în care am arătat cum am fost purtat cu vorba ; să cunoască oamenii că ni se iau și cele mai simple drepturi. Nu-mi dau ei autorizație ? Duc cărți și fără ea !

Mă uit la biblioteca dumneatale, domnule profesor, ai multe cărți. Cînd plec, te rog să-mi dai și mie cîteva ; ceva istorii pentru școlari.

Profesorul Grigore Tocilescu i-a vorbit despre împăratul Traian, despre războaiele lui cu dacii, despre columna lui aflată la Roma...

— Columna lui Traian ? Trebuie s-o văd negreșit, aruncă o vorbă, mai mult pentru sine, Badea Cârțan.

* subprefect
** prefect.

(Această dorinţă i s-a împlîntat în inimă şi peste cîteva luni se va realiza.)

— Traian — continuă Tocilescu — dormea puţin. Mînca cumpătat, nu bea decît apă, umbla mai mult pe jos. Îi plăcea vînătoarea, dar mai mult războiul. Avea privirea hotărîtă. Impunea respect oricui. Deşi cu învăţătură puţină, avea mintea ageră, judecata sănătoasă. A fost cel mai mare împărat al Romei.

— Toate bune şi frumoase, interveni Cârţan, dar şi Decebal al nostru a fost mare.

Cu toate că timpul era înaintat şi V. A. Urechia trebuia să plece la Universitate, la cursuri, el scoase din bibliotecă pe *Dio Cassius* şi citi, pentru a confirma părerea lui Cârţan : „Dar cel mai mare război de atunci, pentru romani, a fost împotriva dacilor, peste care domnea în aceea vreme Decebal [...] Dura, care avusese domnia mai înainte, o oferi de bună voie lui Decebal, pentru că acesta *era priceput în ale războiului şi iscusit în faptă, ştiind cînd să năvălească şi cînd să se retragă la timp, meşter a întinde curse, viteaz în luptă, pricepînd a se folosi cu dibăcie de o victorie şi a ieşi cu bine dintr-o înfrîngere* ; fapt pentru care el a fost mult timp, pentru romani, un potrivnic de temut".

— Ce vrei, bade, alt tablou mai luminos asupra lui Decebal ? Istoricul roman s-a întrecut pe sine, caracterizînd concis, sobru şi în toate dimensiunile sale pe strămoşul nostru, spuse Tocilescu.

— Despre el, interveni și profesorul Urechia, avem puține izvoare scrise. Comentariile lui Traian asupra războaielor cu dacii s-au pierdut. Trebuie să căutăm completarea informațiilor în imaginile săpate pe Columnă.

— Oare n-am putea aduce o copie în țară? zise sfătos Cârțan.

— Problema nu-i simplă. Am scris și am insistat atît eu cît și Odobescu, dar guvernul nu se arată grăbit să facă treaba asta, așa că cel ce vrea să admire Columna trebuie să facă drumul pînă la Roma. *

În zilele următoare Badea Cârțan a vizitat muzeele din Capitală, sediul Ligii culturale, Ateneul Român, Universitatea, Academia română, redacțiile ziarelor.

Înfățișarea lui de dac, privirea iscoditoare, care vrea să știe totul, a stîrnit interesul asupra lui.

Isprava de a fi dormit în plină iarnă lîngă soclul statuii lui Mihai Viteazul, cunoscută de reporteri, a făcut ocolul presei române, l-a făcut cunoscut în toată țara.

În afară de Aurel P. Bănuț și Valeriu Braniște, Cârțan a legat prietenie cu Constantin Mille, Luigi Cazzavillan, Constantin Graur, cu gazetari și publiciști ai timpului.

* Dorința înaintașilor a fost împlinită abia în zilele noastre. Copia Columnei lui Traian a fost adusă în țară și se află la Muzeul de istorie a Republicii Socialiste România.

La Liga culturală a cunoscut pe istoricul Nicolae Iorga, pe poeţii ardeleni George Coşbuc, Ştefan O. Iosif, apoi pe oamenii politici Spiru Haret, Toma Stelian, Take Ionescu, Constantin Morţun, I. C. Brătianu şi mulţi alţii.

Într-o zi, Cârţan a dispărut din Capitală, neobservat, aşa cum venise. S-a întors la Oprea Cîrţişoara să se pregătească pentru o mare călătorie.

TOATE DRUMURILE DUC LA ROMA

Badea Cârțan luase hotărîrea neclintită să *plece la Roma* „să vadă cu ochii, să simtă cu inima" ce reprezintă acest oraș pentru latinitate, pentru poporul român, dar mai ales să pipăie cu mîna imaginile săpate în piatra Columnei lui Traian, care vorbesc despre încleștarea ce a avut loc pe pămîntul țării noastre, cu secole în urmă, între romani și daci.

Dar Cârțan știa că, pentru ca să ajungă la Roma, să culeagă pe talpa opincilor praful drumurilor străbătute cu optsprezece veacuri în urmă de legiunile lui Traian, el va trebui să se pregătească așa cum se cuvine pentru această drumeție.

În urma lui se afla experiența ciobanului care cunoaște locurile cele mai bogate pentru pășunat, drumurile care duc, ocolind pericolele, pînă la aceste pășuni grase. De aceea a citit și recitit cărți de istorie, a urmărit în gînd etapele călătoriei sale de la Cîrțișoara pînă la Roma, „Cetatea eternă".

Profesorul Urechia și prietenii săi din București i-au dat informații și amănunte menite să-i netezească drumul spre Italia.

Badea Cârţan a stabilit ca dată a plecării ziua de 1 ianuarie 1896.

În Italia atmosfera era prielnică. Prietenia româno-italiană fusese întărită de evenimente recente. Cu cîţiva ani în urmă *Memoriul studenţilor bucureşteni*, în numele principiilor de egalitate şi libertate, chema pe colegii italieni să sprijine cauza românească. Ziarele *La Riforma*, *Il Diritto*, *Cultura* susţineau prin scrisul lor cauza românilor aflaţi sub stăpînirea imperiului habsburgic. La 16 aprilie 1891, *Asociaţia universitară din Roma* a trimis un mesaj de simpatie studenţilor români, în care se spunea : „Iubiţi confraţi, cauza voastră nobilă şi justă este şi a noastră, întrucît noi avem foarte mulţi fraţi supuşi străinului".

La 14 mai 1891, *Asociaţia universitară* din Neapole a publicat un manifest prin care protesta împotriva asupririi românilor de către autorităţile austro-ungare din Transilvania.

Congresul interparlamentar, ţinut la Roma în 1891, ascultînd raportul lui *N. Fleva*, cu privire la românii din Austro-Ungaria, a votat o moţiune prin care cerea dreptul popoarelor de a realiza unitatea naţională.

În şedinţa parlamentului italian din 27 mai 1894, nouă deputaţi, în frunte cu *Matteo Imbriani*, au interpelat pe ministrul *Crispi* asupra măsurilor luate pentru apărarea drepturilor fundamentale ale popoarelor din Austro-Ungaria — întrucît Italia făcea parte din Tripla

Alianţă * — şi au propus o *Moţiune de simpatie* cu popoarele asuprite care luptă pentru independenţa lor. O copie după această moţiune, aprobată, a fost trimisă şi parlamentului român. Cuvîntările din parlament, rostite cu acest prilej, au fost reproduse în toate ziarele. Într-o serie de articole apărute în presa italiană se sublinia că „originea, graiul românilor sînt italiene, deci trebuie să li se dea un puternic sprijin moral".

Cunoscînd acestea nu e de mirare că atunci cînd Badea Cârţan — „ambasadorul în opinci", cum îl numea presa vremii — a sosit la Roma, el a fost primit cu deosebită căldură ; că uşile palatului regal, ale Vaticanului, ale parlamentului, ale fruntaşilor vieţii politice şi culturale i-au fost larg deschise ; că deputatul Matteo Imbriani l-a purtat pe la toate instituţiile unde se putea cîştiga sufletele pentru cauza românească.

*

În luna decembrie 1895 Badea Cârţan s-a prezentat la locuinţa profesorului V. A. Urechia, comunicîndu-i hotărîrea de a pleca la Roma.

Acesta i-a atras atenţia lui Cârţan că pentru această lungă călătorie e nevoie de paşaport, de bani. Profesorul îl sfătuia să aştepte primăvara, să nu pornească iarna la drum. Pînă atunci îşi va putea procura banii

* Alcătuită din Germania, Austro-Ungaria şi Italia.

de tren şi paşaportul. Dar George Cârţan era de neclintit în hotărîrea lui.

— Nu pot aştepta primăvara, răspundea el... De paşaport n-am lipsă, mă descurc şi fără el. Tren ? N-am lipsă, că tren mi-s picioarele, care m-au purtat toată viaţa şi n-am rămas de căruţă... *Ş-apoi nu se cade ca să merg altfel, pentru că şi Trăian cu ostaşii săi au venit în Dacia tot pe picioare. După o mie opt sute de ani le-ntorc vizita, îi caut şi eu, la ei acasă.*

— Să lăsăm glumele, bade George. Pînă la Roma e cale lungă. Oricît eşti de însufleţit, trebuie să răzbaţi prin atîtea ţări. La Peşta şi la Viena ai mai fost, ba pe jos, ba cu căruţa sau trenul, dar pînă la Roma nu poţi străbate drumul cu picioarele, în miez de iarnă.

— Trebuie să văd Roma cu ochii mei, altfel mă prăpădesc. Bosnia şi Herţegovina le cunosc, încalec Alpii pe acolo, apoi cobor pe valea Tibrului şi iată-mă-s la Roma. *Nu m-ai învăţat dumneatale că toate drumurile duc la Roma ?*

Profesorul Urechia se lăsă învins de entuziasmul şi argumentele lui Cârţan. De altfel ştia că nu-l poate clinti din hotărîrea luată.

— Bine, bade ! Nu dai înapoi ; tren, ţi-s picioarele ; paşaport, „vama cucului" ; bani, nu-ţi trebuie... dar de ceva tot ai nevoie : de o scrisoare către *Legaţia română* din Roma, către scriitorul Duiliu Zamfirescu, ministrul nostru, către prietenii italieni, către redacţia zia-

rului *Fanfulla*... ca să te cunoască, să afle cu cine au de-a face, şi, mai ales ce foc îţi pîrjoleşte inima.

— Aşa, da ! acceptă Badea Cârţan. La Legaţie mă-nţeleg, că-s de ai noştri ; cu italienii, o fi mai greu, dar le zic în sfînta limbă românească, că doar avem acelaşi „tată“, pe Traian şi aceeaşi „mamă“, Roma. Pe drum ? Mă descurc cumva, o rup pe nemţeşte, ba pe ungureşte, ba pe... latineşte că-s doar prin imperiul roman.

Profesorul Urechia i-a scris cîteva recomandaţii şi i-a dat şi ceva bani de drum.

— Te las cu sănătate, domnule profesor !

— Să-mi scrii din Roma, George.

— Negreşit. S-auzim de bine !

UN DAC LA COLUMNĂ

De cum a sosit la Oprea Cîrţişoara, Cârţan a început să se pregătească cu înfrigurare pentru plecarea la Roma. Încă nu comunicase la ai săi această taină. Sta retras şi îngîndurat, desfăcea pentru a zecea oară harta Italiei şi cu degetul urmărea drumul închipuit peste Alpi, apoi de-a lungul peninsulei pînă spre mijloc, unde degetul se oprea la Roma. Dacă ţii cursul Tibrului, drumul e scurt...

În ajunul plecării chemă pe tuşa Raşila şi-i zise cu duioşie în glas :

— Dimineaţă plec ; pune-mi în desagă rufe, opinci şi de-ale gurii.

— Un'te duci, în dricul iernii ?

— Mă duc la Roma !

— Ca cioban ?

— Nu, tuşe. Roma-i o cetate mare, capitala Italiei. Ţi-am mai vorbit de împăratul Traian, de Columnă...

— Eşti nebun ! Cum să meri aşa departe, iarna !

— Cum mă vezi şi te văd. O iau frumuşel la drum, haida-haida şi dusu-m-am...

— Om bătrîn şi fără minte, zău aşa ! Nu te astîmperi, ai văst ce ai păţit cu jendarii şi cu împăratul de

la Viena. Acum ți-ai găsit alt împărat; să n-o pățești și cu ăsta!

— Asta-i împăratul nost'al românilor!

În ziua de 3 ianuarie 1896, în zori, Cârțan și-a luat rămas bun de la mătușe-sa, de la frați și surori, de la nepoți, și a pornit la drumeție.

În traistă ducea un pumn de pămînt din grădina casei și boabe de grîu, ca să le aducă prinos „maicii Roma".

Călătoria s-a desfășurat fără nici o întîmplare neobișnuită. În marginea orașelor românești, patriotul din Cîrțișoara se întîlnea cu căruțe țărănești care duceau alimente la piață. Mulți căruțași îl chemau în căruță sau în sanie, ca să aibă cu cine schimba o vorbă. În unele regiuni pe care le cunoștea o lua peste cîmp, direct, ca să scurteze distanțele.

La *Timișoara* s-a oprit la redacția gazetei „Dreptatea", să-l caute pe dr. Valeriu Braniște, dar nu l-a găsit: se afla tot la închisoarea din Vác. A stat de vorbă cu George Candrea, redactorul gazetei.

— Mă cunoști? l-a întrebat Cârțan.

— Apoi cine nu te știe, bade?... Dar unde pleci?

— Mă reped un pic pînă la Roma. O spunea cu aerul unuia care pleacă într-o comună vecină.

— S-ajungi sănătos, bade! (Redactorul nu știa că face drumul pe jos, că s-ar fi minunat.) Să ne scrii din „Cetatea eternă"!

De la Timişoara, Cârţan s-a îndreptat spre *Becicherecul Mic*, comuna natală a fabulistului Dimitrie Ţichindeal ; apoi, prin *Periam şi Sînnicolaul Mare*, a ajuns la *Macău*.

Drumeţia pe timpul iernii avea unele foloase : Cârţan putea scurta distanţele luînd-o „mai de-a dreptul", trecînd rîurile pe „pod de gheaţă"... Cînd îl biruia osteneala, se oprea la marginea satelor sau oraşelor. Ştia că aici întîlneşte oameni primitori. După cîteva ore de somn, la cîntatul cocoşilor pornea din nou la drum.

A trecut Tisa şi s-a oprit la *Seghedin*. În şerpar îi mai rămăseseră doar trei zloţi, după ce cumpărase o pereche de opinci şi ceva de ale gurii. A trecut prin *Félegyháza, Kecskemét, Cegléd* şi, la 17 ianuarie, a intrat în *Budapesta*.

Se scurseseră două săptămîni dela plecare. Pentru a putea continua călătoria, trebuia să cîştige cîţiva zloţi, să „completeze" punga. S-a dus la atelierul unui meşter olar şi s-a tocmit ca, pentru 20 de zloţi, să-i pregătească lutul necesar. Cum era îndemînatic şi harnic, în două zile i-a pregătit olarului material pentru două luni. Meşterul, mulţumit, i-a mai dat 5 coroane peste tocmeală şi o bucată de slănină.

In capitala Ungariei n-a zăbovit mult. De astă dată n-avea „daraveli" cu autorităţile, se grăbea. Fiecare ceas, fiecare zi trebuiau preţuite ca să ajungă cît mai repede la capătul călătoriei.

Din Budapesta s-a îndreptat spre *Tata, Györ, Neusidel* și, la 1 februarie 1896, a ajuns în *Viena*. Aici s-a oprit două zile la hanul „Pisica neagră“, locul unde poposea el de obicei, să mai prindă puteri și să cîștige și ceva bani.

De la *Viena* a ținut-o de-a lungul Dunării pînă la *Linz*, a trecut prin *Wels*, a poposit o zi la *Salzburg*, să se odihnească.

De aici, fir călăuzitor i-a fost cursul Innului. A trecut prin *Kufstein* și s-a oprit la *Innsbruck*. Regiunea îi era cunoscută din timpul cătăniei, cînd trecuse pe aici în manevre militare. În *Tirol* oamenii erau mai tăcuți, mai închiși, dar la nevoie îl îmbiau cu o cană de lapte sau cu o bucată de pîine, bineînțeles în schimbul unor mici servicii. Cârțan nu cerșea pentru nimic în lume, era în stare să umble flămînd zile întregi, dar era săritor, curăța un grajd, tăia lemne în schimbul mîncării ; nu rămînea dator nimănui.

Trecerea Alpilor l-a pus pe Cârțan la grele eforturi. A reușit însă să treacă cu bine și prin această încercare și să ajungă în nordul Italiei, în *Lombardia*.

Cine-l întîlnea nu bănuia nici pe departe scopul drumeției, darmite țara de unde pornise de mai bine de o lună de zile. Pentru italieni era un „contadino“, un „rustico“ (țăran, cioban) care căuta un loc de muncă, la păzitul caprelor.

Trecuseră treizeci de zile de la plecare și Roma era încă departe. S-a bucurat ca un copil cînd a zărit va-

lurile *Mediteranei* și a fost fericit intrînd în orașul *Genova,* „satul corăbierului Columb", cum aflase din cărți.

După alte cinci zile de drumeție, a sosit la *Pisa,* oraș mare și renumit. Călătorul nostru era grăbit, nu stătea mult într-un loc, de aceea călătoria n-a lăsat urme adînci în amintirile sale. *

Dar cu cît se apropia de Roma, simțea în aer briza primăverii.

Italienii din satele și orașele prin care trecea îl credeau un *pastore* din nordul țării, care vorbea în „dialect". Dacă i-ar fi comparat înfățișarea — mai ales îmbrăcămintea — cu aceea a dacilor sculptați pe Columnă, ar fi putut crede că este un trimis al lui Decebal în drum spre senatul roman.

În acest început de primăvară, spre „Cetatea eternă" se îndreptau sute și sute de pelerini. Printre ei s-a strecurat și George Cârțan.

...Luna februarie era pe sfîrșite. Răbojul călătoriei arăta patruzeci și trei de crestături, a patra pereche de

* După ce s-a întors la București, fiind solicitat de gazetari să le povestească cum a decurs drumeția, le-a răspuns laconic: „Într-o bună zi, dimineața, în anul '96, ce-mi trăznește prin cap? Zic, mă Cârțane... tu trebuie să te duci la Roma. Să vezi cu ochii tăi, cine a fost moș-to și strămoș-to! Și dusu-m-am. Douăzeci de zile în cap am mers pînă la Viena și alte douăzeci și trei pînă la Roma". El nu reținuse decît durata călătoriei; oamenii, locurile, întîmplările survenite le uitase.

opinci era ruptă, dar drumeţul ajunsese la Roma : efortul său era răsplătit.

A intrat în „Cetatea eternă" prin poarta *Salaria*. A trecut pe lîngă *Termele lui Diocleţian*, a străbătut *Forul*.

În faţa lui Cârţan era Roma, Roma cea adevărată. O simţea sub tălpile opincilor, îi respira aerul. Între zidurile ei se simţea copleşit ; fiecare piatră pe care călca era o filă de istorie !

Pentru el totul era vis. În jurul său vedea patricieni şi nobili romani purtaţi în lectici de sclavi. Pe uliţe urcau şi coborau soldaţi cu coifuri şi suliţe. Prin mulţime se strecurau gladiatori şi barbari sosiţi în cetate de pe malurile Dunării, din codrii Carpaţilor, de unde venise şi el. „Iată, Cârţane, vestigiile lumii antice : *Colisseul, Forul, Columna lui Traian, Palatinul*. Ce-ai citit în cărţi, ce ţi-a spus Urechia şi Tocilescu n-au fost basme. Priveşte cu ochiul, pipăie cu mîinile, înaintea ta totu-i aievea !".

În faţa Columnei, Cârţan trăieşte cea mai emoţionantă clipă a vieţii sale. Minute în şir admiră gloriosul monument, copleşit de măreţia lui. Pe fusul lui basoreliefurile, peste care s-a aşternut patina vremii, se mişcă, prind viaţă. De pe Columnă coboară şi vin spre el grupuri, grupuri de ostaşi — daci, romani, sarmaţi — se opresc în jurul lui, îi strîng mîna, îi vorbesc.

Într-un tîrziu, Cârţan şi-a revenit. A îngenuncheat, a scos săculeţul din desagă şi a presărat pămîntul şi

boabele de grîu aduse din Oprea Cîrţişoara, prinos dacic pentru marele împărat.

După terminarea acestei ceremonii, fericit, a aşternut cojocul lîngă uşa de la intrarea monumentului şi, frînt de oboseală, a adormit.

Cînd s-a trezit, soarele se înălţase de-a binelea pe cerul de azur al cetăţii. Cârţan s-a ridicat din cojoc, s-a frecat la ochi. În jurul lui o mulţime de oameni se uită curioasă la el. Cineva din cei de faţă comparîndu-i înfăţişarea cu aceea a luptătorilor daci sculptaţi pe columnă, exclamă : „Dar acesta este un dac care a coborît de pe columnă !"

Atras de comentariile iscate în jurul lui Cârţan, un poliţist se apropie de el şi-i cere actele. Dar pas să te-nţelegi cu el. Vorbeşte un grai necunoscut. Din tot ce spune nu se reţine decît *Mama Roma... împăratul Traian !...* Acte n-are. Cum a ajuns aici ? Ca să clarifice lucrurile, poliţistul îl conduce la comisariatul din apropiere. Comisarul a înţeles numaidecît că are de-a face cu un român. Un telefon la Legaţia română şi, peste o oră, un funcţionar al legaţiei afla din gura lui Cârţan despre drumul făcut de acesta pe jos, tocmai din Transilvania, ca să vadă Columna lui Traian şi pe „maica" Roma.

În două zile, Cârţan devenise un om celebru. Ziarele scriau despre el (unele chiar sub titlul : „Un dac a coborît de pe Columnă"), cetăţenii Romei, şi mai ales

copiii şi tineretul, îl căutau de zor ca să-l vadă, să stea de vorbă cu dînsul.

Ziarele : *Il Popolo, Riforma, Il Messagero, La Stampa, Fanfulla, L'Italia* ş.a. se întreceau să scrie reportaje şi să publice aproape zilnic informaţii despre activitatea lui Cârţan la Roma.

A hoinărit timp de trei zile prin cetate, de unul singur, apoi l-a prins dorul să stea de vorbă cu compatrioţii săi. A pornit, deci, spre Legaţia României, unde locuia ministrul-scriitor, Duiliu Zamfirescu.

Valetul acestuia, aflînd că vizitatorul este român, s-a grăbit să-şi anunţe stăpînul.

— Un compatriot... este la intrare.

— Introdu-l !

Peste cîteva clipe şi-a făcut intrarea un om voinic, în straie ţărăneşti.

— Bună ziua, domnule !

— Bine ai venit. Ce vînturi te-au adus aici ?

— Apoi ştiţi cum îi românu : am venit şi noi la Roma.

— Cînd ai sosit ?

— De vreo patru zile.

— Unde stai în gazdă ?

— Nicăieri !

— Unde dormi ?

— Păi, nici unde !

— De patru zile n-ai dormit ?

— Apoi n-am venit la Roma ca să dorm. Cum am

ajuns, joi, m-am dus drept la Columnă. Apoi după ce mi-am stîmpărat focul de la inimă, m-am dus pe nişte uliţe înguste la Colisseu. Am văzut şi Tibrul. Tare aş vrea să dau o raită şi prin locurile unde a arat Romulus cu păstorii lui...

— Astea te-au adus pînă aici ?

— Nu mai puteam de dorul Romei şi al Columnei.

(„Cu cît îl ascultam — mărturiseşte Duiliu Zamfirescu — mă simţeam mişcat de glasul şi portul acela neaoş românesc, de dorinţa neînfrîntă ce-l pornise din munţii lui şi-l adusese pe jos în Italia, pînă la Roma".)

— Bine, bade ! Ce te-a îndemnat să-ţi laşi turma şi să porneşti în căutarea istoriei ?

— Ce să zic, domnule. Mi-a venit să plec şi am plecat. *Că şi aici sîntem tot „acasă", Roma-i doar „mama" noastră !* De nu era Romulus, nu era nici Traian, nu eram nici noi, urmaşii lor. Am întîlnit pe feciorul părintelui Vasile Lucaci, e aici la Roma, la învăţătură. Mi-a dat un coleg de al său ca să mă poarte prin oraş. Nişte necunoscuţi se ţineau scai după mine.

— Nu-i de mirare : eşti îmbrăcat ciudat pentru ei. Eu aş zice să-ţi schimbi straiele ! Să te-mbraci „nemţeşte" cît stai aici. Ţi-om găsi o gazdă unde să te odihneşti.

(„Pentru mine — continuă scriitorul — el adusese nota emoţională a graiului românesc, îndrăzneala de a ajunge cu orice preţ la Roma, forţa rasei latine... geniul politic al marelui împărat, care împlîntase în cuiburile

Carpaţilor sămînţa vulturilor romani. Ce putere misterioasă mînase pe acest ţăran spre obîrşia neamului său ?".)

Duiliu Zamfirescu a trimis un funcţionar de la legaţie să-i cumpere un rînd de haine.

După cîteva ore Cârţan era de nerecunoscut. A mîncat, apoi a ieşit pe stradă. De astă dată, nimeni nu se mai ţinea după el. Putea să viziteze oraşul în dragă voie.

La întoarcerea în Bucureşti, Cârţan povestea gazetarilor :

„Ambasadorul nostru, domnul Duiliu Zamfirescu, îmi cumpărase un rînd de haine nemţeşti, cu o sută de lire. Măcar că-i spusesem : «Domnule ministru, nu umblu bucuros în sărăcii d-astea nemţeşti. Zicea, în Roma trebuie să umbli, acum o dată nemţeşte». I-am făcut pofta, dar la plecare zic : «poftim hainele, domnule ambasador, şi să ne vedem sănătoşi !»".

Întrebat de gazetari cît a stat la Roma, Cârţan le-a răspuns :

„La Roma am stat cam patru săptămîni. Am văzut toate minunăţiile «Cetăţii veşnice», parlament, for, capitoliu... minunat oraşul lui Romulus".

Studentul Epaminonda Lucaci şi alţi tineri l-au ajutat să viziteze oraşul şi monumentele sale.

Cârţan se minuna de tot ce vedea : coloanele fostelor temple, rămăşiţele de statui celebre, ruinele de clădiri, Casa vestalelor — aşezate de-a lungul *Viei Sacra,* strada

principală a Romei antice, pavată cu pietre de marmură.

Pretutindeni, cetatea veche era prezentă prin terme, circuri, basilici.

— Traian a ridicat Columna cu aurul Daciei, l-a lămurit Lucaci.

— Mă întreb atunci, zise cu sfială Cârțan, de ce n-au fost romanii recunoscători strămoșilor daci? Să le fi ridicat și lor cîteva monumente, dacă au cărat atîta aur și argint din Dacia!

— Cum nu, zise Lucaci. După cucerirea Daciei s-a născut un val de simpatie față de daci, cum n-au mai arătat romanii față de nici un alt popor. *„Pe cel de care s-a temut Roma, l-a și înfrînt; pe cine l-a înfrînt, l-a și iubit"*, spunea Claudius Rutilius Numatianus. Dacă străbați Roma veche întîlnești statui de daci la tot pasul. La *Cassina Farnese* din Palatin sînt două busturi de *comați daci*, străjuind sala în care Papa Paul al III-lea se retrăgea pentru odihnă. În grădina *Vilei Medici*, vedem un *Dac călare* și cîteva reliefuri aduse din Forul lui Traian. Asemenea piese se găsesc și în *Vila Borghese*. La galeria *Bracio Nuovo*, se găsesc celebrele busturi *Captivul dac* și *Decebal*. În Muzeul din Lateran, în grupul statuar se află și un dac, adus din cele patru statui de pe Arcul lui Constantin, care, după cum se știe, au fost luate din Forul lui Traian. Dacă vizitezi Neapole, nu uita să treci pe la *Muzeul Na-*

țional (cu cea mai bogată colecție de antichități), unde vei vedea doi războinici daci, munteni înalți cu sărici și cușme, ca ale dumneatale, bade Cârțane!

În Roma norocul îi ațìnea calea la fiecare pas. Într-o zi a întîlnit pe stradă pe *Constantin Mitilineu,* secretarul Legației române, care lipsise din oraș, dar l-a recunoscut imediat. Din cîteva cuvinte s-au împrietenit. Mitilineu i-a înlesnit cunoștința cu gazetarii și oamenii politici din capitala italiană.

— Am auzit că avem aici un prieten, *Pandolfu,* e adevărat? întrebă Cârțan.

— Da, bade! *Senatorul Pandolfi* este un mare filoromân.

În acest sfîrșit de martie al anului 1896, pe lîngă fotografiile ciobanului publicate în ziare, două ateliere fotografice (La Lieure și Bagapini) i-au expus fotografia în mărime naturală în vitrinele lor din centrul orașului.

Într-una din zile, Mitilineu l-a luat cu trăsura și au făcut o vizită senatorului Pandolfi, care invitase o seamă de personalități romane dornice să-l cunoască pe George Cârțan. Seara, au fost reținuți la cină, unde erau prezenți deputați și senatori, profesori universitari, gazetari, oameni de artă ca: Angelo de Gubernatis, Iulio Massarini, Luigi Palma, Matteo Imbriani, Carlo Donetti, Adolfo Brunicardi, Duiliu Zamfirescu, Giuseppe Braci ș.a. Badea Cârțan a fost așezat în fruntea mesei, fiind considerat „sol al poporului român".

Discuțiile se purtau — cum era și firesc — asupra poporului român, care nu-și realizase încă unitatea națională, asupra legăturilor de prietenie dintre cele două popoare latine.

Deputatul *Matteo Imbriani* reamintea, însuflețit, trecutul legăturilor italo-române. El a arătat că *Marc Antonio Canini*, revoluționarul italian pașoptist, refugiat în România, a publicat în limba română *Buletinul războiului din Italia*. Înapoiat în patrie, a scris în revista *Perseveranza*, din Milano, o suită de articole despre poporul român.

— Prietenia dintre popoarele noastre, spunea Duiliu Zamfirescu, a fost cultivată de mulți italieni. Amintesc pe *Tulio Massarani* care, în anul 1853, a scris în revista *Crepuscolo* mai multe articole despre români ; pe filologul *G. I. Ascoli*, care a studiat afinitățile dintre limba română și dialectul „Friuli", ce se vorbește în nord-estul Italiei ; pe filologul *Leopardi*, care în cercetările sale asupra evoluției limbii latine a găsit un punct de sprijin în analiza limbii române ; pe *Carlo Cattaneo*, care a scris studiul *Legătura dintre limba română și limba italiană*.

— Vedeți domnilor, încheie discuțiile senatorul *Pandolfi*, că între popoarele noastre sînt legături vechi și trainice, iar prietenul nostru Karzan, prezent aici, este *simbolul* acestor legături frățești.

În fața acestor mărturii de prețuire față de poporul român, Badea Cârțan s-a simțit dator să răspundă.

— Nu sînt meşter la vorbire — a început — am carte puţină, nu mă pricep la politică, dar trebuie să spun şi eu cîteva vorbe. Am ascultat vorbirile dumneavoastră. Cunoaştem şi noi ceva din istoria Romei şi a popoarelor latine. Ne întrebăm, de ce nu se înţeleg mai bine popoarele latine între ele ?...

Dacă popoarele latine s-ar înţelege între ele, ar fi unite între ele, pacea şi frăţietatea ar fi asigurate în lume. Aşa-i domnilor ?

Cuvîntarea lui Cârţan a fost viu aplaudată de cei de faţă.

Prietenii italieni ai poporului român se întreceau în a-l avea ca invitat pe celebrul cioban.

Comandorul *Bacelli,* marcant om politic, l-a condus la primarul Romei ; cardinalul *Rampolla,* secretar de stat, l-a prezentat Papei Leo al XIII-lea ; senatorul *Pandolfi* l-a prezentat regelui Umberto I, care a rămas impresionat de cunoştinţele de istorie ale lui Cârţan. La plecare, ministrul palatului i-a dăruit o fotografie mărită a Columnei şi cărţi de valoare pentru biblioteca lui personală.

Deputatul *Matteo Imbriani* l-a condus în parlament, care tocmai îşi deschisese sesiunea, prezentîndu-l deputaţilor. A doua zi, a fost condus în senatul italian, unde a ţinut o scurtă cuvîntare, cîştigînd şi aici simpatia tuturor pentru cauza românească.

Profesorul *Maineri,* secretarul general al Ministerului Lucrărilor Publice, l-a prezentat oamenilor politici ; tu-

turor, Cârţan le vorbea despre lupta poporului român pentru unitatea lui naţională.

Cavalerul *Altily* — soţul poetei Clelia Bertini — l-a poftit la masă, prezentîndu-l unui cerc de scriitori şi artişti. Poeta i-a dăruit un portret al ei cu dedicaţie.

Arhitectul *Carlo Enderle,* care trăise mult timp la Bucureşti, l-a invitat la masă. Cârţan i-a povestit noutăţi din Bucureşti şi amănunte privitoare la războiul de independenţă.

Căpitanul *Ugo Marteli,* fost ataşat militar în România, comandantul fortului Sanagelo, l-a condus cu trăsura în cazarmă, unde Cârţan a vorbit ostaşilor despre războiul de independenţă al României, despre luptele de la Plevna şi Griviţa, despre eroismul românesc.

Dar orice lucru are un sfîrşit: vizita lui Badea Cârţan la Roma ajunsese la capătul ei.

Legaţia României i-a procurat bilete de tren, iar marchizul *Pandolfi* a organizat în cinstea lui o masă de rămas bun, la care au participat numeroşi invitaţi. A telefonat, totodată, secretarului său Paolo Zorse, aflat la Veneţia, să-l aştepte pe Cârţan la gară, să-l reţină cîteva zile în acest oraş şi să-i arate frumuseţile lui.

Dar Cârţan a dispărut din Roma neştiut de nimeni, cum venise, şi Duiliu Zamfirescu a trebuit să explice amfitrionului purtarea stranie a ciobanului, să-l scuze pentru plecarea lui neaşteptată.

În gara Veneția Paul Zorse a așteptat o săptămînă, la toate trenurile, dar Cârțan nu mai sosea : își schimbase intinerarul. S-a dus să vadă ruinele orașului *Pompei,* apoi a vizitat *Florența, Bologna, Padova* și, abia în a opta zi, a sosit la *Veneția.*

La Veneția, secretarul marchizului, care-și pierduse răbdarea așteptîndu-l, apelase la ajutorul poliției, care, la coborîrea lui Cârțan din tren, l-a condus la locuința lui Pandolfi. Aici, secretarul s-a străduit să-l convingă să întrerupă călătoria ca să viziteze orașul.

Cu o motoscapă l-a purtat prin lagune, au vizitat Cheiul sclavilor, piața și biserica San Marco, palatul Dogilor, Puntea suspinelor.

La 3 martie Badea Cârțan a părăsit Veneția și, prin Triest, s-a îndreptat spre țară. Se întorcea cu daruri de preț : cărți, tablouri și în suflet cu o comoară de amintiri. În Italia cunoscuse prieteni statornici ai poporului român.

A sosit la Oprea Cîrțișoara la data de 8 martie 1896, dar ecoul faimoasei sale călătorii ajunsese-n sat înaintea lui, căci ziarele române, germane și maghiare preluaseră din presa italiană informațiile privind călătoria lui Cârțan și mai ales ecourile ei.

Cetățenii din Oprea Cîrțișoara și Streza Cîrțișoara veneau să-l vadă. Admirau darurile aduse de la Roma, ascultau cu nesaț povestea călătoriei lui, impresiile sale despre „frații noștri" italieni.

În cele trei luni cît a lipsit de acasă a murit mătușă-sa Rașila și sora lui mai mică, Chiva. Cine să-l mai gospodărească de azi înainte, cine să-l mai pregătească de drum ?

A făcut ordine în casă, și-a rînduit cărțile, a prins pe pereți tablourile, avînd la loc de frunte Columna lui Traian... După zece zile de ședere pe loc a pus lacăt la ușă și, la 18 martie, a plecat la București.

Aici, timp de două zile, a fost oaspetele profesorului V. A. Urechia, căruia i-a povestit pe îndelete cum s-a desfășurat vizita lui la Roma și legăturile înfiripate cu oamenii politici și gazetarii italieni.

Din București a trimis scrisori marchizului Pandolfi, deputaților Imbriani și Sanguinetti, cardinalului Rampolla, doctorului Basetti și altor prieteni italieni, mulțumindu-le pentru primirea ce i-au făcut.

Deși această călătorie i-a adus lui Cârțan aureola celebrității, el nu și-a pierdut nici cumpătul, nici modestia, ci a rămas același om simplu și cinstit de mai înainte.

ÎN ORAŞUL LUMINĂ ŞI ÎN ALTE PĂRŢI

„Miercuri seara a fost săptămîna (10 iunie 1896) eram la vatra părinţilor mei. Au venit patru jandarmi, m-au ridicat împreună cu Columna lui Traian şi portretele primite în Italia şi mi-au luat şi cărţile. M-au dus la solgăbirăul (pretorul — n.n.) Bisztray din Arpaşul de Jos. Acesta m-a cercetat (maltratat — n.n.) groaznic, apoi m-a trimis cu jandarmii la Făgăraş. De la compania de jandarmi m-au trimis la judecătorie. Aici, judecătorul Török m-a întrebat: ce treabă am eu cu Roma şi cu România? Cum să n-am treabă cu «mama» şi cu «fratele» meu?

Mai mult de două zile m-au ţinut în arest, apoi mi-au dat drumul. Mi-au promis că-mi dau averea (Columna — n.n.) dar nu s-au ţinut de cuvînt. Cu o lună înainte am depus plîngere la împăratul contra unor slujbaşi nedrepţi.

Ce fel de oameni sînt aceştia? Vorba aceea: o oaie rîioasă molipseşte turma întreagă.

Am spus-o judeţului (judecătorului — n.n.) Tiboldy, lui Török şi Bisztray că nu sînt demni de stima oamenilor. Dacă nu-mi vor restitui cărţile, portretele şi Co-

lumna şi tot ce este al meu, îi scriu împăratului, arătîndu-i ce sfetnici are".

Aşa glăsuia scrisoarea trimisă de George Cârţan gazetei „Tribuna" şi publicată de aceasta.

Omul înfrunta curajos autorităţile şi denunţa abuzurile lor. Credea el oare în dreptatea împăratului? Nicidecum! Scrisorile prin presă, plîngerile scrise şi verbale la miniştri şi la împăratul erau *atitudini* ale unui om care se opunea asupririi, ele erau menite să demaşte oprimarea naţionalităţilor conlocuitoare săvîrşită de către guvernanţii monarhiei habsburgice.

La Viena spiritele erau încordate. Numeroase articole publicate în coloanele ziarelor „Frankfurter Zeitung", „Schlessische Zeitung" şi „Neue Züricher Zeitung" denunţau opiniei publice asuprirea naţionalităţilor din cuprinsul monarhiei.

La 9 iunie 1896, în sala Swoboda din Viena s-a ţinut o mare întrunire de protest (au participat peste 6 000 de persoane) prezidată de dr. *L. Psenner*, preşedintele Partidului Social Democrat din Austria. Vorbitorii au arătat nedreptăţile ce se fac naţionalităţilor din monarhie, lipsite de drepturile cetăţeneşti, cum şi numeroasele abuzuri săvîrşite de autorităţi. Unele gazete (ca, de pildă „Deutsche Volksblatt") învinuiau direct Curtea imperială că lipseşte naţionalităţile — în special pe români — de cele mai elementare drepturi politice şi culturale.

Acţiunea protestatară a lui Badea Cârţan trebuie încadrată în acest climat politic. Curtea imperială şi celelalte cercuri conducătoare din cadrul monarhiei, încolţite de socialişti şi de grupările politice progresiste, era iritată de acţiunile acestui cioban care întreţinea spiritul revendicativ al românilor din Transilvania.

În zilele lui august 1896, Badea Cârţan a fost cuprins din nou de dorul drumeţiei. S-a hotărît, de data asta, să plece la Paris, ca să ia legătura cu ceilalţi „fraţi" ai noştri, latini, cu francezii.

În drumeţia spre Paris, s-a folosit din plin de experienţa cîştigată în călătoriile anterioare.

Drumul l-a făcut prin Viena, unde a depus o plîngere la împărat, arătînd ingerinţele suferite din partea autorităţilor „cezaro-crăieşti".

Într-o scrisoare trimisă ziarului „Universul", Cârţan arăta: „Miercuri seară am plecat din Bucureşti la Viena, unde am ajuns vineri seara. Sîmbătă şi duminică am rămas aici. Dar ce necaz, n-am cine să-mi scrie plîngerea în nemţeşte, aşa că am scris-o în româneşte. Astăzi, la ora opt, am depus-o la cabinetul împăratului".

De la Viena, George Cârţan s-a îndreptat spre Italia. A trecut prin *Bologna, Florenţa şi Genova*. De aici, a trimis cîteva rînduri ziarului *Tribuna* din Sibiu.

„Ieri şi pentru mine a fost duminică — scrie Cârţan. În Bologna am rămas două ore. În Florenţa am ajuns aseară la cinci. Lîngă monument cînta muzica. Nobi-

limea Florenţei era acolo. Mulţi domni şi doamne au vorbit cu mine. Cu ei vorbeam de istoria Romei. Vroiau să mă cinstească, eu n-am primit, le-am mulţămit de omenie".

Din Italia Cârţan a pornit spre sudul Franţei. De aici, prin *Marsilia, Avignon, Lyon,* s-a îndreptat spre *Paris.*

În „oraşul lumină" Cârţan „s-a minunat de zgomotoasa lui măreţie modernă", cum subliniază N. Iorga, dar se simţea oarecum dezorientat. La Roma avea o ţintă sigură spre care să se îndrepte din oricare parte a oraşului: Columna. Aici lipsea un astfel de obiectiv. A rătăcit pe malurile Senei, a cutreierat marile bulevarde, luminate noaptea „ca bisericile", a admirat vitrinele luxoase, femeile elegante şi cochete.

Patriotul din Cîrţişoara a stat în Paris mai bine de o săptămînă: de la 10 la 19 august 1896. Cârţan s-a simţit bine în „oraşul lumină". Într-o scrisoare trimisă ziarului „Universul" din Bucureşti, el arată: „Sunt vesel că francezii m-au cinstit foarte mult, ca pe un frate. Mi-a plăcut Franţa şi francezii şi nu voi muri până n-oi mai vedea Parisul. Trăiască familia Romei şi prietenii românilor".

Studenţii români aflaţi la Paris l-au condus să viziteze muzeele, monumentele şi toate instituţiile demne de a fi văzute. *Emil Picot,* prieten al poporului nostru, profesor la Şcoala de limbi orientale din Franţa, l-a

prezentat studenţilor francezi, care nutreau sentimente de caldă simpatie pentru poporul român.

În ajunul plecării lui George Cârţan din Paris, studenţii români şi francezi au organizat o întîlnire cu el. Cârţan le-a vorbit cu înflăcărare despre originea poporului român, despre latinitate, despre „maica" Roma şi împăratul Traian, dar mai cu seamă despre misiunea istorică a poporului român.

Într-un limbaj sfătos, Cârţan le spunea studenţilor francezi : „Să nu uitaţi, dragii mei, ce soartă am avut noi românii, care am rămas singuri în faţa năvălirii popoarelor barbare. Dacă nu eram noi să le ţinem piept, ce se alegea de voi ? La adăpostul nostru aţi avut tot răgazul să vă întăriţi şi să vă cultivaţi. V-a fost dulce şi de folos adăpostul nostru. A sosit vremea să ne daţi o mînă de ajutor, să ne unim într-o singură ţară".

Apoi, adresîndu-se studenţilor români : „Voi, dragii mei, luaţi aminte ce vedeţi aici. Nu pierdeţi vremea, învăţaţi şi vă luminaţi. Pregătiţi-vă tot timpul cu gîndul la ţara care v-a trimis şi vă aşteaptă să vă întoarceţi cu diplome de ingineri, profesori, avocaţi, medici — oameni pricepuţi, cu dragoste de popor. Apoi să vă apucaţi de lucru, să construiţi în ţara noastră ce aţi văzut aici, dar mai ales, să îndreptaţi soarta ţăranului român, care e lipsit de drepturi şi libertăţi".

Cuvintele lui simple, pornite din inimă, au mişcat şi entuziasmat pe tinerii ascultători.

De la Paris George Cârţan a plecat spre casă, în Transilvania, făcînd un mare ocol, după obiceiul său, ca să vadă cît mai multe oraşe şi ţări. Ce şi-a zis ? Dacă am venit pînă la Paris, hai să văd şi Belgia. A luat trenul spre *Bruxelles*, a vizitat oraşul, a dat o „raită" prin ţară, a trecut „un pic" şi prin *Germania*...

Nu după multă vreme, purtat de neastîmpărul drumeţiei, Cârţan porneşte, într-o nouă călătorie. Să-l ascultăm povestind : „Într-un rînd... stai să văz, pare-mi-se primăvara, am plecat iar la drum. Zic : tot atîta... hai şi pînă-n Spania. Cum o fi fost de rînd, că tot prin Roma trecea cărarea. Vorba aia, toate drumurile duc la Roma. Dar nu mai ştiu ce piedici am avut în cale, că din toată călătoria m-am ales doar cu Genova... În Spania n-am ajuns".

A urmat o călătorie de cîteva săptămîni la Ierusalim, după care paşii lui Badea Cârţan s-au îndreptat din nou spre „maica" Roma.

DIN NOU LA ROMA, ÎNTRE ISTORICI

În lunile septembrie şi octombrie 1899 s-a ţinut la Roma cel de al XII-lea congres de istorie al orientaliştilor, reunind 700 delegaţi din peste 40 de ţări, printre care India, Japonia, Rusia, Turcia, Grecia, Austro-Ungaria, România etc.

Delegaţia română, formată din peste şaizeci de persoane, avea în frunte pe Vasile Alexandrescu-Urechia, şeful delegaţiei, pe Grigore Tocilescu, Theodor Burada, Luigi Cazzavillan, directorul ziarului „Universul", Constantin Erbiceanu, membru al Academiei române, Smara Gheorghiu, publicistă, Charlota Leria, artistă ş.a.

Ziarele noastre au publicat informaţii şi materiale asupra congresului astfel încît Badea Cârţan era la curent, din citirea presei, cu importanţa lui.

Înainte chiar de începerea lucrărilor congresului, ziarele italiene „Popolo Romano", „Fanfulla", „Il Messaggiero", „Tribuna" şi altele au publicat numeroase articole privitoare la poporul român, susţinînd, prin comentariile lor, lupta pe care o duceau românii pentru unitatea lor naţională.

Delegaţia română a fost primită cu deosebită căldură. La şedinţa festivă a vorbit şi profesorul *V. A. Urechia,* care a subliniat, printre altele, strînsa înrudire dintre poporul nostru şi poporul italian. Punctul de vedere exprimat de către delegaţia română a fost susţinut şi de profesorul italian *Benedetto de Luca.*

Din cele unsprezece comisii în cadrul cărora se desfăşurau lucrările congresului, două erau prezidate de români (V. A. Urechia şi Gr. Tocilescu).

În timpul cînd lucrările congresului erau în plină desfăşurare, a sosit la Roma şi Badea Cârţan.

— Ce căutai între istorici? l-a întrebat un gazetar.

— Din delegaţia română nu putea să lipsească un „dac", un cioban din Carpaţi, chiar dacă nu fusese poftit în mod special. Noroc că am sosit la timp, în momentul cînd trebuia depusă coroana de lauri la Columnă. Cînd m-a văzut, profesorul Urechia s-a supărat. Avea omul destule pe cap şi, hop, în uşa hotelului s-a trezit cu mine. Parcă-l aud, răstindu-se: Ce cauţi aici, omule? Dar nu m-am speriat, i-am întors-o şi eu: Ce cauţi şi dumneata: Roma... Columna... Traian! A zîmbit şi mi-a strîns mîna.

Luîndu-se hotărîrea de către membrii congresului de a se depune o coroană de lauri la Columna lui Traian, profesorul Angelo Gubernatis a propus ca aceasta să fie dusă de Badea Cârţan. Pentru că situaţia vestimentară a lui Cârţan nu era tocmai mulţumitoare, s-a luat pe loc măsura de a i se confecţiona un costum potrivit...

„Doamne, ce-am mai pățit, povestește Cârțan. Peste noapte, două italience mi-or croit o cămașă românească, mi-or spălat cioarecii, mi-au văcsuit opincile M-or gătit ca pe un mire. Ce era să fac ? Nu mă puteam împotrivi, trebuia să stau în rîndul delegației care era îmbrăcată în ținută. Vorba aia, să nu fac neamul de rușine". Și Cârțan arată mai departe : „Frumos a mai fost ! Pînă la Columnă am mers cu trăsura. Lîngă domnul Urechia, eu țineam coroana în brațe... Pe ulițe, lume peste lume.

Eram mîndru ca prefectul de Făgăraș, cînd se plimbă cu trăsura trasă de patru cai. În apropiere de Columnă un potop de lume și care cum ne recunoaștea, striga Evviva, evviva... rumeno !* Cînd am ajuns lîngă Columnă : fanfare, cuvîntări, lacrimi de bucurie, entuziasm. După ce am depus coroana pe treptele Columnei, ministrul *Bacelli* mi-a cerut poza, mi-a strîns mîna cu căldură".

În legătură cu acest eveniment, ziarul „Popolo romano" din 7 octombrie 1899 scria : „O voce puternică se auzea strigînd : să trăiască mama Roma. Acest strigăt ieșea din pieptul lui George Cârțan, venit la Roma, precum se știe, în portul lui național, de cioban român. Acesta dădu apoi ministrului Bacelli, portretul său pentru care excelența sa îi mulțumi, strîngînd mîna valoro-

* Trăiască, trăiască românul !

sului Cârțan". Ziarul „Fanfulla" din 12 octombrie 1899 scria : „Delegația a fost numeroasă [...] Cei mai mulți aparțin societății înalte, dar între ei este unul vrednic de amintit și admirat, pătruns de un simț adînc al latinității. Nu-i decît un cioban din Carpați. Neștiutor de carte, a dorit să învețe să citească, pentru a cunoaște istoria Romei și a citit pe Tit Liviu, ba chiar n-a citit altă carte decît istoria lui Liviu și e entuziasmat de țara noastră". Aserțiunea ziarului „Fanfulla" cum că Badea Cârțan n-ar fi citit decît pe Tit Liviu l-a cam indispus pe omul nostru. Cum putea să scrie ziarul așa ceva, cînd o lume întreagă știe că acest „cioban din Carpați" începuse cu „Cronica românilor și a altor neamuri" de Gheorghe Șincai, apoi trecuse la „Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul" a lui Nicolae Bălcescu, pe urmă a ajuns la Tit Liviu ! Și cîte alte cărți de istorie a mai citit !

Atmosfera entuziastă în care s-a desfășurat congresul l-a impresionat profund pe Cârțan.

„Nu pot să uit toată viața — mărturisea el mai tîrziu— sărbătoarea din 12 octombrie 1899. S-a cîntat *Imnul gintei latine* * ; îți dădeau lacrimile nu alta, de mîndrie. Atunci mi-am dat seama de prețuirea ce se dădea românilor de alte popoare.

* Versurile aparțin poetului Vasile Alecsandri, iar muzica este compusă de Filippo Marchetti.

După terminarea festivităților Badea Cârțan s-a întors acasă cu sufletul înălțat și cu hotărîrea nestrămutată de a continua lupta pentru luminarea fraților săi, prin oricîte piedici și suferințe ar urma să treacă.

Și într-adevăr, poliția secretă habsburgică a întărit măsurile de supraveghere și de urmărire a lui Cârțan.

Începînd cu anul 1900 el devenise ceea ce se cheamă un „o m h ă i t u i t“.

UNCHIAŞUL CEL SFĂTOS

— Cum stăm cu şcolile româneşti în Transilvania ?*
l-a întrebat într-o zi un gazetar.

— Rău, domnule, i-a răspuns Cârţan. Lipsesc clădirile, lipsesc manualele şcolare. Cînd ajung eu în satele noastre, copiii se bucură ca de sosirea berzelor primăvara. Mă aşteaptă să le aduc cărţi. Le aduc, da' ce pot aduce ? Nimica toată. Uneori, mă prind jendarii, le confiscă, mă bat ; da' nici eu nu mă las ! Altu-i necazul, şi s-o scrieţi la gazetă. În satul meu, la Oprea Cîrţişoara, n-au local de şcoală. Copiii s-au înmulţit, dascălul are o singură odaie, şi aia mică. Ca să-i poată învăţa, îi duce la şcoală cu rîndul, unii dimineaţa, ceilalţi după masă...

Ca să răspîndească printre românii aflaţi sub stăpînire străină cartea, George Cârţan a străbătut fără odihnă drumurile ţării, de o parte şi de alta a Carpaţilor, prin toate provinciile româneşti. „Veşnicul co-

* Şcolile primare româneşti, cîte funcţionau în Transilvania, erau confesionale, adică patronate de biserică. Autorităţile le vitregeau, urmărind să înfiinţeze în locul lor şcoli comunale — de stat, cu limba de predare maghiară.

lindător de drumuri — scria Nicolae Iorga — gemea sub greutatea cărţilor româneşti, pe care le căra pe umerii săi, odată voinici, acum însă sfărîmaţi de oboseală şi de vîrstă, pentru a le duce [...] de multe ori drept în mîna jandarmilor şi vameşilor, care-l pîndeau".

Activitatea desfăşurată de Badea Cârţan pentru răspîndirea tipăriturilor româneşti, a culturii, lupta lui pentru unitatea naţională se sprijineau cu deosebire pe elevi şi studenţi, pe tineretul ţării. La fiecare sfîrşit de an el strîngea de la elevii din Bucureşti, Iaşi, Craiova şi alte oraşe cărţile şi manualele şcolare care le prisoseau şi le duce elevilor din Transilvania.

În drumeţiile sale, George Cârţan nu piendea nici un prilej ca să cunoască lumea şi să ducă pretutindeni mesajul încrederii în viitorul poporului român.

El a luat parte la comemorarea centenarului naşterii cărturarului Timotei Cipariu, care a avut loc la 21 februarie 1905 în comuna Pănade, de lîngă Blaj. La festivitate participau profesori de la şcolile Blajului, foarte mulţi studenţi şi elevi, precum şi numeroşi invitaţi din diferite colţuri ale Transilvaniei. Iată cum descrie revista „Luceafărul" (numărul din 15 iulie 1905) apariţia neaşteptată a lui Cârţan la serbare: „În înghesuiala de la uşă, cineva răzbeşte pînă aproape în sală. Cu părul vîlvoi, cu musteţile pleoştite, cu privirea în care scînteia ceva neobişnuit, ţinîndu-şi căciula în mînă, Badea Cârţan — putea oare să lipsească ? Ne

face cîteva închinăciuni foarte prietenești. I se face loc la masă. Sub sprîncenele lui stufoase, ochii scapără într-o bucurie stranie cînd ascultă vorbirile ; mîncă puțin, fără să scape impresia ce a făcut-o asupra celor prezenți, și se plînge de osteneală ; venise toată noaptea din Sibiu, pe jos".

La 2 iulie 1904 se împlineau patru sute de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, eveniment cinstit prin *Serbările de la Putna,* manifestare patriotică care înălța sufletele, întărea credința în trăinicia neamului, oțelea caracterele. În mijlocul tinerimii care asculta cuvîntul înaripat al istoricului Nicolae Iorga, se afla și Badea Cârțan.

Vizitînd vechea cetate de scaun, Cârțan s-a abătut și pe la cunoscutul folclorist *Simion Florea Marian,* care, la plecare, i-a încărcat desaga de cărți pentru „frații ardeleni". Întors la București, „a petrecut bine cu domnii Coșbuc și Vlăhuță" sprijinitorii săi, povestindu-le pe îndelete ce văzuse și ce auzise cu prilejul serbărilor de la Putna.

*

În luna decembrie 1904, Cârțan a dat o raită pe la Oprea Cîrțișoara, să vadă ce mai e nou pe acasă. Dar aici, jale. Vecinii l-au înștiințat că, în lipsa lui, jandarmii au spart lacătul de la ușă, au răvășit totul, căutînd și ridicînd cărțile, revistele, tablourile, pe care George Cârțan le adunase cu atîta trudă. Au dibuit și

ascunzătorile pe care le avea pe la vecini şi au ridicat totul. Autorităţile dezlănţuiseră prigoana împotriva lui.

Pe urmele lui Cârţan au început să mişune diferiţi „agenţi secreţi", care nu-l scăpau o clipă din ochi. Aceşti „căţei ai pămîntului" — cum le zice el — i-au descoperit şi ascunzătorile din munţi, unde avea un fel de „depozite intermediare", din care se aproviziona în cazuri urgente.

Nestor Ureche arată că George Cârţan avea asemenea depozite în munţii Bucegi — la Cabana din Poiana din Arini, la Diham şi la Valea Cerbului.

Cărţile şi tipăriturile aduse de Cârţan în Transilvania circulau din mînă-n mînă, din sat în sat, devenind o adevărată „bibliotecă ambulantă".

Acţiunea lui Cârţan era sprijinită de toţi oamenii de bine din ţară, care, pe lîngă cărţi îi dădeau şi diferite sume de bani, pe care el le folosea tot pentru cumpărarea de cărţi şi tipărituri.

Printre cei care îi dăruiau lui Cârţan cărţi şi alte ajutoare pentru şcolile româneşti din Transilvania se număra şi Spiru Haret, ministrul învăţămîntului.

Într-o iarnă, văzîndu-l pe Cârţan cu picioarele îngheţate bocnă, i-a mai dat, pe lîngă ajutoare, şi o sută de lei ca să-şi cumpere o pereche de cizme, să poată înfrunta mai uşor iarna.

După cîteva săptămîni, Cârţan revenind la ministru, tot în opinci, acesta s-a supărat, crezînd că „ciobanul" a irosit banii primiţi pentru cizme.

— Ce-i, omule, fără cizme? Pe ce ai cheltui banii?

— Am luat cărţi, domnule ministru!

— Pentru cărţi ţi-am dat parale! Astea erau pentru cizme, pentru sănătatea d-tale. Mai ai încă nevoie de picioare...

— Îs învăţat cu opinci iar *cărţile sînt mai de folos ca picioarele mele.*

Cum reuşea să transporte Cârţan cărţile prin „vama cucului" ?

Avea în Bucureşti trei locuri în care depozita preţiosul material destinat trecerii peste munţi, în Transilvania: *Casa din Cişmigiu,* o clădire veche, pusă la dispoziţia lui de primăria oraşului Bucureşti; *Şcoala superioară de arte şi meserii* din str. Polizu, unde dispunea de o magazie încăpătoare (aci îşi făcuse depozitul principal, fiind aproape de Gara de Nord) şi *o cameră* la subsol în strada Occidentului.

Înainte de a porni spre Transilvania, Cârţan venea la unul dintre depozite, alegea cărţile de care avea nevoie şi le aşeza în trei saci. Doi saci erau legaţi, cap la cap, în formă de desagă — pe care o lua pe umeri — iar al treilea sac îl purta sub braţ. Pleca cu bagajul la Gara de Nord, de unde lua trenul spre Predeal. (Pentru călătoria pe calea ferată dispunea de un carnet cu o sută de bilete gratuite).

Cobora la Sinaia, la Azuga sau la Busteni, localităţi din care începea să urce apoi cu cei trei saci, pe potecile munţilor. Cînd pantele trebuiau luate în piept,

Cârțan urca sacii pe rînd, făcînd în felul acesta de cîte trei ori drumul.

Uneori, la căratul sacilor îl ajutau grănicerii români sau ciobanii. I. Vodă, din Cîrțișoara, povestește: „Eram cioban în munte. Într-o seară, stam de vorbă cu ceilalți ciobani în jurul focului din stînă. Ne-am pomenit cu Badea Cârțan, cu nelipsiții lui desagi, că intră în stînă. Bună seara, fraților! Apoi, trudit, a pus sacii jos, a scos din șerpar năframa și și-a șters fața". Cârțan le-a spus că vine din București, dar călătorește mai ales noaptea, ca să se ferească de jandarmi. Nici n-a terminat bine vorba că în stînă au tăbărît patru jandarmi, care l-au legat fedeleș și au pornit cu el spre Arpașul de Jos, pentru „cercetări".

Dar nici bătaia, nici arestul, nici „poprirea" cărților nu-l speriau pe George Cârțan. Îi confiscau cărțile? Nu-i nimic, ne dau ei, frații, altele. Așa i-a zis-o și primului-ministru Ștefan Tisza!

Într-una din nenumăratele sale peregrinări, Badea Cârțan s-a abătut și pe la casa primarului Tămaș Avisalom Cornea, din Ileni. A desfăcut desaga și a scos două cromolitografii lucrate de profesorul Răsmeriță, din Turnu Severin. Una din ele înfățișa chipul lui *Ștefan cel Mare*, avînd împrejur scene din luptele de la Baia, Podul Înalt și Codrul Cosminului, cu următorul text: *„Legea, neamul și moșia orișicînd va fi nevoie cu viața s-apărăm, cum făceau străbunii!"* Cealaltă cromolitografie îl arăta pe *Mihai Viteazul* și scene din bătăliile

de la Călugăreni şi de la Şelimbăr şi cuprindea îndemnul : *„Visul românimei domnul să împlinească, fraţi romîni sub alte neamuri să nu se mai găsească"*.*

Primarul a privit lung tablourile, a citit şi recitit scrisul de pe ele ; ochii i s-au umezit. Şi-a chemat copiii (avea cinci, între trei şi opt ani) şi le-a spus : „Uitaţi-vă aici. Aceştia sînt Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul, gloria poporului român. Să fiţi vrednici de ei, să învăţaţi la şcoală istoria neamului nostru. Cînd veţi fi mari, se va îndeplini porunca lui Mihai : *„români sub alte neamuri să nu se mai găsească"*.

A doua zi, în casa primarului, fruntaşii satului au hotărît să rezolve problema localului de şcoală. Oamenii vor face cărămizi, vor aduce lemne din pădure şi fiecare familie va contribui cu suma de 120 coroane. Peste cîţiva ani, comuna Ileni se mîndrea cu unul din cele mai frumoase localuri de şcoală, dispunînd de patru săli de învăţămînt.

Să urmărim, în continuare pe Badea Cârţan — „unchiaşul cel sfătos" — prietenul copiilor, în munca lui de strîngerea manualelor şcolare.

Să poposim în cartea *Liceului Sf. Sava* din Bucureşti, în ziua de 10 iunie 1904. E recreaţie. Curtea freamătă de glasurile şi ghiduşiile copiilor. Elevii l-au recunoscut de cum a intrat pe poartă. Se strîng ciorchine

* Tablourile se află în prezent în proprietatea lui Toma Cornea şi a lui Romulus Metea, muncitori la Combinatul chimic din Făgăraş.

în jurul lui. De la geamul cancelariei, profesorii privesc scena din curte. Ştiu că Badea Cârţan a venit să strîngă manuale pentru „ardeleni".

— Am venit după cărţi, dragii mei, se adresează Cârţan elevilor. Dar numai de la cei care au trecut clasa ; de la repetenţi nu iau, că trebuie să le mai tocească un an. Aţi trecut clasa ?

— Da, bade ! răspunde un cor de voci tinereşti.

— Da ? Istoria neamului aţi învăţat-o ?

De astă dată răspund mai puţini, ştiu că „badea" îi pune la examen.

— Atunci să-mi spuneţi : Ce scrie Dio Cassiu despre Decebal ?

Prinşi la strîmtoare, elevii nu ştiu ce să răspundă.

— Să vă spun eu, că am învăţat pe dinafară. Şi Cârţan redă întocmai, din memorie, pasajul respectiv, apoi încheie : Nu-i bai, copii ! Cînd ajungeţi studenţi are grijă domnul Iorga să vă înveţe.

— Bade, interveni un prichindel, am cărţi acasă, cum ţi la dau ?

— Dai adresa şi vin după ele. Nu mă ruşinez să strîng cărţi ; le dau copiilor care n-au.

— Găseşti strada Puţul cu Apă Rece ?

— Am găsit eu Columna lui Traian, dar strada ta. Aud c-a sunat clopoţelul, vă cheamă în clase. Vă las cu bine.

Scene asemănătoare aveau loc şi la *Liceul internat din Iaşi* şi la *Liceul din Blaj* cînd trecea pe acolo Badea Cârţan.

Iată-l, de pildă, la Blaj. Cîteva sute de elevi și de studenți fac cerc în jurul lui Badea Cârțan.

— Parcă am fost așteptat ?

— Din Sibiu ni s-a spus că ești în drum spre „Mica Romă" !

— Bine ai zis. Blajul e Roma cea mică, ea ne adapă de la izvorul latinității. Fiți mîndri ; aici au trăit marii dascăli ai neamului : Timotei Cipariu, Samuil Micu, Petru Maior, Gheorghe Șincai... Umbrele lor sînt pe sălile liceului vostru... Cum stați cu învățătura ?

— Bine, bade !

— Să vedem : Ce-i mai tare, piatra sau apa ?

— Piatra, zise un elev.

— Apa, spuse un altul.

— Aflați de la mine că apa e mai tare ca piatra. Apa roade piatra, o face praf. Românii-s apa care va roade stînca asupririlor, o va face țăndări. Atunci vom fi tari ca pe timpul lui Decebal și Mihai... dar ia spuneți : de Mihai, ce știți ?

— A făcut unirea în ... 1618, se-ncumetă unul din a patra.

— Bravo ! Ai încurcat doar anul. Anul e 1600. Se vede că nu ai citit pe Bălcescu.

— Nu-l avem, ziseră în cor elevii !

— Iaca, l-am adus eu. Să-l citiți pe rînd că n-am pentru fiecare. Dar să știți de la mine, într-o pildă, că Mihai a strîns la un loc turma răzlețită de lupii vremurilor vitrege... Românii i-au ridicat un monument la

București ; e drept, unul mic, modest.. *Ascultați la mine, copii : vine vremea să-i facem un monument măreț la Alba Iulia.* *

Badea Cârțan era atît de convins de nevoia imperioasă a cărții românești pentru luminarea elevilor români din Transilvania, încît uneori pierdea din vedere îngrădirile puse, în această privință, de stăpînirea habsburgică. De pildă, într-o dimineață, învățătorul Trandafir Dragomir, din Oprea Cîrțișoara, se pomeni în clasă cu Badea Cârțan, care fără nici o introducere, deșertă doi saci cu cărți, după care se adresă copiilor : „*V-am adus cărți adevărate,* de-acum numai din astea să învățați !"

— Ce faci, bade ! ? zise dascălul înspăimîntat ; află jandarmii și ne închid școala.

Supărat, Cârțan a strîns cărțile în saci și a plecat.

Seara, i-a bătut la ușă dascălul, arătîndu-i primejdia de a împărți cărțile ziua, în văzul lumii. Ele se dau noaptea, de la om la om, de la copil la copil.

— Ai uitat ce-ai pățit cu cele aduse de la Roma ? Nu le-au ars, n-ai fost bătut ? Doar nu vrei să ne închidă școala ?

— Doamne păzește !

Omul s-a lămurit.

* Cuvintele lui Cârțan s-au împlinit în decembrie 1968, cînd, cu ocazia sărbătoririi semicentenarului Unirii din 1918 a fost dezvelit la Alba Iulia monumentul lui Mihai Viteazul, sculptat de maestrul Oscar Han.

PATRIOTUL

Căutînd să desprindă adevărata semnificație a vieții pline de dăruire închinate de George Cârțan idealurilor poporului român, marele savant Nicolae Iorga exprimă această dreaptă judecată: „După urma lui va rămîne aceasta: credința sălbatică pe care un țăran a avut-o pentru visurile cărturarilor din vremea lui și nemărginita-i evlavie pentru cartea în care vedea numai mîndrie și lumină".

N-a fost întîmplător faptul că Badea Cârțan s-a bucurat de-a lungul vieții de stima și prietenia unui mare număr de oameni de valoare: istorici, scriitori, oameni politici și de cultură, pe cari i-a cucerit prin simplitate, sinceritate, înțelepciune dar mai ales prin patriotismul pe care-l punea în fiecare acțiune a lui, în strădania sa pentru culturalizarea maselor.

Contemporanii săi n-au putut rămîne nepăsători față de efortul depus de el în opera de răspîndire a cărții dintr-o parte în alta a Carpaților — dovedindu-se un adevărat maniac al acestei periculoase îndeletniciri.

Am amintit că primii dascăli de istorie ai lui Badea Cârțan au fost V. A. Urechia și Grigore Tocilescu, dar

nu trebuie să uităm nici pe Nicolae Iorga, față de care George Cârțan a nutrit o admirație fără margini.

Deși tînăr pe atunci, Iorga se impusese prin erudiția și pasiunea lui pentru cauza atît de scumpă poporului nostru : unirea tuturor românilor într-o singură țară. Ușa casei lui era totdeauna deschisă pentru transilvăneni, care căutau la marele cărturar un cuvînt de îmbărbătare, un sprijin.

Într-o zi, la ușa lui a bătut și Badea Cârțan. Venise să ceară ceva cărți pentru „ardeleni".

— Nu știu ce să-ți dau, bade ! Pesemne n-ai noroc, zise profesorul. Se uită prin biblioteca lui uriașă, dar nu știa de ce s-ar putea lipsi (majoritatea cărților sale se afla în altă parte), dar Cârțan nu era omul care să se dea bătut cu una cu două.

— Văd, domnule profesor, că aveți cărți peste tot : în rafturile care umplu pereții, pe mese, pe podele, de nu te poți mișca de ele...

Iorga nu l-a lăsat să plece cu desaga goală.

În trecerile sale prin Sinaia, George Cârțan a fost, nu rareori, oaspetele generalului Manolescu, primarul orașului. Soția generalului povestește : „Cârțan venea adesea în casa noastră și stătea cu soțul meu ceasuri întregi. Ce discutau : istorie, vorbe pline de înflăcărare. Cînd venea în preajma lui sf. Petru (29 iunie — n.n.),

știam că vine pentru mine : să primească cărțile copiilor mei, să le ducă în Transilvania".

Se pare că printre marile misiuni pe care le-a îndeplinit George Cârțan se numără și aceea de a asigura legătura între conducătorii politici din București și fruntașii Partidului Național din Austro-Ungaria, transmițându-le acestora din urmă mesaje, comunicări, ajutoare în bani și cărți pentru sprijinirea luptei naționale. Nu întîmplător, în raportul înaintat la 20 martie 1905 primului ministru Ștefan Tisza, Huszar Antal preciza, în legătură cu rezultatul anchetei asupra stocului de cărți confiscate de la Badea Cârțan : „În afară de cărțile menționate mai înainte, potrivit înțelegerii verbale avute cu procurorul regesc din Brașov, am împachetat și corpurile delicte privind pe Cârțan George, deoarece aceste corpuri delicte vor servi ca produsele de presă ce nu se vor putea distruge pe cale juridică, să poată fi nimicite pe cale administrativă — *întrucît este în afară de orice îndoială că numitul individ a stat în serviciul Comitetului Central al Asociației pentru literatura și cultura poporului român cu scopul ca bibliotecile românești din patrie* (Transilvania — n.n.), *în curs de organizare, să fie aprovizionate cu cărți și cu alte lucrări necesare*".

Fără îndoială că în arhivele care păstrează documentele poliției secrete austro-ungare se găsesc multe dovezi

privind rolul şi misiunile lui Badea Cârţan, considerat de această instituţie ca un foarte periculos „iredentist" român.

Activitatea desfăşurată de Badea Cârţan i-a adus multe simpatii şi chiar prietenii din partea unor oameni de seamă cum au fost : George Coşbuc, Ştefan O. Iosif, Aurel Vlaicu, Octavian Goga, Alexandru Vlahuţă, Ion Luca Caragiale, Constantin Mille, Sextil Puşcariu, Duiliu Zamfirescu, dr. Ion Raţiu, dr. Vasile Lucaci şi mulţi alţii.

REPRESIUNEA

Acţiunea de răspîndire a cărţilor şi tipăriturilor româneşti între hotarele imperiului habsburgic era interzisă ; cărţile erau confiscate şi arse, iar cei care le răspîndeau, sancţionaţi.

Încă din anul 1895, Ministerul de Interne din Budapesta a aprobat prefecturii din Braşov să angajeze agenţi secreţi destoinici, care să supravegheze şi să împiedice traficul de ziare şi cărţi româneşti prin punctul de frontieră Predeal.

Şeful poliţiei din Predeal ţinea legătură directă cu Ministerul de Interne, raportîndu-i orice mişcare prin punctul de frontieră respectiv, şi era împuternicit să reţină pe oricine ar fi încercat să treacă peste graniţă astfel de materiale.

În perioada anilor 1895—1910, Badea Cârţan a fost arestat în mai multe rînduri, la acest punct de frontieră sau în apropierea lui, iar mai tîrziu, s-a pornit împotriva lui un proces penal încheiat prin condamnarea sa ; cărţile, strînse cu atîta trudă şi cărate cu spatele peste munţi, au fost arse.

Redăm cîteva din tribulaţiile prin care a trecut patriotul român : la 16 iulie 1895 Cârţan a fost ridicat de

jandarmi de la locuința sa și purtat, legat, pînă la Făgăraș ; după patru zile i-au dat drumul, reținîndu-i însă cărțile. La 20 aprilie 1896, doi jandarmi i-au confiscat cărțile și fotografiile aduse de la Roma. La 2 aprilie și 16 septembrie 1903, organele polițienești din Brașov au intrat în locuința lui George Cârțan, în lipsa acestuia, spărgînd ușa, și i-au ridicat toate cărțile, revistele și materialele. La 15 septembrie 1903, căpitanul poliției din Brașov l-a arestat și l-a condamnat la două luni închisoare, confiscînd și cărțile aflate asupra lui. Ieșit din închisoare, Cârțan s-a plîns autorităților împotriva acestei măsuri arbitrare. Rezultatul ? A fost pedepsit cu o nouă lună de închisoare.

Îngrijorat de activitatea „subversivă" desfășurată de George Cârțan, Ministerul de Interne austro-ungar a numit o comisie specială, alcătuită din funcționari superiori, care să facă „controlul cărților confiscate încă în anul 1903 de la G. Cârțan din Oprea Cîrțișoara și depozitate în clădirea poliției din Brașov ; să stabilească care cărți sînt „oprite sau de oprit a intra și circula în cuprinsul monarhiei" ; apoi să controleze cărțile confiscate mai recent, de la zisul individ în cursul anului și depozitate la Parchetul din Brașov, aflate în număr de 30 000—40 000 exemplare".

Activitatea comisiei a durat doi ani : de la 15 septembrie 1903 pînă la 15 octombrie 1905. În raportul înaintat primului ministru de către șeful comisiei se arată că la „căpitănia orașului Brașov" se află depozi-

tate un număr de 76 621 „tipărituri" confiscate de la George Cârțan, dintre care 268 „cu conținut instigator" *.

Deși aceste tipărituri reprezentau numai o parte din materialul răspîndit sau depozitat de Cârțan, numărul lor ne permite să ne facem o idee despre uriașa activitate desfășurată de-a lungul anilor de patriotul din Oprea Cîrțișoara.

În anul 1905, comisariatele de frontieră din zonele Predeal, Brașov, Turnu Roșu și Sibiu au primit sarcina expresă să supravegheze îndeaproape pe Cârțan și să-l împiedice să introducă tipărituri românești în Transilvania și Banat.

La 13 aprilie 1907, Ministerul de interne a dat dispoziții Prefecturii din Brașov să ia măsuri ca toate cărțile confiscate de la George Cârțan să fie arse, „fără a atrage atenția opiniei publice".

* Dintre cărțile oprite să circule în Transilvania, menționăm: *Manualele de istoria românilor*, scrise pentru elevi sau popor, de A. D. Xenopol, N. Iorga și alții; *Scrierile istorice* privind pe Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Horia, Cloșca și Crișan; operele lui N. Bălcescu: *Puterea armată și arta militară la români*, *Mișcarea românilor din Ardeal din 1848*, *Istoria românilor subt Mihai Vodă Viteazul*; *Revoluția lui Horia*, de N. Densușianu; *Neamul românesc în Ardeal și Țara ungurească*, de N. Iorga; *Cîntarea României*, de Alecu Russo; *Istoria românilor din Dacia Traiană* de A. D. Xenopol; *Manifestul comunist*; *Ce vor socialiștii români*; *Dezrobirea muncitorilor*; *Socialismul și intelectualii* și altele.

La 4 iunie 1907, căpitanul poliției din Brașov a raportat prefecturii: „La ordinul dvs nr. 17/1907, din 2 mai, raportez că am transportat și ars cărțile și imprimatele aflătoare la Oficiul meu și în parte la Parchet" *.

* Inventarul cărților confiscate și arse se găsește la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (Ms. Nr. 4709), avînd titlul (în limba maghiară) „*Arătare a cărților în limbile română, maghiară, italiană, franceză și latină găsite la percheziția făcută în casa lui George Cârțan, precum și a foilor volante și alte produse de tipar aflate împreună*".

Inventarul cuprinde trei părți: *prima* (Brașov, 16 aprilie 1904) însumînd 4 426 titluri de cărți, în 41 172 exemplare; *a doua* (10 mai 1904), cu 239 titluri, în 4 629 exemplare și *a treia* cu 193 titluri, în 621 exemplare.

„Stocul de cărți al ciobanului din Cîrțișoara — menționează V. Curticăpeanu — a fost dovada grăitoare a muncii sale intense și pasionate. Numărul mare de cărți trezește admirație prin varietatea lor, iar cunoașterea mai amănunțită trezește uimire. Cantitatea cărților poate fi asemănată cu o librărie sau bibliotecă obișnuită în zilele noastre".

PROCESUL

După executarea celor două condamnări, autoritățile represive din Brașov au constatat, cu surprindere, că Badea Cârțan își continuă munca lui patriotică, că închisoarea nu l-a speriat. Atunci autoritățile au hotărît să treacă la noi măsuri. Cârțan a fost trimis în judecată, fiind acuzat de agitație împotriva statului și de răspîndirea de cărți interzise, fapte incrimanate și pedepsite de codul penal.

În ziua procesului, au fost luate măsuri severe de pază ; în sala de dezbateri nu se putea intra decît cu bilet special. Judecata se desfășura cu ușile închise.

În fața completului de judecată, Cârțan stătea drept, semeț. Răspundea la întrebări scurt și hotărît.

— Ai auzit de ce ești trimis în judecată ? l-a întrebat președintele. Ești vinovat ? Ai apărător ?

— N-am nevoie, mă apăr singur !

Ia cuvîntul procurorul :

— Actul de acuzare precizează, pe baza rapoartelor poliției și ale jandarmilor, că agiți poporul, că vorbești de unirea tuturor românilor, că ai îndrăznit chiar să te exprimi în chip necuviincios la adresa luminatului nostru împărat.

— Aşa-i, e drept, domnule procuror.

Preşedintele, adresîndu-se grefierului :

— Notează că acuzatul recunoaşte că vorbeşte fără respectul cuvenit feţelor împărăteşti, împotriva Măriei sale împăratul şi regele nostru. Apoi, adresîndu-se asesorului :

— Ce vremuri, colega. Ciobanul face pe istoricul. În loc să-şi vadă de oi, face agitaţie împotriva împăratului.

Preşedintele i se adresează lui Cârţan :

— De ce ai adus cărţi din Bucureşti ? Nu ştii că e oprit de lege ?

— Dacă nu mi-au dat otorizaţie ? Doi ani m-au purtat cu vorba. Domnul ministru Perczel mi-a zis, cînd am fost la el în Peşta : du-te, omule, acasă şi cînd ajungi în Făgăraş, soseşte şi otorizaţia. Dar n-a sosit nici azi.

— Lasă astea, nu eşti chemat tu să judeci pe miniştri... De ce ai dat oamenilor cărţi oprite de lege ?

— Ca să cunoască trecutul neamului lor, să-şi cunoască drepturile ! Asta-i crimă, domnule judeţ ? Crimă au făcut jandarmii care mi-au ars cărţile, avutul meu.

Preşedintele enervat :

— Le-au ars pentru că sînt oprite de lege !

— Nu-i bai d-aia ! Îmi dau fraţii mei altele !

— Vezi, de-aia te trimitem la temniţă, să te înveţi minte să nu mai aduci cărţi, să nu mai faci agitaţie, să nu mai mergi cu pîra la cabinetul împăratului la Viena.

— Nici nu mai merg altul. M-am convins că nu face nici o dreptate. A sosit vremea să ne-o facem singuri. Bălcescu a spus: *„nu aşteptaţi dreptate de la împăraţi!"*

— Ce mai ai de spus în apărarea ta?

— Oamenii noştri trăiesc ca animalele, cu ceafa plecată sub ciomag. Ei n-au lumină, n-au cultură, n-au şcoli, nu-şi cunosc drepturile, pentru că n-au cărţi; organele administrative ne asupresc la fiecare pas. Am adus la oameni cărţi ca să se lumineze. Asta-i crimă? Eu cred că nu! Crimă fac cei care ne ard cărţile şi ne asupresc! Nu mai am nimic de zis. În ţara asta dreptatea-i de partea asupritorilor. Va veni odată şi ziua dreptăţii!

După o scurtă deliberare, s-a citit sentinţa:

„Cîrţan George, de 56 ani, cioban din Oprea Cîrţişoara, se condamnă la un an temniţă grea, pentru delictul de agitaţie împotriva statului şi răspîndirea de cărţi interzise..."

RĂFUIALA

Din cele douăsprezece luni de temniță la care fusese condamnat, Badea Cârțan n-a făcut decît șase. Fruntașii politici români au intervenit pentru el și împăratul Franz-Iosif l-a grațiat.

În toamna anului 1906, părăsind închisoarea din Brașov, Cârțan a plecat la București ca să „răsufle“, să prindă noi puteri — asemenea legendarului Anteu.

Dar de astă dată el găsea în Muntenia și Moldova o altă stare de lucruri. Cutreierînd orașele și satele întîlnea pretutindeni îngrijorare iar, mai ales la sate, sărăcie și suferințe.

În aer se simțea vîntul răsmeriței provocate de sărăcia și suferințele maselor țărănești, năpăstuite de moșieri. Nicolae Iorga dăduse semnalul scriind : „Numai proștii și ticăloșii pot tăgădui astăzi suferințele și drepturile țăranilor și chemarea ce o au în această țară“. El arăta că trebuie să se dea neapărat țăranilor *„pămînt, carte și drepturi, toate trei cît se poate mai repede, cu înțelepciune, fără zăbavă“*.

Problema era simplă : țăranii cereau o parte din pămîntul pe care roboteau, al cărui rod intra în hamba-

rele boierilor și arendașilor, în vreme ce ei răbdau de foame.

Cu simțul lui țărănesc, George Cârțan presimțea că focul se va aprinde în nordul Moldovei, unde sărăcia și exploatarea erau și mai crunte.

S-a hotărît să plece la Iași, unde a sosit la 30 ianuarie 1907.

Protipendada orașului, în frunte cu mitropolitul Partenie și cu ministrul Alecu Bădărău, se găseau la serbarea și banchetul ce se țineau la Seminarul Veniamin Costache.

Badea Cârțan s-a strecurat în sală și, văzînd voia bună a celor prezenți și masa plină de bunătăți, și-a zis, cu sufletul îndurerat: „Aștia petrec și țăranii mor de foame".

Serbarea fiind terminată, boierii și invitații, înveliți în blănuri, s-au îndreptat spre ieșire. Abia atunci l-au descoperit pe Cârțan, la ușă.

— Uite pe Badea Cârțan! zise vesel mitropolitul.

— Bună ziua Prea sfințite și înalților domni!

— De ce n-ai intrat la serbare, bade?

— Asta nu-i bai, răspunse, mohorît, Cârțan. Dar fiindcă s-a gătat serbarea, de nu-i cu supărare, aș pune o întrebare; aștept răspuns pe loc, de la cinstitele fețe.

— Să auzim!... să auzim!, zise vesel primarul.

— Să-mi răspundeți: *Ce-i trebuie cuiva ca să facă gard?*

— Apăi, bade, zise Alecu Bădărău, dacă faci gard de nuiele, trebuie pari și nuiele. Dacă faci zăplaz, trebuie bulumaci, scînduri și cuie.

— Nu-i destul, domnule ministru!

Alte și alte răspunsuri curseră din partea celor prezenți. Dar la fiecare, semnul din cap al ciobanului arată că n-au nimerit.

Mitropolitul, ca să pună capăt, zise grav:

— Ai dreptate, Cârțane, cine să-l facă, dacă nu meșterul?

— Să iertați, răspunsul e simplu: *ca să faci gard e nevoie de pămînt!*

Unii au început să rîdă. Credeau că e vorba de o cimilitură. De astă dată însă Cârțan nu mai glumea. Săgetînd cu privirea pe cei din jurul lui, zise:

— *Fără pămînt gardul stă în vînt!* Țărănimea e pămîntul, statul e gardul, care, oricît de frumos e vopsit, se năruie dacă nu-i sprijinit în pămînt. La ce-i bun gardul fără pămînt? Dați pămînt țăranilor, domnule ministru, că se năruie gardul! Apoi Cârțan salută, ridicîndu-și din cap căciula lui mițoasă, și se făcu nevăzut.

Peste două luni, la capătul lui martie, au pornit răscoalele țărănești. „Gardul" cu palamacii putrezi se năruia sub năvala revoltei țărănești. Din nordul Moldovei, focul s-a întins în Muntenia.

Pentru pămînt și-au pus viața zălog peste 11 000 de țărani, peste satele românești s-au întins jalea, durerea, scrîșnetul din dinți al celor rămași să-și plîngă eroii.

George Cârțan s-a înapoiat în Transilvania cu sufletul întristat. După această baie de sînge prin care treceseră țăranii, a rupt orice legătură cu oamenii politici care patronaseră represiunea.

SFÎRŞITUL

Ca urmare a promulgării legii şcolare „Apponyi", în anul 1907, măsurile de oprimare privind naţionalităţile conlocuitoare din cuprinsul monarhiei austro-ungare s-au înăsprit. Autorităţile căutau tot felul de pretexte pentru închiderea şcolilor confesionale (care aveau un anumit grad de autonomie) şi înlocuirea lor cu şcoli comunale, în care învăţămîntul era controlat de stat.

În lupta dusă împotriva asupririi habsburgice, presa românească din Transilvania şi Banat, în special cea socialistă, desfăşura o acţiune intensă pentru întărirea conştiinţei naţionale. De aceea, între tipăriturile răspîndite de Badea Cârţan, ziarele ocupau un loc însemnat. Astfel, printre materialele confiscate din depozitele sale figurează gazetele „Tribuna" (Sibiu), în 872 exemplare ; „Tribuna Poporului" (Arad), în 3 393 exemplare ; „Foaia Poporului" (Sibiu), în 2 070 exemplare ; „Dreptatea" (Timişoara), în 2 036 exemplare ; „Poporul Român" (Budapesta), în 162 exemplare ; apoi ziarele : „La Revolte" (Paris) ; „Avanti", „Giornale Socialista", „La Riforma", „La tribuna", „Il popolo romano" (Roma), pe care le răspîndea printre intelectuali. De asemenea, broşuri cu subiecte din viaţa munci-

torilor români ca: *Dezrobirea muncitorilor, Cluburile țărănești, Despre asociațiile rurale, Expunerea socialismului științific și programul socialist* (de Dobrogeanu-Gherea), *Statul viitor și social-democrația* (de Paul Lafargue), *Viața și activitatea lui Nicolae Zubcu-Petrovici* și altele. Aceasta arată că, în ultimii ani de viață, Cârțan a contribuit într-o largă măsură la răspîndirea literaturii progresiste, mai ales după ce a intrat în legătură cu cercurile socialiste din Transilvania.

George Cârțan se apropia de șaizeci de ani.

Viața lui pînă la această vîrstă se poate compara cu aceea a păsărilor cerului, cu deosebirea că acestea aveau totuși un cuib sigur, pe cîtă vreme el n-a avut. Mereu pe drumuri, mai mult flămînd, de multe ori desculț; a dormit pe unde a apucat: pe covorul ierbii, la umbra copacilor, sub cetina brazilor, avînd drept acoperiș cerul și stelele.

În iarna anului 1910 Cârțan a pornit din nou la drum. A luat-o din Bran pe cărările pe care le cunoștea atît de bine. Dar acum, în miez de iarnă, călătoria prezenta destule primejdii. În momentul cînd a trecut crestele munților Făgărașului și se îndrepta, pe drumul cel mai scurt, spre Poiana Bîlii, drumețul a fost prins de un viscol puternic.

Cu toate că era încă ziuă, nu se vedea nici la doi pași. O rafală de vînt l-a doborît pe Cârțan în zăpadă. În acest timp de pe creastă s-a auzit un zgomot asurzi-

tor și un munte de zăpadă s-a prăvălit peste călător. Dar el lupta din răsputeri cu stihiile naturii. Cît a durat aceasta ? Nu-și dădea seama. Cu eforturi uriașe Cârțan a reușit să scape din capcana de zăpadă și să se tîrască pînă în sat. Cînd l-au văzut ai lui, s-au speriat. L-au dezbrăcat numaidecît și l-au așezat în pat.

Săptămîni în șir, ziua și noaptea, frații și nepoții nu s-au mișcat de lîngă patul lui. În timpul acesta au venit să-l vadă oamenii din sat, prietenii săi din copilărie, tovarășii de ciobănie. În omul care se lupta cu moartea nu mai recunoșteau pe voinicul care ținuse piept jandarmilor, închisorilor și munților. Omul care le insufla totdeauna numai încredere, era în luptă cu moartea.

În Oprea Cîrțișoara și satele vecine nu era medic. L-a oblojit o babă cu fierturi de buruieni și cu ceaiuri, timp de trei luni.

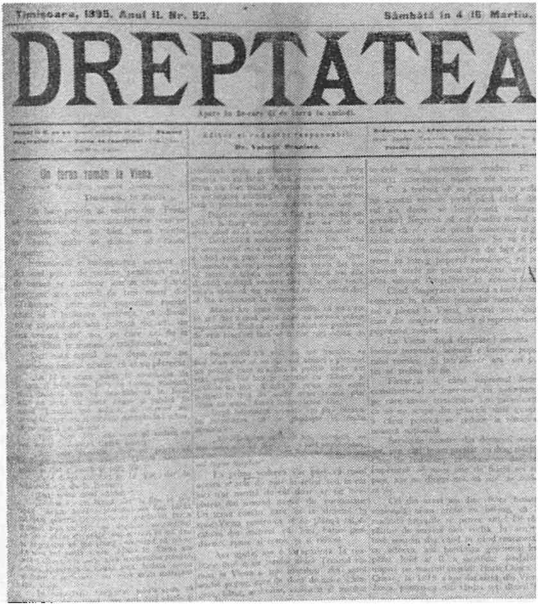
În primăvara anului 1911 George Cârțan s-a ridicat din pat. Simțea că prinde din nou puteri. Ieșea prin grădină, pe cîmp, respira aerul întăritor al brazilor. Din depărtări, munții îl îndemnau iarăși la drumeție...

La sfîrșitul lui iulie 1911 Badea Cârțan a hotărît să plece spre Sinaia. A chemat nepoții, neamurile, prietenii.

— Nicolae, cărțile din celar să le dai dascălului Udriște. Să-i spui că atîta vreme cît mă țin picioarele, copiii nu vor duce lipsă de manuale, le aduc eu. Oamenii din sat vor avea cărți de citit și gazete. Acum

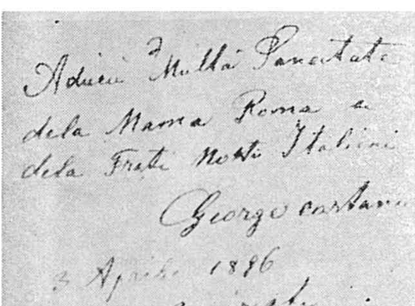

George Cârţan (fotografie din anul 1903).

Timişoara, 1895. Anul II. Nr. 52. Sâmbătă în 4 (16 Martie

DREPTATEA

Articol privitor la George Cârţan,
apărut în ziarul „Dreptatea" nr. 52 1859.

Aducem Multă Sănătate
dela Mama Roma e
dela Frati Nostri Italiani

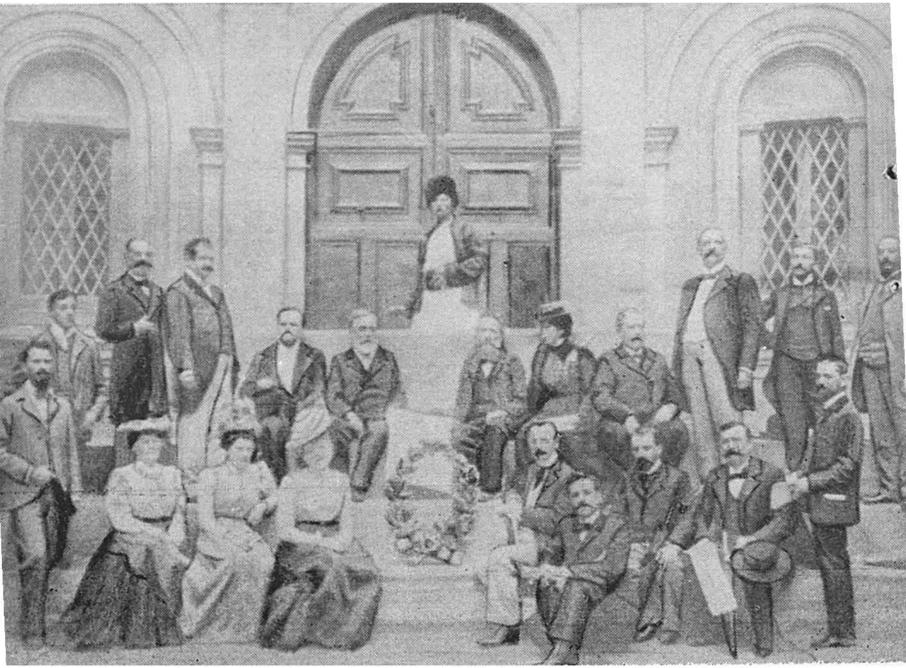
George Cartan

3 Aprile 1896
Bucuresti.

3. Rînduri scrise de George Cârţan la 3 aprilie 1896, după înapoierea din prima sa călătorie la Roma.

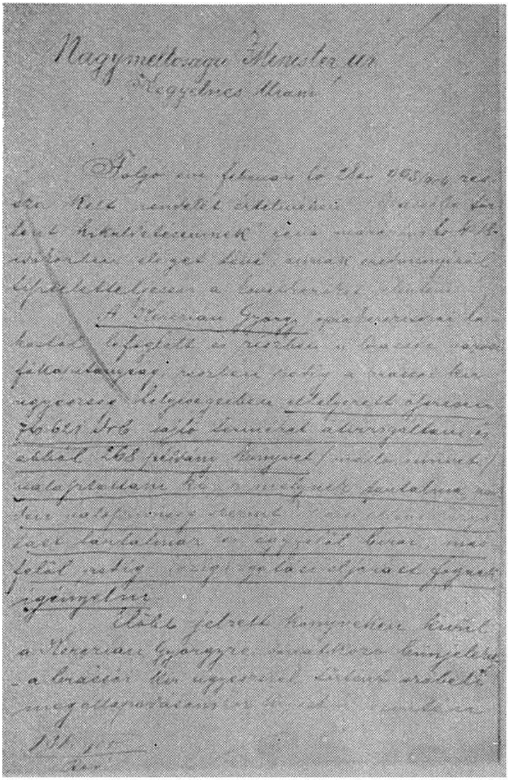
George Cârțan la columna lui Traian (anul 1899).

George Cârţan şi delegaţia română la congresul orientaliştilor, ţinut la Roma în lunile septembrie-octombrie 1899.

Una din numeroasele ilustrate cu chipul lui George Cârţan, tipărite în Bucureşti, care circulau prin ţară în vremea sa.

Nagyméltóságu Miniszter úr
Kegyelmes Uram

Facsimil după raportul înaintat Ministerului de interne austro-ungar de către președintele comisiei de inventarierea cărților și tipăriturilor confiscate de la George Cârțan. Se arată că e vorba de 76 621 cărți și felurite tipărituri, dintre care 268 cu conținut ce „provoacă agitație contra statului".

A murit Cârțan!

Popularul «Badea Cârțan» a murit la Poiana Țapului în România.

Badea Cârțan se află în ultimul timp la Sinaia, unde s'a îmbolnăvit. Om cu ideile lui proprii, el n'a voit să între în spital unde s'ar fi lecuit, și atunci d-l Lahovâry, fostul ministru al României la Roma, i-a oferit o odae la Poiana Țapului pentru a-și căută de sănătate.

Aci însă badea Cârțan s'a stins și cu el dispare o figură caracteristică, cunoscută din vedere sau din auzite în toate colțurile locuite de români.

Badea Cârțan a fost un idealist în felul lui, un om care își iubià cu patimă mândru de originea lui romană.

Sentimentul acesta de mândrie erà așà de desvoltat la el, încât n'a avut liniște sufletească până n'a putut să vadă cu ochii lui pe «Maica Roma cea bătrână», să calce pe pământul leagănului neamului seu.

Ce bucurie trebue să fi simțit Cârțan, când după o grea călătorie pe jos, a ajuns acolo unde îl îndemnă tot sufletul lui de idealist, e lesne de înțeles. Și e lesne de înțeles și ce mândru trebue să fi fost când, în portul lui țărănesc, cu ițari și opinci, a stat la Columna lui Traian, alături de «frați» de ai lui, persoane de seamă din societatea italiană.

Pe de altă parte, badea Cârțan a adus și foloase românilor, atât cât erà în puterea lui. El mergeà «în țeară» — adecă în România, își umpleà dăsaga cu cărți folositoare, cari să ție însuflețit spiritul național, și le respândeà apoi printre românii din Ungaria.

Acum badea Cârțan a încheiat pribegiile lui, și într'o localitate din cele mai frumoase ale patriei mume, el a închis ochii pentru vecie.

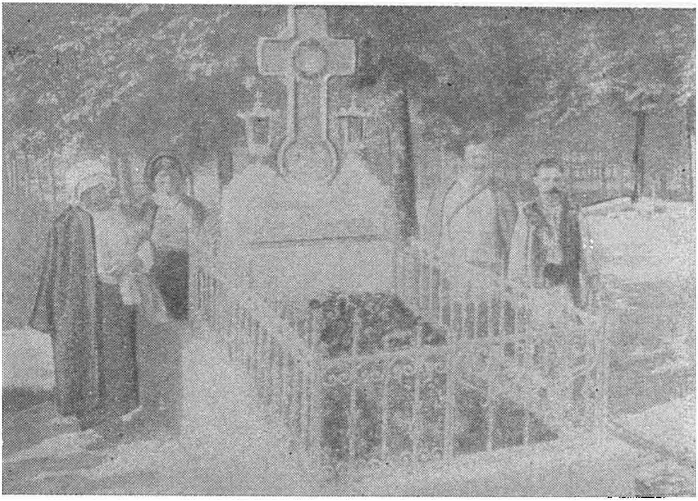
Corpul lui Cârțan a fost adus din Poiana Țapului la Sinaia, unde va fi înmormântat cu cheltuelile comunei, el neavând nici domiciliu nici rude.

Să odihnești în pace, bade Cârțan!

Articol apărut în ziarul „Drapelul" (din Lugoj) nr. 91, din 26 august 1911, cu ocazia morții lui George Cârțan.

Delegație a Frontului Plugarilor, în frunte cu dr. Petru Groza, vizitînd mormîntul lui George Cârțan de la Sinaia.

Rude apropiate ale lui Badea Cârţan (fratele său Avram, sora sa Maria şi cumnata sa Ana), la mormîntul său (31 august 1913).

NOTA SU BADEA CARTAN

Badea Cârțan è una figura caratteristica della recente storia romena. Nato nel 1849 da una famiglia di contadini, in un villaggio di montagna, Cârțișoara, della Transilvania romena allora soggetta all'Ungheria, con l'iniziale ed elementare aiuto di un compagno riuscì, nei lunghi ozi concessigli dal suo mestiere di pastore, ad apprendere a leggere ed a formarsi una sua caratteristica cultura. Un antico orgoglio ed una volontà di indipendenza lo stimolavano a conoscere la storia del suo popolo e di quelli che di esso stavano all'origine: i daci ed i romani, e soprattutto di questi ultimi, come per la scoperta di una nobiltà d'origine che poneva i romeni in una posizione di prestigio di fronte agli attuali dominatori. Ben presto, stimolato dalle sue letture e dal sentimento patriottico per esse confermatosi, attraversati a piedi i Carpazi, si spinse sino a Bucarest, capitale del regno di Romania di recente costituitosi, per cercarvi delle vive testimonianze di quelle che erano le sue vaghe aspirazioni. Là ebbe la ventura di avvicinare lo storico V. A. Ureche, che di un subito gli dimostrò stima e simpatia e, attraverso lui, altri studiosi, come G. Tocilescu e N. Iorga, con i quali si intrattenne in lunghe conversazioni e discussioni. Da tutti ebbe libri, indicazioni ed aiuto; e così, naturalmente, iniziò quella che d'ora in poi costituirà la sua attività principale, cioè di umile propagatore della cultura romena tra i romeni di Transilvania. Per questa sua propaganda, che infine si risolveva in una azione di rivendicazioni politiche per arrivare all'indipendenza dall'Impero austroungarico, ebbe a soffrire persecuzioni e prigionia.

Nel frattempo non smetteva le letture: soprattutto lo appassionava la storia di Roma di Tito Livio nella traduzione romena; così, per quella che considerava la sua prima patria, giunse a sentire una prepotente nostalgia, tanto che, pure sprovvisto di ogni aiuto o valida scorta, decise di recarsi a Roma a piedi, in pellegrinaggio di affetto, come per un ritorno alle proprie più lontane origini. Intraprese il lungo viaggio, durato quarantatré giorni, per Budapest e Vienna, nel gennaio del 1896, ed a Roma, dopo qualche prima peripezia, fu accolto con simpatia e stupita considerazione, sia dalle autorità della Legazione romena che da quelle

Pagini dintr-un eseu semnat de Silvio Guarnieri publicat

a lui ci dobbiamo riferire, non vengano stimolate la nostra pigrizia o la nostra rassegnazione a mete troppo facili, ma, coscienti della nostra posizione di uomini di cultura, non desistiamo dalla ricerca e facciamo di ogni conquista intellettuale nostro vivo patrimonio come questo pastore seppe fare.

SILVIO GUARNIERI

◆ *Badea Cârţan, născut la Cârţişoara, în Transilvania care pe vremea aceea făcea parte din Imperiul austro-ungar, este o figură caracteristică de patriot autodidact.*

După ce a învăţat să citească şi să scrie de la un prieten în timpul său liber, pe când era cioban, şi-a format o cultură bazată pe texte, de ex. pe Titus Livius, care i-au confirmat mîndria unei tradiţii vechi şi glorioase de civilizaţie a poporului său, devenind astfel un patriot activ, mai ales în răspîndirea materialelor de propagandă printre românii din regiunea sa. Mereu interesat să cunoască direct faptele care să-i confirme ceea se învăţase din cărţi, s-a îndreptat de mai multe ori pe jos la Roma, ca şi la Paris, în Germania şi pînă la Ierusalim, din aceste călătorii extrăgîndu-şi mîngîiere şi încurajare pentru lucrările sale. Onorat de prietenia celor mai celebri exponenţi români ai culturii şi ai politicii, a fost persecutat, şi, de mai multe ori, arestat de către autorităţile maghiare pentru activitatea sa intensă. S-a stins la Cârţişoara în 1911, exprimîndu-şi pînă pe patul de moarte dorinţa ca România să devină unită şi independentă.

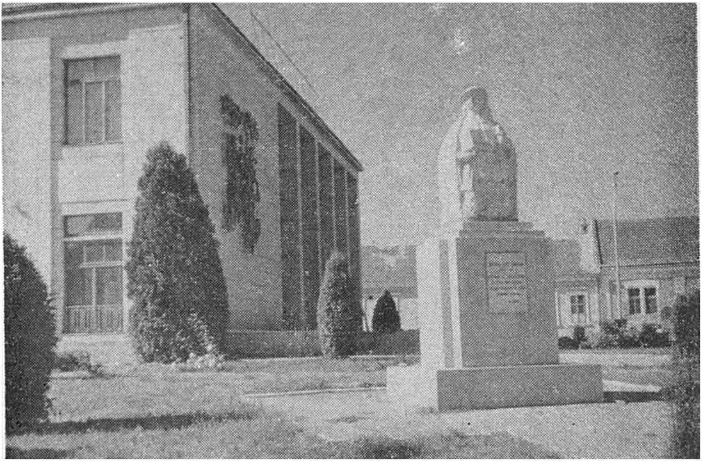
◆ *Badea Cârţan, né à Cârţişoara, en Transylvanie, quand celle-ci faisait partie de l'Empire austro-hongrois, est une figure de patriote autodidacte caractéristique.*

Ayant appris — tandis qu'il était berger — à lire et à écrire grâce à un compagnon, il se fit une culture en lisant des textes qui, comme ceux de Tite-Live, renforçaient son orgueil national en lui confirmant l'antique et glorieuse tradition de civilisation de son propre peuple. Il devint ainsi un patriote actif, surtout en diffusant du matériel de propagande parmi les compatriotes de sa région. Toujours plus désireux d'une connaissance directe qui lui confirmât ce qu'il avait appris dans les livres, il se rendit à plusieurs reprises et à pied, à Rome, puis à Paris, en Allemagne et jusqu'à Jérusalem, retirant de ses voyages réconfort et encouragement pour poursuivre son œuvre. S'honorant de l'amitié des plus illustres représentants de la culture et de la politique de son pays, et son activité s'étant faite plus intense, il fut persécuté et emprisonné à diverses reprises par les autorités hongroises. Il s'éteignit, en 1911, à Cârţişoara, exprimant sur son lit de mort le voeu de son coeur pour une Roumanie unie et indépendante.

◆ *Badea Cârţan, born at Cârţişoara, Transylvania, then member of the Austro-Hungarian Empire, is a typical figure of self-taught patriot. When still a shepherd, he learnt to read and write thanks to a friend; afterwards, he developed his culture by reading texts, like that of Livy, which confirmed his pride of the old and glorious tradition of his people's culture. He books, he went several times to Rome on foot, and then to Paris, to Germany and as far as region. Always longing for a direct information which could confirm what he had learnt in books, he went several times to Rome on foot, and then to Paris, to Germany and as far as Jerusalem, being both comforted and encouraged by such trips in continuing his mission. Honored by the friendship of the most illustrious Rumanian representatives of culture and politics, he was persecuted and repeatedly imprisoned by the Hungarian Authorities because of his more and more intense activity. He died at Cârţişoara in 1911, wishing even on his death-bed that Rumania could be reunited and independent.*

Bibliografia essenziale: O. MEŢEA, *Prin vama Cucului. Viaţa lui Badea Cârţan*, Editura Tineretului, Bucureşti 1968.

în revista „Il Veltro" (din Roma), nr. 1—2/1969.

Bustul lui Badea Cârțan, așezat în fața Casei de cultură din Făgăraș

că m-am făcut bine, plec dincolo, la frați. Nu-mi purtați grijă, vă las cu bine.

Nepoata sa Maria, ca altădată tușa Rașila, i-a pregătit desaga cu rufe și cu de-ale gurii, apoi, ștergîndu-și lacrimile cu năframa, i-a sărutat mîna.

După patru zile de drumeție chinuită (picioarele slăbite îl obligau să facă popasuri dese) Cârțan a ajuns, total epuizat, la Poiana Țapului, unde a fost găzduit la vila doamnei Lahovari, soția ministrului român la Roma. Starea lui Cârțan inspira îngrijorare.

A fost chemat în grabă un medic, dar totul era de prisos. Doborît de o congestie pulmonară, care se declanșase pe drum, Badea Cârțan își trăia ultimele clipe. Medicul nu se putea dumeri cum a fost posibil ca acest om atît de bolnav să străbată munții.

Scriitorul George Mugur i-a privegheat ultimele ceasuri de viață, îmbărbătîndu-l tot timpul.

— Bade George, ești un erou! Ai luptat toată viața ca nimeni altul pentru țara noastră, pentru poporul nostru. Ai pus o temelie pentru ziua de mîine; urmașii nu te vor uita.

Bătrînul i-a strîns recunoscător mîna. Și-a exprimat dorința din urmă:

— Domnule Mugur... să mă îngropați la Sinaia... să fiu aproape de Oprea Cîrțișoara.

În dimineața zilei de 7 august 1911 inima lui Cârțan a încetat să mai bată. Patriotul din Cârțișoara și-a luat

rămas bun pentru totdeauna de la cărţi, de la copii, de la drumeţiile sale fără număr.

În legătură cu acest fapt Nicolae Iorga a scris rînduri mişcătoare. „Badea Cârţan n-o să mai bată la poarta nimănui, cu cererile lui stăruitoare şi cu cimiliturile lui isteţe — arăta savantul român. A avut norocul să moară aici pe pămîntul românesc şi în loc să-şi petreacă ultimele ceasuri în arestul vechilor duşmani, a închis ochii în casa unde-l aşezase mila unei soţii de ministru plenipotenţiar".

Înmormîntarea s-a făcut la cimitirul din Sinaia, cu cheltuiala *Ligii culturale,* în prezenţa a sute de intelectuali şi cetăţeni ai oraşului.

Mai tîrziu s-a ridicat pe mormîntul său, prin ofrandă publică, un monument funerar purtînd inscripţia: „AICI DOARME BADEA CÂRŢAN, VISÎND ÎNTREGIREA NEAMULUI".

La mai puţin de un deceniu de la moartea înflăcăratului patriot, visul său — care era visul întregului nostru popor — şi-a găsit împlinirea.

BIBLIOGRAFIE

Bănuţ, Aurel P. — *Badea Cârţan*, în „Calendarul poporului român", Budapesta, 1906.

Bănuţ, Aurel P. — *Tempi passati*, Bucureşti, 1931.

Bradu, Ion — *Badea Cârţan*, Bucureşti, 1943.

Bucuţa, Emanoil — O *amintire*, în „Revista Colegiului Sf. Sava", 1936.

Budac, Miron şi Budac, Nicolae — *Badea Cârţan, propagandist român*, Bucureşti, 1936.

Constantinescu, Miron, Pascu, Ştefan, Banyai, Ludovic şi Curticăpeanu V. — *Desăvîrşirea unificării statului naţional român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Bucureşti, 1968.

Constantinescu, Miron ş.a. — *Istoria României (compendiu)*, Bucureşti, 1969.

Curticăpeanu, V. — *Răspîndirea şi prohibirea cărţii româneşti în epoca dualismului austro-ungar. Badea Cârţan şi rolul său în cultura românească*, în „Studii, revistă de istorie", nr. 6/1964.

Curticăpeanu, V. — *Badea Cârţan răspînditor de cărţi şi cultură românească*, în „Călăuza bibliotecarului", nr. 11/1964.

Curticăpeanu, V. — *Mişcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Bucureşti, 1968.

Densuşeanu, Nicolae — *Monumente pentru istoria Ţării Făgăraşului*, Bucureşti, 1885.

Georgescu-Tistu, N. — *Un cioban, Badea Cârţan în serviciul unirii românilor*, Bucureşti, 1944.

Graur, Constantin — *Cîţiva inşi*, Bucureşti, 1902.

Iorga, Nicolae — *Un fanatic ţăran al romantismului*, în „Oameni care au fost", Bucureşti, 1967.

Metea, Octavian — *Viaţa de basm a lui Badea Cârţan*, Timişoara, 1939.

Metea, Ootavian — *Prin vama cucului — viaţa lui Badea Cârţan*, Bucureşti, 1968.

Meteş, Ştefan — *Păstori ardeleni în Principatele române*, Arad, 1925.

Puşcariu, Ioan — *Fragmente istorice despre boierii din Ţara Făgăraşului*, Sibiu, 1907.

Puşcariu, Sextil — *Dor de ducă*, în „Semănătorul", nr. 86/1906.

Stan, Constantin — *Şcoala poporană din Făgăraş şi de pe Tîrnave*, Sibiu, 1928.

Stroescu, Stroe — *Amintariu despre Gh. Badea Cârţan*, Bucureşti, 1936.

Urechia, V. A. — *Festivitatea română de la Roma*, Bucureşti, 1899.

Zamfirescu, Duiliu — *Badea Cârţan la Roma*, în „Foaia pentru toţi", nr. 44/1897.

CUPRINSUL

Cuvînt înainte 5

Cîrța și Cîrțișoarele 7
Ciobănașul se naște-n furtună . . 9
Pe malul Laitei — cu vaca pe imaș . 12
Cioban la munte 15
Primul drum peste munți 24
Evenimente triste 28
„Nu slugăresc pe nimeni" 31
În drum spre Bărăgan 35
Dascălul și ucenicul 41
Voluntar la 1877 49
Cătană în haine sure 53
„Lupii" dau iama-n turmă 59
Față-n față cu împăratul 66
Un vînt de speranțe 71
La București 74
Toate drumurile duc la Roma . . 84
Un dac la Columnă 89
În orașul lumină și în alte părți . . 106
Din nou la Roma, între istorici . . 112
Unchiașul cel sfătos 117
Patriotul 127
Represiunea 131
Procesul 135
Răfuiala 138
Sfîrșitul 142

Bibliografie 147

Redactor : Colonel rez. Tr. MUTAŞCU
Tehnoredactor : M. NICOLAE

Bun de tipar 15.04.1972. Apărut 1972. Hîrtie scris tip I A de 80 g/m². Format 32/70×100. Coli de tipar $4^3/_4$ *+ 1 coliță planșe. B 339.*

Tiparul executat sub comanda nr. 1/44
la Întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
Bucureşti
Republica Socialistă România

Lei 4

EDITURA MILITARĂ